

USTA ad Albim

BOHEMICA

rok 2007

ročník VII, číslo 1

ISSN 1213 – 7618

Usta ad Albim

je jednak název pozdně humanistického veršovaného opusu básníka Jana Augustina Tichtenbauma (vyšel tiskem v roce 1614), jednak i dosud příležitostně na katedře bohemistiky a slavistiky Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem (onom Ústí, o jehož dějinách pojednává skladba Tichtenbaumova) vycházející odborné revue (do roku 2006 vedené V. Millerem).

V této tradici chceme i nadále pokračovat, záběr naší revue pak rozšiřovat (a vzhledem k okruhu čtenářů ji prezentovat v podobě internetové): V úvodu každého čísla by měla stát esejisticky laděná úvaha. Ta již předznamenává fakt, že naše katedra je zaměřena nejen na čistou vědu, ale také na tvorbu uměleckou (v tomto čísle reprezentovanou studentskou literární revuí H_aluze a čas. Pandora, jemuž se školní škamny ukázaly těsné a který už dosáhl celorepublikového významu). Následují studie odborné a oddíl glos, recenzí a zpráv. Jak vidno, snažíme se příspěvky získávat nejen z okruhu našich kolegů na katedře: Máte-li pro nás něco zajímavého, jste zváni. Uzávěrka dalšího čísla (1/2008) je 30. září 2008.

redakce

Kontakt: Usta ad Albim, KB PdF UJEP
České mládeže 8
400 02 Ústí nad Labem
harak@post.cz

Obsah

Katolický filosemita Ivo Harák	4
Studentský Časopis H_aluze Tomáš Suk	13
Kulturně-literární revue Pandora Jiří Koten	16
Místo evropských jazykových modelů v metodice češtiny pro cizince Marie Hádková	18
Aktivity katedry ruského jazyka Filologické fakulty Permské státní univerzity Zdeňka Trösterová	22
Aby byl medik jazykově kompetentní Klára Hušková	25
Z tvůrčí básnické dílny Ivo Haráka - Masna (1999) Alena Debická	28
Obraz Otakara Bystřiny v názorech vědeckých pracovníků, ve světle ... Ivana Kolářová	32
Co všechno slovo znamená Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc.	35
БЕЛАРУСКАЕ ЭСЭ Іна Каліта	37
J. Horálek: <i>Diachronní sémantika a pragmatický význam</i>	41
Libor Martinek: <i>Polská poezie českého Těšínska po roce 1920</i>	42
Milan Kundera: <i>Nesnesitelná lehkost bytí</i>	43
Sborník z poděbradské konference Jiří Hasil	44
Hydronymie Čech Jaromíra Šindelářová	46
Čeština pro cizince Jaromíra Šindelářová	49

Katolický filosemita

Autor: Ivo Harák

Český básník moravského původu, jak jej nazývá Jan Trefulka, ale také prozaik, esejista, publicista, autor rozhlasových her a literární vědec (především historik a kritik) oslavil 1. října 2007 své 87. narozeniny – a to v plné práci nad knihou paměti. Rotreklovy osudy a jeho dílo jsou svědectvím vysoké mravní integrity i sounáležitosti mezi umělcem a tvorbou: Zdeněk Rotrekl nám, méně statečným, může být příkladem, jak se (za cenu obětí, jež nakonec nebyly marné) vyvarovat souhlasu s jakoukoli ideologií, která si nárokuje právo na totální ovládnutí člověka.

Narodil se v rodině obchodníka se zahradnickými potřebami v Brně, kde po většinu svého života přebýval a kde žije doposud. Záhy částečně osiřel, o rodinu se starala matka. Spolu s ní prožil Rotrekl své dětství v domě s rozlehlou a starobylou zahradou (jež později vejde do jeho básní a próz) na Údolní ulici nedaleko Obilního trhu. Záhy poznal kulturní trojjedinost moravské metropole, města českého, německého i židovského, trojjedinost dvojí totalitou nenahraditelně zničenou.

Za druhé světové války se účastnil protifašistického odboje (později zpracovaného v prózách); proti druhé – rudé – totalitě bojoval, jak sám říká, „před únorem, během února i po únoru“. To už měl za sebou klasické gymnázium i téměř ukončené studium na Masarykově univerzitě; na níž se také – jako přesvědčený křesťanský demokrat – podílel na studentském životě politickém. Nejen z něho, ale také ze školy byl po únoru 1948 vyloučen (studia dokončil až 1968, s titulem PhDr.). Tehdy má za sebou časopisecké otisky textů a vydání prvních tří knih básnických, účast v širším redakčním okruhu kolem časopisu Akord, členství v Moravském kole spisovatelů i Syndikátu spisovatelů.

Po svém zatčení v roce 1949 byl 17. listopadu téhož roku odsouzen k trestu smrti – trest byl nakonec cestou milosti změněn v doživotní žalář: pracovní síly vězňů bylo třeba využít při těžbě uranu. Z komunistických koncentráků se Rotrekl vrátil až počátkem let šedesátých (s podlomeným zdravím) – tři měsíce po smrti matčině, jejíž pohřbu se nesměl účastnit. Byl zaměstnán jako dělník. V půli šedesátých let se oženil a založil rodinu (manželka Marie, syn Zdeněk Tomáš). Koncem 60. let se opět mohl účastnit na kulturním dění: spolupracoval s brněnským rozhlasem, Lidovou demokracií a stal se „redaktorem pro kulturu a Moravu“ lidoveckého čtrnáctideníku Obroda.

Za normalizace byl intenzivně činný v několika českých disidentských skupinách; Rotrekl byl např. zakládajícím signatářem Hnutí za občanskou svobodu (1988), na jaře 1989 obnovil (ještě v samizdatu) vydávání kulturní revue Akord, podílel se na vydávání moravské verze revue Střední Evropa – totiž Proglasu. Od r. 1971 je v invalidním důchodu.

Po listopadu 1989 (jehož se aktivně účastnil) opět vstoupil do veřejného života: je zakládajícím členem Syndikátu českých novinářů, Obce moravskoslezských spisovatelů a Konfederace politických vězňů. Obnovil spolupráci s rozhlasem, s Českou televizí spolupracoval na medailonech vězněných a pronásledovaných spisovatelů. Je nositelem mnoha cen a vyznamenání, mj. Ceny Jana Zahradníčka, Řádu sv. Cyrila a Metoděje, Řádu T. G. Masaryka, Ceny Karla Havlíčka Borovského a Ceny Jaroslava Seiferta. V současnosti spolupracuje s nakladatelstvím Atlantis na vydávání svých Spisů a dokončuje knihu paměti.

Po časopiseckých otiscích ve studentském Jitru debutoval Zdeněk Rotrekl (tisknoucí za války také v Řádu či Akordu) knižně básnickou sbírkou Kyvadlo duše (1940); do konce 2. světové války stačil ještě napsat Pergameny (vyšly 1947) a Kamenný erb (1944); z rukopisných sbírek Žalmy a Pěvec florentský se zachovala toliko torza – většina byla ztracena přičiněním StB při domovních prohlídkách po Rotreklově zatčení. O rané poezii Zdeňka Rotrekla píše Jaroslav Med, že její autor „se představil jako básník výrazně katolické spirituální orientace, usilující postihnout značně expresivním veršem transcendentální rozměr veškerého bytí. Intelektuální ráz Rotreklovy poezie je zdůrazněn určitým aristokratismem, symbolizujícím nostalgický stesk po vznešených tradicích minulosti, po životě bohatě vrstveném kulturou. Díky této estetizující aristokratičnosti, vzdáleně připomínající symbolistně rilkovský básnický svět, jsou Rotreklovy snové vize i průhledy do dětství plny

symbolistních dekorací a ornamentalizujících stylizací. Tuto stylizaci – v struktuře Rotreklových veršů ji dokládají četné poetismy, přechodníky i slovosledné inverze – básník chápal jako obranu proti válkou dehumanizované společenské atmosféře.“

Roky 1945–1948 vyplnil Rotrekl především kulturní a politickou publicistikou (Akord, Vývoj, Národní obroda, pražská mutace Lidové demokracie) – z ní si zaslouží zmínku například jeho (a Strakošova) polemika s mladofrontovním D. Šajtarem. Z původní umělecké tvorby jsou důležité otištění první prózy (Sadí v časopise Akord) a vznik cyklické básnické skladby Děje, již směle můžeme řadit po bok Zahradníčkova Znamení moci či Dvořákovy Symfonie XX. století.

Ve stalinských lágrech a bez jistoty, že vůbec kdy najdou svého čtenáře, vznikají verše sbírky Malachit (do téhož prostředí se později Rotrekl vrací románem Světlo přichází potmě). S větší uměleckou přesvědčivostí – vždyť také z jistého časového odstupu – bylo dané téma zpracováno ve sbírce Hovory s mateřidouškou; ta vzniká až po autorově propuštění, a nejsilněji se v ní, snad z celé Rotreklovy tvorby, objevují názvuky surreálné: v ní a od ní je našemu básníkovi poezie svorníkem osobní smyslové zkušenosti, paměti a studia, průsečíkem aktuálního hmotného bytí s tradicí duchovní. Šedesátá léta jsou navíc opět dobou výrazné Rotreklovy činnosti publicistické (především v brněnské mutaci Lidové demokracie a ve výše již zmiňované Obrodě). Normalizace, doba vynuceného veřejného mlčení, není ovšem pro Rotrekla dobou úplného ticha: naopak – 70. a 80. léta představují jeho nejvýznamnější tvůrčí období, přičemž sám autor se v té době zabývá poezií, prózou, rozhlasovým dramatem, literární a šířeji kulturní esejistikou a publicistikou.

Ve své tvorbě opakovaně tematizuje někdejší kulturní trojjednost, tradici i přítomnost, duši i fyzis rodného města (Nezděné město, 1971), poetické výdobytky svých předchůdců (Halas, Palivec) odívá do hávu velmi moderního experimentálního verše (Stromy ptáci zvířata a podobní lidé, 1973; Neobvyklé zvyky, 1974 – obě sbírky předznamenávají dikci sbírky Basic Czech), současnost promítá na palimpsest dávných křesťanských tradic (Chór v plavbě ryby Ichthys, 1976–1979), sémantizuje gramatické ve sbírce Basic Czech (nejdůležitějším Rotreklově experimentu z let 1979–1983) a na konci osmdesátých let (tedy i na samém konci normalizace) píše Némé holubice dále, v nichž se – zrcadlena současným stavem světa a společnosti – dočkala od tohoto katolického básníka své snad nejvýraznější pocty kultura židovská.

Z časů normalizace pocházejí také (kromě několika verzí budoucího románu) dva významné prozaické soubory: Kniha apokryfů kouzel a zařikávání (rytmovaná experimentální nesyžetová próza) a výbor Sad a menší prózy (mapující Rotreklův prozaický vývoj od počátků do 80. let; tedy od živlu lyrického – básně v próze – k epické koncentraci v žánru povídkovém). V téže době vznikají také četná rozhlasová dramata (počatá ovšem už na konci let šedesátých co výsledek čerstvě navázané – a normalizací stejně rychle ukončené – spolupráce s brněnským rozhlasem). Z nich zmiňme alespoň Popis pohřbívání mýdla a kostní moučky o osudu Židů za holokaustu; jde o „polyfonní kompozici, která je mučivou meditací na jeden časový okamžik, jenž je chápán jako trvajícím“ (J. Blažejovský).

K formování disidentské paralelní polis přispívá Rotreklova publicistika, esejistika a tvorba literárněvědná: Skrytá tvář české literatury (1976) je vlastně slovníkem zakázaných autorů převážně (s výjimkou Halase a Trefulky) křesťanské provenience; a to slovníkem soustředěným na shromáždění nesdažně dostupných údajů biografických – opomenuta je poněkud bibliografie díla, opomenuto je také jeho hodnocení. Na přelomu 70. a 80. let pak vzniká k jednomu z ústředních Rotreklových témat (průsaku tradic do dnešního života a umělecké tvorby) se vážící esejistický soubor Barokní fenomén v současnosti.

Publicistika se pro Rotrekla (také vzhledem k aktuální společenské a kulturně-politické situaci a vzhledem k jeho účasti v redakcích Akordu a Proglasu) stává důležitou též na přel. 80. a 90. let. Ještě důležitější však pro našeho autora je to, že opět může svobodně publikovat: 43 let od vydání Pergamenů mu konečně (oficiálně a doma) vychází další knížka – soubor Básníkův skrytý čas (jejž připravil Karel Coudal). Další (a kvalitnější) výbor z Rotreklovy tvorby – tentokrát jen básnické – uchystal Jan Trefulka (Sněhem zaváté vinobraní, 1991). Kromě postupného vydávání nedostupné či dokonce prozatímně jen rukopisné Rotreklovy tvorby se čtenáři dočkali též nových opusů: básnické sbírky a románu.

Cestovní klínopis obsahuje několikavrstvé prolínání různých tradic v textu záměrně fragmentárním a eliptickým, velmi těsně k sobě shlukujícím zdánlivě nesourodé a nesouřadné: jako by v básni probíhal několikerý děj, protékaly jí rozličné látky, intertextové vazby a zdroje inspirační – za znásobení vypovídajícího subjektu (o němž možno říci: co jiný subjekt, to jiný diskurz). Jde o poezii výsostně intelektuální, dožadující se soustředěného a poučeného čtenáře (jako ostatně většina Rotreklova díla).

Román Světlo přichází potmě, který dopsal autor už více než osmdesátiletý, je Rotreklovým nejdelším textem (nejen) epickým: téma odpovědnosti člověka za život a duši je tu podáno na plátně novějších českých dějin – a to v mnohvrstevném textu, v němž vedle realistického podání nalezneme i prvky prózy gramatické a surreálné.

Tento román vychází jako 2. svazek Rotreklových Spisů, jež vydává brněnské nakladatelství Atlantis. Jako 1. svazek vyšel pod názvem Nezděné město konvolut Rotreklova díla básnického, ve 3. svazku (Podezřelá krajina s anděly) najdeme autorovy prózy a rozhlasové hry, v 5. svazku (Skryté tváře) práce literárněvědné a esejistické. 4. svazek bude obsahovat paměti (Hnízda ze stromu, který odchází), 6. svazek (Svoboda není dar) výběr z Rotreklovy publicistiky.

Tvorba Zdeňka Rotrekla je součástí experimentující větve české duchovně orientované poezie; za její předchůdce můžeme považovat z literatury světové Paula Valéryho, z autorů domácích Františka Halase, Josefa Palivce a Ivana Jelínka. Rotrekl si však bere také z jazykového experimentu Skupiny 42 a let šedesátých (též pro vlastní tvorbu prozaickou), a ze surrealismu. V publicistice a esejistice navazuje na okruh kolem revue Na hlubinu (Braito, Dacík, D. Pecka), Akordu (A. Vyskočil, M. Dvořák, J. Zahradníček, J. Čep) a křesťanskodemokratických revuí těsně poválečných (Chudoba, Tigrid, Koželuhová, Strakoš).

V literárněvědných statích přijal poučení z Arna Nováka a z personalistické kritiky V. Černého. Ústředním tématem je mu zpřítomnění tradice v současnosti, zápas o lidskou identitu, svobodu a duši. Nepodléhající ideologickým floskulím zůstává jeho dílo nadčasově platné.

Pro jeho bližší představení jsme se rozhodli srovnat tři opusy tematizující židovský osud (mj. v čase holokaustu). Je to téma aktuální: víme, kde leží Osvětim, ale víme také, kterak se i dnes opětovně ve světě hlásí ke slovu xenofobie děsící se každé jinakosti. Je to ovšem především téma nadčasové, neboť Rotreklovi je židovský osud koncentrovaným obrazem lidského osudu vůbec, nahého lidství odsouzeného ke zkáze panující politickou mocí – a to mocí nepovědomou si jiných než hmotných a fyzických kořenů člověka. Vedle sebe se tak mohou ocitnouti antičtí křesťané i Židé v čase pogromů, pochodem smrti k rakouským hranicím po skončení 2. světové války z Brna vyhánění Němci a v uranových lágrech k pomalé a potupné smrti v 50. letech odsouzení političtí vězni. S vědomím, že jde o děje, které se kdykoliv a kdekoliv zase mohou zpřítomnit, opakovat.

Představme si tedy Zdeňka Rotrekla po trojím způsobu, nejdříve prózou – **Knihy apokryfů kouzel a zařikávání** reprezentuje patrně nejvýznamnější původní soubor Rotreklových próz; také proto, že tento jediný byl vydán knižně - v rámci publikace Básně a prózy, kterou v roce 1985 našemu autorovi publikuje exilové mnichovské nakladatelství Opus bonum. Soubor má základ v původní domácí samizdatové edici, již nakladatelství poskytl R. přítel Bedřich hrabě Strachwitz. Důležitým rysem Knihy apokryfů... je skutečnost, že se tu autorský subjekt dělí na tři: jedním je fiktivní pisatel Sidonius Scriptor (je to sice také Zdeněk, ale místo autora, spisovatele jen písař, zapisující to, co je mu - tradicí, dobou, mýtem, skutečností, nadřizenými, Duchem - diktováno), druhým editor -zdr- (doplňující text o okolnosti jeho vzniku, charakteristiku autorovu a odhad úplnosti díla, případně i doplňující neúplné), třetím pak je (méně často) hrdina a (častěji; většinou non-personální) mluvčí jednotlivých textů.

Tyto tři části autorského subjektu můžeme považovat za vrcholy rovnostranného trojúhelníka, jehož strany tvoří - folkórem prostředkovaný - pohanský dávnověk, kulturní tradice (mezi nimiž dominují anticko - křesťanské) a posléze autorova současnost (tedy: současnost rané normalizace - dílo je datováno rokem 1970): „Doba se rozlítostní a nastane vřava hluků. Jsou to běžné hluky bití, věznění, zabíjení, kálení, zlodějství, soulož, televizní a strojové modloslužby, šustění vyměňovaných peněz, skřeky vstávajících Laistrygomů, kteří se žijí trýzní druhých a ospravedlňují zlo zdáním dobra“ (O tom, jak se chovat v době).

Sluší se pohovořit o rytmu Rotreklova textu, rytmu daném utvářením syntaktických úseků (v nichž bychom našli složitější závislostní vztahy než v Rotreklových básních), ale také střídáním promluv a mluvčích (některé texty nabývají formy dramatické - rozhlasových dramát - dramatických básní -např. Hra na strom...), prokládáním prozaických úseků úseky veršovými nebo zdůrazněním určitého spádu v nich: „Že se tváříš nevidomým. Neslyším. Bezhamatovým“ -zní nám spádem trochejským. To, co jsme uvedli před chvílí, souvisí ostatně se samotným názvem souboru: hovoří se v něm o *zařikávání*. Zařikávání jazykem bible kralické i jazykem Durychovým a Demlovým (z doby Hradu a Tance smrti). Jazykem, jež - úhrnně - Vladimír Novotný charakterizuje jako „jazyk, vyvíjející se od dobové výpravnosti a ornamentálnosti k biblické poetické síle a posléze k schopnosti postihnout moderní uplývání a plynutí času v jeho nejsubtilnějších projevech.“^{1/} Jazykem, jenž si uvědomuje, že svůj rytmus běře netoliko ze světa literatury: „Rytmus si ověříš takto: padání listů, sněh ve vločkách, rašení v pohybech duše rostlinné, rozvíjení květu, uvadání, rozsemenění. Což se opakuje v rytmu, jako každý pohyb viditelný i neviditelný se děje v rytmu, který má své menší rytmy, děti otce... Tedy to, co tvoříš ve své civilizaci, netvoříš na čísle, ale na rytmu, aby ti čísla nezahltla oči, ústa i srdce“ (O podstatách...). Jazyk tu zastírá a zatemňuje smysl sdělení (hovořit v podobenstvích znamená učinit hledané o to vzácnějším, přístupným jen zasvěcenému: abys *pochopil*, musíš být nejdříve *zasvěcen*; abys mohl být zasvěcen, musíš se *obrátit*), ale také je - vplétáním do souvislostí, představením v *obrazech* - činí poutavějším a mnohoznačnějším, jímavějším a esteticky působivějším. Shledáváme se tu s oním *děním se věcí*, s nímž jsme se setkali už v rané Rotreklově tvorbě básnické: „Děje ve zvučících kamenech, dnech a týdnech, přikládej intenzivně, vlož do nich své prsty a nech se táhnout - je v nich totiž vítr, který táhne vše a omlouvá to nutností, potřebou, zraněnou přirozeností, tím, že žít se musí apod“ (O tom, jak nezkušený z Kolofónu). A jako ve vrcholné Rotreklově poezii, také zde se toto *děni* začasté stává alegorií politického. Místo konkrétního a reálného - jeho podobenství; místo děje či příběhu - jeho interpretace. Kontrastně k tomu pak potřeba přesnosti, jež se v textu manifestuje jednak názvy zeměpisnými, jednak zoologickým a především botanickým názvoslovím (včetně latinské terminologie), ale také uměleckým zpracováním nauky církevních otců (totéž bychom našli i v Rotreklově poezii). Způsob podání bývá proměnlivý - někdy se ke čtenáři promlouvá v du-formě, která má motivovat jeho aktivitu, jindy jako by ich-formou vstoupil do textu sám autor (pisatel či editor -zdr-) se svojí osobní a na jiného nepřenositelnou zkušeností, er-formou se krom věcí nadosobní platnosti hovoří také o básníku Sidoniově. Texty se tváří býti poselstvím zašlých věků, se zřetelnými ovšem odkazy k současnosti svého vzniku, aby o ní a k ní promlouvaly sub speciae aeternitatis (a tedy ze zorného úhlu eschatologického): „Teskníš - raněný vším - nad umírajícími květinami a dávno zetlelými lidmi a nemůžeš nikomu pomoci, jedině políbením. A věci navždy tvé tě opouštějí, opuští tě jazyk, odcházejí pomalým krokem oči, mizí touha dotýkat se lidské duše ukryté ve vřesu a očunu, dotýkat se jí skrze *květ*, byt' schnoucí... Umění svléknout s šatem i kosti a šlachy je uměním nejvyšším a ty se ho dožiješ, až budeš prožívat s plným vědomím svou smrt, své obnažování smrtí: Věz, že vše, co umírá se obnažuje, i to je tajemství lásky“ (Vyličení způsobu, jak hovořit). Obraznost barokní, máchovskou i Halasovu bychom zde našli docela jistě, ale též toliko co vzdálený odlesk obraznosti biblické (byt' je ta - i s antickou tradicí - transponována do podoby *apokryfní*), té, která dobře ví, že smrt není koncem, ale branou k životu věčnému. Tady nám co klíč může opětovně posloužit Rotreklova poezie, v níž pandán k prozaickému vyjádření „Ó, díky za největší dar smrti“ představuje onen „úsměvný kámen hrobový.“

V některých obzvláště významově zatížených pasážích přechází Rotrekl od prózy k esejistice - více teologické než filozofické; k esejistice připomínající souvětnými parabolami, obrazností jazyka, stylistickými figurami, obracením se k posluchači i zvýrazněným mravním apelem poselství (jehož váha je odvozena od závažnosti posledních věcí člověka) styl barokních kázání: např. hovoří-li se o tom, kudy a jak se člověk rodí, anebo při vymezování rozdílu mezi mužem a ženou.

Obdobu bychom našli v textech o něco staršího Vladimíra Vokolka: také on vykonal pouť od skutečnosti vnější ke skutečnosti literární, od literatury k jazyku, od něj k jeho uživateli, ke způsobu a smyslu užití i ke smyslu (*života, dění se*) samotného uživatele; a posléze také ke tvůrci těchto entit. V námi sledované knize nalezneme řadu autobiografických detailů, nyní ovšem buď viděných a podaných tak, aby byly *zcizeny* své původní věčné danosti, anebo ve *zcizujícím* sousedství detailů jiných.

Například rodové souvislosti ze strany matčiny nahlédá nyní Zdeněk Rotrekl takto: „prořekla se bába Francisca Malanová, bytem v pragenské Libni, Astlová rodem, manželka školníka tamtéž. Kterýžto rod Malanů pocházel z rychtářské rodiny křivoklátské, přistěhovav se sem z Holand a všelikého Vlámka, kamž přišel z údolí jihofrancouzského Merindol, kdež co hugenoti trápeni byli“ (Moralit tré barokních o mužích). Ze strany otcovy pak jinde: „To vše na lavičce, na níž sedával František Halas, básník, vyprávěl otec scriptora Tomáš, zahradník z vesnice Němčany u Slavkova, kamž rod přišel se švédským generálem Torstenssonem a Brna nedobyli“ (Zpráva o pohřbu mýdla a kostní moučky). V próze O Slávě slzí praktik vícero se sice dočteme o hradě nad „rodnou zahradou“ i básníku na „rodné ulici Údolní“, ale jako jedna z postav zde vystupuje Kóhelet - Rotreklův oblíbený starozákonní Kazatel.

Je to logické, připustíme-li, že Oběť se odehrávala sice v čase, ale také mimo prostor a čas: „Neboť ve všech dávných hněten jseš, pravím tobě, Enkidu. Hněten jsi z Neronů, Tamerlánů, i z těch, kteří vyráběli z bratří mýdlo a kostní moučku pro hnojení polí. To je také causa, abys plakal nad dějinami své duše, počínaje tímto poznáním, neboť neobelstíš nic. V tobě se soustřeďuje zlo od dob Otce a Matky, ve všem tom máš lví podíl viny a taž se, čím smažeš, co bylo. Leč hněten jsi také Nazaretským, jsi tvářen miláčky, kteří zemřeli vprostřed doutnajícího Říma a umírají do této chvíle“ (Stručné sdělení pověsti, která).

S tím souvisí časté vazby k předchozí Rotreklově tvorbě i předznamenání tvorby budoucí. -A to tak, že intertextové vazby pojí texty námi zkoumané knihy nejen s dílem Rotreklovým, ale současně s ním i s celou řadou děl jiných tvůrců a epoch, přede vším s Bibli. Objevíme zde variaci na Velepiseň vedle „silnice vedoucí z Lausanne přes Vevey a Montreaux“ (kteréžto švýcarské reminiscence nalezneme také ve sb. Basic Czech a konečně i v Cestovním klínopise). Objevíme tu - v t. O hledání vlasti přehrávej part - horu Kebnekajse z Malachitu (a ovšem z Nilse Holgerssona A. Lindgrenové) i pasáž „Dostal jsem chuť na koňský salám“, odkazující až kamsi k Dějům. Objeví se tu též místo Jákobova zápasu s andělem. Objevíme tu i výzvu, která k nám promlouvá slovy důvěrně již známými a blízkými: „Jsi-li tak ubohý, že nemáš překážek, tvoř je“ (O úmyslech, kteréž). Objevíme vposledku i Zprávu o pohřbu mýdla a kostní moučky, na niž Rotrekl dále naváže tvorbou básnickou a dramatickou, aby se tak vracel k jednomu z utkvělých témat, která - žel - mají velmi reálný základ: „Vzpomínka na novinářskou zprávu z roku 1945 mě přivedla k próze Zpráva o pohřbu mýdla a kostní moučky, nejenom k próze, i k veršům, zařazeným do Chóru ryby Ichthys (...), i k dramatickému zpracování tohoto tématu ve formě rozhlasové hry - básně pod stejným jménem... Naši starší bratři Židé by to měli znát. Prostě: ve Lvově (...) po osvobození našli mýdlo v kostkách a kostní moučku z židovských těl. Rabín tyto pozůstatky lidských těl pohřbil, oživila se ve mně vzpomínka na ty čtyři novinářské věty až za řadu let poté, byl jsem toho tak plný, že jsem chodil, všude o tom mluvil a psal.“^{2/}

I tuto zcela konkrétní událost (vymezenou místně a časově) vnímá Rotrekl mimo prostor a čas, totiž *nad* nimi, totiž procházející *skrze* ně, procházející jimi: „Mýdlo posté lpí na rukách světa a kostní moučka křesťanská a židovská a mimokřesťanská a nežidovská hnojí luka z vrtulníků a vše rostoucí požíváme z tohoto světa s vápněnými hroby.“ a přece se mu vše vynořuje v čase, jehož modlou se stává užitek a užitečnost, výkon, splněný plán.

Mohlo by se zdát, že Zdeněk Rotrekl - unesen mohutností tématu - přechází postupně k obrazivosti surreálné; ale to jenom tehdy, jestliže nevíme o nadějeplném poselství poslední biblické knihy, o Rotreklově vztahu ke křesťanským kulturním (tedy také literárním) tradicím: „Spatřino pak bylo toto: mýdlo a moučka kostní veškerého těla a duše bylo to jediné a bylo vše, avšak ni jediná ruka se jím neočistila, neb nebylo rukou, jen mýdlo a země přehnojená trnula jak letní vzduch nad Salamankou, plný cikád.“

Nebude tedy nepatřičné, zmíníme-li právě zde Rotreklův humor, humor těžící z kontrastu mezi vznešeností stylu a současností jím pojmenovávanou, mezi věcí „vysokou“ a věcí „nízkou“, kontrastu, který ustavičně narušuje iluzi dávnověkosti textu a udržuje čtenáře v nejistotě, zda a k čemu vlastně dané textové sekvence odkazují, ukazují. Nezřídka bývají pasáže zdánlivě sémanticky vyprázdněné psány stylem notně zaumným, aby zase místa významově zatížená svoji důležitost maskovala všedním oděvem.

Musíme ještě dodat, že srdcovým kořenem Rotreklova humoru, jeho bytostně optimistického pohledu na svět (pohledu nepřikrašlujícího, nicméně pohledu plného důvěry) je naděje. Naděje jako veličina metafyzická.

Naděje stojící nad dějem pomíjejícím a časným („Doba se třese, protože její jméno je Nikdo.“). Naděje rostoucí z tradice: „Vaše vlast se totiž skládá z toho všeho, o čem byla až dosud řeč. Cesta k ní - přes hroby padlých, zavražděných a popravených otců i dědů - vyžaduje naděje a vytrvalost balvanů z hory Kebnekajse“ (O podstatách). Naděje vědomá si milníků víry: „tvar těla i způsob uložení jeho částí je jenom příležitost tomu vyššímu v něm“ (Popis těla zkratkovitý). Naděje uvědomující si - spolu se svým nositelem - : „své duši a Bohu jedině odpověden.“ Přes *překážky vhodně položené* nutno vést tento boj o duši (tedy i výchovu vlastní duše).

„Umlknul scriptor trápený slovy, shledáváje všude symboly, náznaky, tvůrčí prsty boží v říši země i říši nebes, a stupně hrůzy a mocnosti, mezi vším je sepětí a vázanost -tu menší, tu větší- zaoblená v tajemství, z něhož možno říci slovem lidským čtyři či sedm písmen těchto: láska - amor - caritas“ (Popis těla zkratkovitý).

Jestliže v tomto případě jde o gradaci, stojí nejvýše účinná a činná láska křesťanská, vědomá si toho, že cele není a nemůže být z tohoto světa, patřit tomuto světu. A v tom je její síla: Neboť Bůh tolik *miloval* svět...

To také dovoluje, aby závěrečná slova souboru - „Chvalme pána“ - zazněla ozvou modlitby rabínovy, modlitby, již pronesl nad pohřbívaným mýdlem a kostní moučkou z židovských těl.“ A aby byla vyslovena nikoli s ironií v hlase, nýbrž s vědomím jejich plného a pravého významu -a s *nadějí*.

Totéž téma je posléze ztvárněno také v Rotreklově tvorbě dramatické: V letech 1968 - 1969 píše Zdeněk Rotrekl - podněten k tomu zahájenou spoluprací s brněnským studiem Čs. rozhlasu - hry Jak z olivových květů věčné moře a Stará žena. Díky postupující normalizaci však již nesmějí být realizovány. V letech 1970 - 1971 pak pracuje na hře inspirované osudem G. G. Byrona (kteroužto postavu bychom našli také v Rotreklově poezii té doby) Anděl okouzlený pádem. Ze souboru Kde je SaURus pochází Sen o bledulích. Jde vesměs o hry rozhlasové, které - neboť v době svého vzniku nesmějí být provozovány - zůstávají v podobě rukopisné. Knižně byly vydány až ve 3. svazku Rotreklových spisů.

Můžeme si tu navíc vypomoci znalostí textů z Knihy apokryfů kouzel a zaříkávání: u řady z nich shledáváme totiž silný akcent dramatický. Se samostatnými promluvami tu - a to i v textech jinak psaných prózou - vystupují personifikované věci, děje a vlastnosti, části těla, ale také konkrétní postavy. Některé texty pak cele sestávají z těchto promluv. Explicite je *dramatičnost* zdůrazněna už samotným názvem Hry na strom (tenor), kámen..., přičemž tento text navíc zcela postrádá pásmo vypravěče. Toto pásmo je výše charakterizovanými promluvami vytěsňováno také z textů O hledání vlasti přehrávej part..., O slávě slzi praktik vícero či Dětské hry na tatínka a na maminku (s gen. sg. slova hra v názvu). Také jiné texty z Knihy apokryfů... nabývají alespoň v určitých pasážích (v nichž je zpravidla próza vystřídána volným veršem) charakteru rozhlasové hry.

Tou jedinou v rozhlasu zatím uvedenou je **Popis pohřbívání mýdla a kostní moučky**, realizovaný zásluhou brněnského studia Čs. rozhlasu (poté, co pražské studio už dohodnutou spoluprací odřeklo) 8. 5. 1993 na stanici Vltava; ovšem dávno předtím - v květnu 1983 - otištěný v samizdatovém Obsahu i s dedikací „památce příbuzných Franze Kafky“; vznikající však ještě dříve - totiž od konce šedesátých let, od doby prvního hlubšího Rotreklova zájmu o židovské reálie, doby setkání a následného přátelství s někdejší vrchním zemským rabínem Richardem Federem (u něž a od něž se Rotrekl učí hebrejsky), doby, v níž koření - souběžně s Popisem vznikající - prozaická Zpráva o pohřbu mýdla a kostní moučky i některé verše Němých holubic dále (tyto ostatně vycházejí společně s Popisem při jeho prvním polistopadovém vydání - jako 21. svazek edice TVARy ve TVARu 11/1997).

Nesnadná uchopitelnost výsledného díla vedla recenzenty ke slovům o „polyfonní kompozici, která je mučivou meditací na jeden časový okamžik, jenž je chápán jako trvajícím“3/ nebo k charakteristice: „Výsledný tvar... osciluje mezi dramatem, poezií a biblicko-filozofickým esejem:“4/

Celá Rotreklova dramatická skladba je psána výrazně rytmovaným volným veršem. Hojně je zde - jakož i jinde u Rotrekla - využito citátů, zejména ze Starého zákona. Kóhelet (Kazatel) tu dokonce vystupuje jako jedna z postav (promlouvající slovy stejnojmenné knihy).

V I. části rozhlasové hry jsou nastoleny otázky po počátku a konci všeho, po plynutí času a bytí věcí - s vazbami na moudrost a *výklad* starozákonní.

Ve II. části dochází ke vstupu časnosti do věčného: A Rabín tedy praví: „Seberte bedny s mýdlem a pytle s kostní/židovskou moučkou a připravte sem.“ - „Konal totiž Rabín obřad, pohřbívaje mýdlo/a kostní moučku z těl Židů mrtvých i živých/u města Lvoviho - Lvov - Lemberg.“

Objeví se tu postava Šáron - „Jsem i nejsem... Kostka mýdla - pohřbívána -/kostka, v níž přešla má ňadra/a morek kostí, které nesevřely muže.“ Rotrekl je prost dunivého patosu či abstrakce, při veškeré nadosobní platnosti poselství („...v čase a dočasně panuje člověk/nad člověkem v zlu.“) chce mít toto konkretizováno a personifikováno. Neboť smrt milionů - to jsou dějiny -, ale za srdce tě vezme spíše smrt konkrétního člověka s osudem a tváří, člověka, do něž se můžeš promítnout. Proto ona synekdocha, proto Šáron - jediná za miliony, s vědomím, že jich opravdu byly miliony.

Ve III. části se vedle narážek na starověký Jeruzalém - „Jediná slza matky spláchne/zemi od Rubénovy brány po bránu Polední...“ objeví - kupodivu - také máchovská parafráze „to mezi - nikde - stín“. S Máchou totiž Rotrekla pojí zájem o problematiku eschatologickou, o problém plynutí času, ale také otázky viny a trestu. Ty však vidí a řeší jinak než velikán českého romantismu.

„Hmota kralické češtiny stojí proti bezbarvým slovům novinových zpráv a popisů chemických postupů. Proti nevyslovitelnému Bohu stojí ďábel a proti vině soud.“5/ Vedle hlasu Svrženého - „Vždyť již zítra zapomenou -/na volnost - svobodu - půjčí mně svou duši“ (Povšimněme si skryté polemiky s ideologií francouzské revoluce 1789!) - ozývá se mocně také Duše Ábelova: „Líto mně trpících i těch kteří zlo/působí jednotejně.“ A nad nimi Ten, který je promlouvá slovy novozákonními: „Neboť cožkoli jste učinili nejmenšímu z těchto...“ Slovy Bible kralické, slovy křesťanské tradice. Zatímco Svržený hlásá v duchu novinových titulků užitečnost a výkon jako to nejdůležitější, stojící *nad* člověkem (a skrytě i *proti* člověku): „Zužitkovat. Moderní/technologie poslouží budoucím polím.“ A stává se tak spojnicí zla - předvěkého, nedávného i současného, viditelného i skrytého pod bílým pláštěm vědy a humanity (neboť je přece lidské zabíjet nechtěné děti, nepotřebným staříkům odpomoci od bolesti, neboť je efektivní průmyslové využití klonovaných embryí).

Do souboje života se smrtí, duše s tělem, zla s dobrem, Boha se svrženým promlouvá Duše Ábelova: „Na rožni světa jsou neustále těla/a životy - sádlo nás všech se škváří neustále/na rožtech světa/Dnes jako včera - zítra jako dnes,/ale my stále Chvalme Pána.“ -Není to popření, ale dopovězení otázek Jobových. Jsou to slova o smyslu utrpení a smyslu oběti, již vychováváme a zachováváme svoji duši a již konáme (krom lásky k lidem - včetně sebe) z lásky k tomu, který se obětoval za nás, který se ustavičně obětuje za nás.

Na tato slova ostatně navazuje poslání III. části dramatu: „Navrátí se prach do země/duch se však navrátí k Bohu.“ A tento nevypsitelný a plně nepochopitelný Bůh sám praví: „Kdo nestaví ve jménu mém,/boží./Odpouštěj, kolikrát kdo zhřešil proti tobě,/odpouštěj životu za život,/smrti za smrt,/údělu za úděl./Přechodně jste na této zemi/Hakeldama.“ -Možná je odpuštění tím nejdůležitějším skutkem, největším hrdinstvím: nepokračovat ve zmožování zlého.

„Celá meditace, hlasy Kazatele, Rabína, Toho, který je i Svrženého, promlouvá s definitivností, jadrností, krutostí biblických zpráv umocněných jazykem Bible kralické. Tristní minulý děj násilně neaktualizuje, ničeho ze symboliky náboženství se nedovolává jako pomůcky. Právě kvůli tomu zůstává... aktuální i náboženskou.“6/

Gregoriánský chorál, jímž dramatická báseň končí, tvoří sice kontrast, ale zároveň také pokračování a logické vyústění židovských zpěvů z částí I. a II. Jeho nadějeplné poselství je obdobou závěru prozaické Zprávy o pohřbu mýdla a kostní moučky.

Slova o (u Rotrekla vždycky jaksi paradoxně) nadějeplném poselství bychom mohli pronést také nad Rotreklovou poezií. Rotreklův tradicionalismus a konzervatismus v ní znamená: dobře znát to, co chci uchovat.Neznamená ale neschopnost obnovy, ulpívání na jediné metodě, jediné pravdě.

Přizpůsobuje se nikoliv změněným společenskopolitickým podmínkám, nikoliv dobovým literárním módám, leč spíše potřebě znovu a znovu hledat cestu sebevyjádření. Jednou už nalezené a k dokonalosti dovedené našeho básníka přestává zajímat. Poeta doctus... Na rozdíl od tak zvaných spontánních lyriků je toho schopen bez újmy na přesvědčivosti vyjádření, kvalitě výrazu, smysluplnosti významu.

O čemž svědčí také kniha Zdeňka Rotrekla, kterou mu pod názvem **Cestovní klínopis** vydalo pražské nakladatelství Melantrich. Kniha obsahující **Němé holubice dále**, spojené v roce 1993 do jednoho celku s experimentální poezií Basic Latin, aby toto vydání tehdy poněkud zapadlo díky špatné distribuci publikací Klubu osvobozeného samizdatu.

Název souboru nás upamatovává na ztracený nápěv Žalmu 56 (poznámka z roku 2001: v Jeruzalémské bibli, která se přesností překladu snaží co nejvíce přiblížit smyslu i původnímu znění hebrejského originálu, zní ovšem tento nápěv jinak: *Na útlak vzdálených knížat*) - a také na to, že starozákonní inspirace a dikce byla už dříve častou a samozřejmou u básníka, jehož osobní zkušenost přivádí nejen do kontaktu s židovskými reáliemi (o altánku v zahradě rodného domu se dozvídá, že v něm Židé slavili jeden ze svých nejvýznamnějších svátků: „Stříbřitý Sukot na mé rodné zahradě/o němž jsem nevěděl“) a osudem Židů vůbec („mýdlo a kostní moučka/Anebo NUN?“; „Nevysvobození/nezachránění/vlasatí andělé vyčkávání/ujídali plyn jako jiné skupenství naděje/na Bratislavské ulici“), nýbrž také ke studiu kultury a jazyka: „Rabín Feder vysvětlil mně, nežidovi, řadu neznámých faktů. Pochopte: Brno - Brünn, to jsou také oni, Židé.“

Židovská tematika, obsažená už v rozhlasové hře Popis pohřbívání mýdla a kostní moučky, próze Zpráva o pohřbu mýdla a kostní moučky či v básni Návrat (ze sb. Chór v plavbě...) - věnované právě R. Federovi -, je ovšem toliko jedním z hlasů v polylogu výše jmenovaného souboru. Na vysvětlenou si vezmeme slova z Ediční poznámky za sbírkou Chór v plavbě ryby Ichthys, v nichž se praví: „V dobách koncentračních táborů a disentu náboženské prožitky současnosti a dávných dob spolu příznačně souzněly.“

Zcela samozřejmě se tedy vedle tematiky židovské objevují aluze na kulturní prostředí antické (v těchto dvou kadlubech se přece tavilo prvotní křesťanství; skrze něž byly uchovány a předpodstatněny pro dnešek), vedle utrpení Židů v čase holokaustu - „Ve Lvově... po osvobození našli mýdlo v kostkách a kostní moučku z židovských těl. Rabín tyto pozůstatky lidských těl pohřbil...“ - také osud všech vyvděděnců světa, všech zaháněných do ghetta (aby nebyli na očích ostatním) i po stovkách, tisících, milionech vyvražďovaných („S rozevřenými ústy usíná Heliodor Píka... Přecházení v mýdlo a kostní moučku - /Do rozevřených čelistí u Minska/V bednách do kladenských pecí“). (Heliodor Píka, hrdina z 2. světové války, byl jeden z prvních popravených politických vězňů českého stalinismu.)

Od antiky se dostáváme ku Keltům („V neznámém tanci Kleió/vyzývá ke zpěvu netančící MENHIRY“), od antiky a Židů k Egyptu („Memnonovy piramidy“); od dávného křesťanství k jeho současnosti (k jeho trvání do současnosti): „Jak mohu uchovat/sám neuchovatelný?//Tak říkám: jdi a viz románskou/konzolu//Tam jsem podepsán.“

Zdeňk Rotrekl je básníkem vidoucím souvislosti. Takové, které nejsou po ruce a nasnadě. Které musíme znovuobjevit spolu s ním. V sobě. Řekl bych, že tu nebude bez viny ani klasické vzdělání... Kterého se nám nedostalo, takže se básník zdá hermetickým a jeho slova jen emblémy. Rotreklovo scelování místně a časově vzdáleného je typickým pro křesťanský universalismus („svatou církev obecnou, společenství svatých“) - do nějž tento básník jako jeden z prvních českých katolických básníků přijímá nejen židovský svět starozákonní, ale Židy vůbec, nejen osud křesťanů ve společnosti, ale též tuto, v níž křesťané žili a žijí a která je ovlivňuje. Jeruzalém židovský, křížových výprav a maltézských rytířů, Jeruzalém nebeský... „František Halas dopsal svůj šém/před čtyřiceti lety a já jdu/ k svátosti smíření.“

To se už dostáváme také ke (stálým) inspiračním zdrojům našeho básníka. Jestliže v kraji kolem zámku Schönwald objevil kdysi Z.R. „Vnitřní, jako by vlastní krajinu... podivuhodně korespondující s jeho brněnskou rodnou zahradou na Údolní ulici“, našel svého zsvětitele do tajemství poezie ve Františku Halasovi. O tom, že Halasův vliv byl podstatnější vlivu Rilkova, svědčí stálá R. obliba genitivní metafory, rozváděné ovšem často v trojčlennou („dlouhoprsté mlčení tmy“, „žaltář nesrozumitelné lítosti“) nebo transformované do podoby nominativní („čelistní oběť ohnivá“), či záliba v neologismech („mučidla samasvá“, „Smrtkurekreu“). Častými jsou narážky na Halasovu poezii, jejího autora - a to nejen v námi recenzované knize, ale vlastně ve všech poslední dobou vydaných R. básnických sbírkách.

„Musím ještě vložit prst do několika ran/Obejít znovu ten věžeňský roh s Josefem Palivcem“ - s Palivcem ovšem Rotrekl nepojí toliko společný osud vězně českého stalinismu, ale také záliba v jazykovém

experimentu. Svoji díkci je Palivcovu básnění blízká b. Vzpomínka se vrací, v jiných knihách zase nalezneme spojení „hladomorná chladnozém“ co parafrázi veršů Palivcova tesknění či pasus: „Kde bychom mohli být/ty přetajemné přece/Snad v troudu listoví/v kající temné řece,“ rytmem i fakturou napodobující verše „punkevního básníka“.

Méně zřetelnou jest kupodivu inspirace poezií Jana Zahradníčka, šéfredaktora Akordu v době, kdy do jeho širšího redakčního okruhu patří také Zdeněk Rotrekl, i když „u La Saletty... vane vítr z Nazaretu.“- Ovšem - taková firma DEMOLA ze Znamení moci skutečně existovala, neboť spolehlivě odstranila to, co zbylo po náletu spojenců na Brno z Rotreklova rodného domu. Tady Zahradníček čerpal ze zkušeností Rotreklových. „Žlutomodrý svícen“z básně V noci svítí barvami Čepovy Modré a zlaté...

Proč nás 1. oddíl Cestovního klínopisu zavádí také do Španěl nepochopíme, nevíme-li ničeho o R. zálibě v tamní mystické lyrice („Dom Luis Góngora y Argote“, „Na den San Juana de la Cruz v tomto adventu“).O tom, proč se tento oddíl až tak vzdaluje „tradičnímu“ pojetí básnického cestopisu zvíme více, zahlédneme-li už dříve surreálnou inspiraci R. vnímání a reflektování reálného: v Malachitu či Hovorech s mateřidouškou si tak básník pomáhá k nesentimentálnímu a nepatetickému, při tom však emocionálně a esteticky působivému, vnitřně pravdivému podání „věžeňské“ skutečnosti, zde jej k tomu vede především snaha vidět krajinu jako skutečnost povahy duchovní (a tedy subjekt) i jako předzjednaný estetický objekt: „Potom z Wildhornu sestoupila/hvězdná mlhovina/Zařala ledovcové zuby do smrku ze Sillernu/rozžvýkala Gsür.“ Nesmíme ale zapomínat, že surreálná obraznost čerpá v našem kulturním prostředí z obraznosti Demlovy a Březinovy, ano také z poezie Máchovy, barokní, již jsou zase známy středověké Totentanze i biblická Apokalypsa.

Cestovní klínopis - vlastně oxymoron. Na straně jedné znovuootevírání se světu (po roce 1989), na druhé straně pokračování, kontinuita. Horizontála - cesta - i vertikála - vrypy klínového písma. Pomíjející, trvalé. Objevování nových inspiračních zdrojů, nalézání staletých tradic vždy v novém a novém odění: cestování za tradicemi. Ne jen cestování, ale i pevné zakotvení na Moravě a v rodném Brně.

Přes výše řečené nemohu téma židovského usudu nazvat ústředním tématem Rotreklovy poezie. Tím je člověk, jeho podstata (která není jen hmotná) a jeho ukotvení (v konkrétní historické situaci, v konkrétním prostoru geografickém – neméně ovšem také v tradici: včetně tradice literární a – šířeji - kulturní). Osudy člověka se znovu a znovu v různých podobách projadřují do literatury; nejsilněji tehdy, nesou-li si v sobě platnost symbolnou. Takovýmto zřetelným a zároveň mnohoznačným (pokaždé nově aktualizovaným) symbolem je také osud Židů v čase druhé světové války.

Poznámky:

1. Novotný, V.: Rotrekl v Rozrazilu, Mladá fronta Dnes 10. 4. 1992, str. 14
2. Rotrekl, Z.: Rozhovor bez otázek s Otou Filipem, Svědectví 85/1988, str. 149
3. Blažejovský, J.: Nevšední rozlasová báseň, Rovnost 7. 5. 1993, str. 5
4. Schildberger, F.: Báseň o víře a hrůze, Lidové noviny 7. 5. 1993, str. 7
5. Mazáč, T.: Co bylo, je, je, co bylo, Lidová demokracie (Brno) 6. 5. 1993, str. 5
6. tamtéž

Studentský Časopis H_aluze

Autor: Tomáš Suk

Vážení a milí,

ať už jste z jakéhokoli koutu naší země, Prahy, Brna, Ústí nad Labem, Ostravy,... Ať jste, či nejste studenty katedry bohemistiky, tento představitel je tu proto, aby vás seznámil s časopisem H_aluze. *Ale, co to je H_aluze?* Jak už bylo řečeno, je to v první řadě časopis, který by se k vám rád dostal s pravidelnou nepravidelností, to jest, pokud možno, dvakrát za semestr.

Proč literárně-kulturní? Rozhodně si nepřejeme zůstat striktně literárním časopisem. Chtěli bychom obsáhnout i širší okruh kultury. Jistě ale chápete, že pokud budeme vycházet pouze dvakrát za školní půlrok, nemůžeme být příliš aktuální. Pokusíme se alespoň pro vás vybírat témata zajímavá, dráždivá, okořeněná špetkou dekadence a zalitá notnou dávkou vlastní tvorby.

V našem časopisu můžete vždy najít několik recenzí na knihy, občasné i na film. Určitě zde naleznete články uměleckého rázu, v kterých vám přiblížíme dění ve výtvarné oblasti. Neméně podstatnou částí je rozhovor s kulturně zajímavou osobností. Tady se opět nevyhraňujeme čistě na literární svět a rádi bychom nechávali promlouvat i osobnosti z jiných kulturních oblastí. Nebráníme se ani článkům o hudbě, tato rubrika se však stále připravuje.

Druhou částí časopisu je vaše tvorba. Nemáme zábrany. Pište cokoli: básně, povídky, fejetony, úvahy a my vám to rádi otiskneme. Samozřejmě vyžadujeme určitou kvalitu. Hlavním měřítkem je pro nás přirozenost a nápad, v žádném případě ne jméno. My totiž věříme, že pokud vás otiskneme, a my vás otiskneme rádi, jméno si jednou získáte sami. Příspěvky nám můžete zatím zasílat na adresu: redakce@h-aluze.cz, dále pro vás máme internetové stránky, které jsou: www.h-aluze.cz.

Co na nich najdete? Hlavní předností je archiv haluzáckých čísel, které si můžete s chutí prohlížet a stahovat. Snažíme se, abyste věděli a viděli, co se děje okolo našeho časopisu. To vám ukáže fotogalerie akcí, ať už našich, či akcí, kterých jsme se zúčastnili. Určitě jezajímavá i sekce aktualit, kde vám píšeme různé postřehy kolem našeho sdružení. A pro usnadnění hledání jsme vám roztřídili naše články do kategorií, abyste se mohli lépe orientovat a aby nalezení například vytisknuté recenze pro vás nebyl problém.

Ještě než vám představím všechny, kteří se tohoto, pro někoho možná šíleného projektu, účastní, myslím, že je dobré vysvětlit pojem H_aluze. Východiskem je pro nás literární pojem „aluze“, který se používá při pojmenování významové spojitosti mezi literárními díly, př: pokud autor pojmenuje románovou postavu „Švejk“, můžeme s velkou pravděpodobností předpokládat že bude mít stejné vlastnosti jako „Švejk“ Jaroslava Haška a bude na něj odkazovat. My jsme ale tento pojem povýšili a chápeme ho jako kulturní výraz. Přisuzujeme mu interdisciplinární funkci, což jasněji vyjadřuje náš záměr. Další rovinou je takzvaný „haluz“ nebo „haluze“. Myslím si, že toto slovo není třeba dlouho vysvětlovat. Když člověk řekne: „je to haluz“ všichni si pod tímto pojmem představí něco neobvyklého, netradičního, zajímavého a takovými bychom chtěli být také. (Teď si říkám, jestli to tu už někdy nebylo)

Považujeme se za dekadentní časopis a jsme nezávislí, proto si také nebereme servítky a popisujeme svět a dění kolem něj našima očima. V žádném případě nechceme, aby si někdo myslel, že jsme jen skupinka lidí, která neumí napsat nic slušného. Naše výrazy v textech, i když nejsou mnohdy zrovna tradiční, jsou funkční a používáme je jako prostředek pro zachycení reality. Nechceme provokovat hloupým bezdůvodným užíváním vulgarismů, urážek, dnes moderních velkohubých gest. Takové texty považujeme za nehodné našeho zájmu. Přesto provokovat chceme, protože provokace může vyvolat diskusi, v tom případě se nebráníme užití jakýchkoli prostředků a postupů, pokud budou mít opodstatnění.

Kdo dělá H_aluzi.

Začátky byly opravdu zajímavé. První nápad se vylíhнул na jaře roku 2006 ve výtahu v nové budově na České mládeži v Ústí nad Labem mezi čtvrtým a prvním patrem. Ve výtahu jeli dva nadšenci z volitelného kurzu „Tvůrčího psaní“ Tomáš Suk a Alice Prajzantová a v pomatení smyslů se domluvili, že by bylo dobré udělat časopis, kam by mohli svobodně psát.

Podivnou souhrou náhod nápad nezapadl, a i když rozjezdy nebyly nikterak závratné, dvojice se rozrostla na čtveřici: Tomáš Čada, Alice Prajzantová, Tomáš Suk a Míša Uhlířová, kteří dnes tvoří redakční radu. Po ustálení redakce nastalo pětiměsíční období dohadů a porodních bolestí, které vyústilo dne 19. října 2007 v narození H_aluze 1/1.

Od té chvíle se na skupinu kolem časopisu H_aluze nabalilo spoustu dalších lidí, ať už z katedry výtvarné výchovy, tak externistů pražské UK, nebo prostě lidí, kteří rádi píší a jsou zamilovaní do nedostižné panny literatury. Abychom vám ukázali o čem je řeč, předkládáme vám k ukázce některé texty s pár komentáři.

Kapitulace

*Totální pohlcení
Smyslů
Mezi nesmyslnými regály
Narvané k prsknutí
Skládám do nákupního vozíku
Své zbraně*

Alice Prajzantová

Tento text je ukázkou poezie Alice Prajzantová. Její básně jsou většinou krátké a vystihují skutečnost. V tomto případě se jedná o kritiku dnešní konzumní společnosti.

Turistická šipka směr peklo

*kdyby se chtělo víc tvořit než spát
napíšu báseň jako Ferlinghetti
nekončící
plus jako malý přídavek přidám i nezačátek
ale když se nad tím teď zamyslím
co já vlastně jiného dělám
už vím
spím*

Tomáš Čada

Jedna z básní Tomáše Čady, která zachycuje neustálý boj člověka se sebou samým. Jeho šipka mu ukazuje směr cesty, kterou jde. Nutno dodat, že Tomáš si téhle básně moc necení, ale bohužel píše spíše delší poetická díla, která by se sem nevešla a zkracováním by trpěla.

Středoškolák-úryvek z textu

Společnost bychom mohli dělit na společnost celkovou, tj. světovou a od té světové se nám může dále strukturalizovat podle zeměpisné pozice či zájmového zaměření...

Co teď s tím hergot, to zas bude pojeb. Už slyším ty kecý. „Jsem ti říkala, nechlastej u toho počítače, vyleješ to a já to utírat nebudu., Zase bude na koni, ale tak ono to uschne, kdyby mi spíš řekla, co s touhle úvahou. Společnost, pitomá společnost.

Kašlu na to, stejně mě zítra určitě nevyvolá, jsem až na konci abecedy. Pak něco vymyslím!

Tomáš Suk

Povídka Tomáše se nám snaží ukázat stav myšlení patnáctiletého kluka a jeho přístup k životu. Tomáš zde sice používá nespisovná a vulgární slova, ale to jen proto, aby maximálně vtáhl čtenáře do světa vtipovaného středoškolského studenta.

Kde jsi mé sladké dětství-úryvek z textu

Cestou za svými druhy duchaplně rozjímám o tom koni. Vždyť víte – o tom bílým! Teda hlavně o tom princí, který by na něm měl přicválat. No jasně, i my o něm snily! Jenže jsme nebyly jako ty naivní fanyanky sladkých klučičích skupin, to ne! V našich představách o budoucnosti hrál hlavní úlohu spíš někdo jako třeba Cobain. Kurt Cobain!

Je to jako včera...

A dneska?

S vynaložením všech sil se ráno vyhrabu z postele. Jasně, že asi půl hodiny po tom, co mě probudilo nesnesitelné zvonění budíku.

V koupelně nestrávím víc než patnáct minut. Jdu se nasnídat.

Čaj, už v optimální teplotě k popíjení, k tomu lehkou marlborku. Kde jsou ty časy, co jsem měla vždycky ráno od maminky připravenou snídani!

Telefon. – Aramis? Portos?

Michaela Uhlířová

Míši ukázka nám nastiňuje tvrdou realitu dospívání. Naivní mládí, které je dávno pryč a budoucí život, jenž má do ideálu mladých let daleko.

Jak vidíte, jsme relativně normální skupinka čítající kolem deseti lidí, kteří více či méně spolupracují. Pokud byste zatoužili proniknout do světa literatury a kultury trochu aktivně, klidně se nám ozvěte. Budeme rádi za každou pomoc a spolupráci...

Tomáš Suk

Kulturně-literární revue Pandora

Jiří Koten

Časopis **Pandora** má na Katedře bohemistiky PF UJEP více než desetiletou tradici. Současná podoba kulturně-literární revue, která vychází dvakrát ročně, se začala rýsovat v době, kdy redakci po Petru Koubkovi a Danielu Petrovi převzala Kateřina Tošková. Pandora několikrát změnila formát. Okruh publikujících autorů se postupně rozšiřoval, takže se v časopise začala objevovat i jména, jež nemají nic společného s regionem severních Čech. V r. 2003 se Pandora od ústecké bohemistiky „odstříhla“, protože prostředky poskytované katedrou nestačily pokrývat náklady spojené s přípravou revue. Spolupráce univerzitního pracoviště s redakcí však pokračuje (na přípravách čísel se podílejí či do nich pravidelně přispívají členové KBO J. Tlustý, J. Koten, I. Harák, M. Fibiger a R. Fridrich).

Obvyklé rubriky Pandory se ustálily v r. 2005. Každé číslo má od té doby ústřední téma, v čísle **11/02005** jím byl *konzum*. K tématu se vztahuje úvodní rozhovor (v čísle 11/2005 se ptal Martin Fibiger J. Achaba Haidlera, ředitele Činoherního studia v Ústí nad Labem), beletristické a odborné texty. Ve zmíněném čísle byly publikovány texty mj. Josefa Straky, Radka Malého, Jana Nejedlého, odborné příspěvky Jiřího Kotena či Jaroslava Balvína ml. V beletrii „mimo téma“ našli čtenáři ukázkou z románu Martina Fibigera či básně Marcely Pátkové a Milana Hrabala. Tradiční rubrikou se stala *Living in Sudetenland*, kterou redakci zasílá Lux von Dux (teplický autor P. Linhart). Pandora pravidelně představuje také „menšinové“ nakladatelské edice, v čísle 11 psal Radek Fridrich o edici Turské pole.

Číslo **12** z května **2005** tematizovalo *hru*. Pandora začala vycházet s ISSN; získala také prostředky od ministerstva kultury. „Dvanáctku“ uváděl rozhovor s Jaroslavem Pížlem, který přispěl i do rubriky tematické beletrie. Tamtéž byly k přečtení také texty mj. Petra Pazdery Payna, Norberta Holuba, Ostravaka. Teoretickou část čísla obstarala např. studie brněnského naratologa Ondřeje Sládka, v níž se autor zaměřil na estetika K. Waltona a jeho pojetí čtení fikce jako „hry na jako“. Jan Tlustý zase obrátil pozornost k Finkově filozofii, pro niž je hra dominantní kategorií. Netematická beletrie představila Jaroslava Kovandu, Tomáše Kůse, Tomáše Řezníčka a Kateřinu Kováčovou, tehdy čerstvou lauréátku Ceny J. Ortena, která jako studentka s Pandorou dlouhodobě spolupracovala. Od čísla 12 se podoba Pandory ustálila. Revue je nyní k dostání v charakteristickém čtvercovém formátu s bílým logem čárky či jednoduché uvozovky, jež má připomínat obrácené P.

Číslo **13/2006** opět nabralo na objemu (číslo 12 mělo 130 stran, třináctka již 180), žlutou obálku vystřídala stříbrná. Hlavním tématem bylo tentokrát *tiho*. Rozhovor vedla Kateřina Tošková s básníkem Ladislavem Nebeským, v tematické beletrii najdete vskutku reprezentativní výběr současných básníků: Emila Juliše, Víta Slívu, Petra Borkovce, Petra Hrušky, Martina Stöhra, Vojtěcha Kučery ad. V mimotematickém bloku tento výčet doplňují Bogdan Trojak a Milan Děžinský. Teoretická část obsahuje studii Ireny Vaňkové a článek Jiřího Kotena. Kromě tradičních rubrik a recenzí se v čísle nově objevila výtvarná příloha, autorem byl protentokrát Václav Vokolek.

Číslo **14/2007** tematizuje *experiment*. Tematická část Pandory vznikla ve spolupráci s internetovým Almanachem Wagon (www.almanachwagon.cz), hlavní editorkou čísla byla Olga Stehlíková, která zároveň vedla úvodní rozhovor s Bohumilou Grögerovou. Číslo má podobu zdařilé antologie experimentální poezie a zevrubně mapuje autory, které lze k experimentování vztáhnout (mj. Jiří Gold, Josef Hiršal, Emil Juliš, Alois Nožička, Miloslav Topinka, Miroslav Koryčan, Petr Váša, Norbert Holub ad.; celkem třicet autorů). Studie k experimentu napsali Josef Hlaváček, Jiří Valoch a Robert Ibrahim. Kateřina Tošková se zaměřila na edice, jež experimentální poezii vydávaly. Výbor experimentálních básníků byl připraven na kvalitním tvrdém papíře; za výslednou podobu publikace by se rozhodně nemusel stydět žádný vydavatel bibliofilii. Svazek doplňuje CD s fonickou poezií. Rozsahem má čtrnáctá Pandora téměř 250 stran.

Patnácté číslo kulturně-literární revue se připravuje do tisku, mělo by vyjít na jaře roku 2008; jeho tématem je *vyprávění*. Rozhovor o aktuálních perspektivách teorie vyprávění vedl Jiří Koten s Lubomírem Doleželem. Číslo dále přinese studie Zbyňka Fišera, Ondřeje Sládka či Bohumila Fořta. V beletrii se o přízeň

čtenářů budou ucházet např. Jiří Kratochvíl, Božena Správcová či Jiří Hájíček. Dále v čísle najdete ukázkou z memoárů Jiřího Pechara, ukázky z překladů Roberta Walsera či Witolda Gombrowicze a mnoho dalšího.

Kulturně-literární revue Pandora si lze objednat na adrese

M. Kolář – o.s. Nad Labem
Velká Hradební 55
400 01 Ústí nad Labem

E-mail redakce: pandora@email.cz.

Novější čísla revue jsou k dostání v internetovém obchodě Kosmas (www.kosmas.cz).

Internetová verze: <http://pandora-umlautoviny.com>

Místo evropských jazykových modelů v metodice češtiny pro cizince

Autor: Marie Hádková

Oblast výuky češtiny pro cizince, ale i češtiny pro děti-cizince se stává integrální součástí pregraduální přípravy bohemistů na fakultách připravujících učitele, a to již od poloviny 90. let 20. století. Důvodem zvýšeného zájmu o tento specifický obor je nejen stále rostoucí počet cizinců, tzv. dočasných rezidentů v České republice, kteří se chtějí naučit česky, aby mohli během svého pracovního či soukromého pobytu komunikovat v češtině, ale i rostoucí počet dětí-cizinců ve všech typech a na všech stupních českých škol. Zájem o metodiku češtiny pro cizince pramení samozřejmě i ze zájmu bohemistů o působení na zahraničních lektorátech či v českých menšinách žijících vně historického území češtiny.

V souvislosti s přípravou na výuku češtiny pro cizince jsou budoucí zájemci o tuto činnost seznamováni s evropskými jazykovými modely a standardizacemi, jež byly vypracovány pro cizí a druhé jazyky, k nimž v tomto případě řadíme i češtinu, v těchto souvislostech nazíranou tzv. z druhé strany.

Jak může rodilému Čechovi a bohemistovi pomoci při výuce češtiny evropská standardizace? Jak jí lze v přípravě na výuku využívat a k čemu slouží popisy referenčních úrovní? V našem příspěvku se pokusíme naznačit možnosti a způsoby využití uvedených dokumentů.

Společný evropský referenční rámec je určen všem, kteří se profesionálně zabývají výukou cizího a druhého jazyka. Může sice sloužit i klientovi (frekventantovi kurzu), ale pouze dospělému, a to jen velmi zainteresovanému zájemci o dovednost komunikovat v cizím jazyce. Ke klientovi kurzu (i k dítěti) se obrací Evropské jazykové portfolio, které respektuje věkové kategorie (viz Evropské jazykové portfolio).

K institucím a jednotlivcům, kteří vytvářejí učebnice, zkoušky atd. se v jednotlivých jazycích obrazejí konkretizace cílů Rámce ve formě taxativního vymezení souboru jazykových prostředků (slovní zásoba, gramatika, komunikační strategie atd.), které je v určitém jazyce nutné klientovi předat tak, aby dosáhl požadované úrovně.

Tyto soubory nazýváme referenčním popisem, resp. popisem referenční úrovně. Pro češtinu byly vypracovány čtyři, a to v tomto časovém sledu: B1 – 2002,¹ A1, A2 a B2² - 2005. Popisy referenčních úrovní nepatří mezi texty, jež by byly tzv. jednoduché ke čtení, ba naopak. Vzhledem k tomu, že představují regulativní aparát výčtového typu, mají do jisté míry autonomní části, které však tvoří promyšlený celek tak, aby byly aplikovatelné na jakoukoli komunikační situaci a roli. Nelze proto souhlasit s názory, že obsah a výstupy určitého kurzu nejsou popsateľné v intencích Rámce a referenčních úrovní. Nelze také tzv. učit podle Rámce, protože ten není souborem metodických doporučení, jak vést výuku přímo v hodině, jak učit. Je to regulativní aparát s taxativně stanovenými deskriptory mapujícími řečovou činnost. Ty ovšem samy o osobě nestačí k tomu, aby byla např. sestavena zkouška na dané úrovni. K tomu je třeba referenčního popisu, v němž najdeme výčet požadovaného jazykového materiálu, požadovaných rolí, pro něž má být klient na relevantní úrovni kompetentní. Zkoušky, které nerespektují výčty uvedené v referenčních popisech, nemohou být bezpečně vztaženy k Rámci a představují značné riziko při implementaci myšlenek evropské standardizace do výuky cizích jazyků, resp. češtiny pro cizince, protože nerespektují základní myšlenku evropské standardizace – transparentnost výuky a testování, souměřitelnost výstupů.

Jak konkrétně naplňuje výše popsání cíle Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1³, jak může sloužit učitel, jak s ní pracovat? Především je nutno zdůraznit, že popis referenční úrovně by měl sloužit jako rukověť, ale

¹ M. Šára a kol.: Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk. Štrasburk 2002.

² <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

³ Hádková, M., Líněk, J., Vlasáková, K.: Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1. Praha 2005, také na: http://www.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?ARI=104194&CAI=3421

nikoli jako učebnice, metodický návod, jako příručka, kterou lze využít přímo ve výuce. Je to poradka k rozhodujícím momentům plánování výuky a kontroly jejích výstupů.

Jaké části tedy tvoří popis A1 a jak jich konkrétně využívat? Jde o následující a relativně autonomní oddíly:

1. Charakteristika úrovně A1 pro češtinu

V této kapitole se kolektiv autorů zabýval definicí místa gramatického učiva, dále vlivem typologické charakteristiky češtiny na volbu postupů při výuce Slovanů a Neslovanů⁴, úrovní A1 jakožto úrovní cílovou atd. V textu se dočteme např.: „*Základním rozdílem je z hlediska definované úrovně vzdálenost mezi mateřštinou cizince (příp. mediačním jazykem) a cílovou češtinou. Např. rozdíl mezi Slovanem a Neslovanem, Neslovanem se znalostí středoevropské reality, mezi Američanem ovládajícím ruštinu a jiným Američanem, pro něhož je čeština vůbec prvním cizím jazykem... .*“⁵ Učitel češtiny pro cizince nachází v této části přehled úskalí, s nimiž se při výuce úplného začátečníka může setkat, a také doporučení, která mají pomoci tato úskalí překonat.

2. Formulace komunikativních cílů a komponentů

Kapitola obsahuje formulaci cílů úrovně A1 a přehled nejfrekventovanějších komunikačních situací a rolí, pro něž má být uchazeč o tuto úroveň připraven, např. styk s úřední osobou, návštěva zdravotnického zařízení, situace spojené s veřejnou dopravou apod. K nejdůležitějším pasážím patří definice hodnocení jazykové korektnosti: student se dorozumí s pomocí komunikačního partnera, absolutní gramatická a stylistická přesnost se na úrovni A1 nevyžaduje, tolerovány jsou prohřešky, které nevedou k zásadnímu nedorozumění.

3. Doporučená strategie učení (a vyučování)

Tento oddíl přináší přehled nejvýznamnějších momentů, které ovlivňují úvodní úspěšnost studenta, a to i s přihlédnutím k jeho věku: „... *na počátku výuky potřebuje (student) ovládnout třídění českých hlásek jako vodítko pro flexi substantiv, nová slovíčka musí fixovat s gramatickou charakteristikou (rod substantiv, tvar I. sg. indikativu prézenta ...Není vhodné číst texty určené dětem – obsahují speciální slovní zásobu, pro dospělé nepoužitelnou a vzbuzující komický účín...*“⁶

4. Sociokulturní kompetence

Text je formulován tak, aby byl vodítkem při výuce klienta, který nemá zkušenost se středoevropskou realitou. Uváděny jsou nejen tzv. reálie, ale i oblast neverbální komunikace, specifika ve vztahu k rozvržení času – chronemice v českém prostředí, technika psaní, zdravotní rizika na území České republiky, užívané metrické soustavy apod.⁷

5. Prezentace zvukové stránky češtiny absolutním začátečníkům

Kromě standardního popisu zvukového plánu češtiny je v této kapitole uváděn přehled nejčastějších problémů při realizaci českých hlásek, jaké zaznamenáváme v řečové produkci rodilých uživatelů angličtiny, němčiny, francouzštiny, španělštiny, portugalštiny, ruštiny a polštiny, kteří usilují o dosažení úrovně A1.

⁴ Podrobněji k tomu např. :

Hádková, M.: Vliv flexivnosti češtiny na její výuku. In: K některým problémům výuky češtiny jako cizího jazyka (ÚJOP UK – sborník), Praha 1997, s. 44-56.

Hádková, M.: Problémy výuky slovanských jazyků jako cizího jazyka. In: II Jornadas Andaluzas de Eslavística – Ponencias y Comunicaciones (Ed.: Joaquín Torquemada Sánchez - sborník), Granada 2000, s. 138 – 142.

⁵ Hádková, M., Líněk, J., Vlasáková, K.: Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1. Praha 2005. S.3.

⁶ Ibid.: s.11

⁷ Pojetí sociokulturní kompetence na úrovni A1 bylo Radou Evropy uznáno jako model pro tvorbu dalších popisů na této úrovni.

6. Seznam frází prezentovaných bez gramatiky

V této části nachází učitel ucelený seznam řečových prefabrikátů, které tvoří základní kostru dorozumívání na úrovni A1. Přehled je sestaven s přihlédnutím k řečovým funkcím výpovědi. Lektor by měl tento soubor považovat za závazný, a to pro produkci i perцепci.

7. Kompenzační strategie

Zde jsou přestřeny elementární řečové prefabrikáty, které mají studentovi pomoci v takových situacích, pro něž není primárně připravován, resp. v nichž pociťuje výrazný deficit komunikačních prostředků. Najdeme zde např. seznam korekčních signálů, které by měl student na úrovni A1 ovládat:

Moment prosím, (ted') nerozumím. – Můžete to zopakovat?

Můžete to hláskovat?

Mluvte prosím pomalu – (já) jsem cizinec/cizinka.

Můžete mi to prosím napsat (číslicí atd.)? – (Já) jsem cizinec/ cizinka.

Co znamená „...“? ⁸

8. Interakční modely

Kapitola přináší přehled základních situací a rolí (interakčních modelů), v nichž se student na úrovni A1 může na historickém území češtiny ocitnout, např.:

- prvotní kontakt se známými i neznámými lidmi,
- pozvání a přijetí/odmítnutí pozvání,
- osvětlení komunikačních možností (dotaz na komunikační kód),
- dotaz na cestu,
- udávání osobních údajů,
- nakupování (základní potraviny, jízdenky, vstupenky, pošta, oděvy, služby),
- objednávání jídla a pití v restauraci, žádost o cizojazyčný jídelníček,
- návštěva lékaře (základní fráze),
- telefonování (základní fráze).

K standardním součástem referenčních popisů lze strukturou i obsahem zařadit obligatorní kapitoly:

9. Jazykové a nociónální funkce,

10. Poslech textů,

11. Čtení textů,

12. Psaní textů,

13. Gramatické minimum,

14. Vokabulář.

V těchto částech jsou uváděny přehledy základních jazykových prostředků, a to i s vazbou na příslušnou dovednost (čtení, psaní, poslech), a oba mody jazyka (psaná i mluvená komunikace). Gramatické minimum přináší základní poučení o tom, jak nazírat gramatiku češtiny v úvodní fázi výuky, jak „bezgramaticky“ budovat komunikační kompetenci ve flexivním jazyce.

⁸Hádková, M., Líněk, J., Vlasáková, K.: Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1. Praha 2005.S. 82.

Referenční popisy nebyly v žádném jazyce sestavovány s větším přihlédnutím ke specifikům věku učícího se. Přinášejí komplexní jazykový materiál potřebný pro danou úroveň, ale jejich položky tvoří tzv. otevřený systém, což znamená, že jazykové prostředky lze vybírat, přizpůsobovat věku klienta, jeho zájmům, vzdělávacím cílům atd. Z těchto důvodů představují ony výše popsané soubory jazykových prostředků významnou změnu v metodice vyučování cizím jazykům, které je nově standardizováno jednotně pro všechny jazyky v roli jazyka cizího či druhého.

Aktivity katedry ruského jazyka Filologické fakulty Permské státní univerzity

Autor: Zdeňka Trösterová

Jak známo, součástí katedry bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem je v současné době i oddělení slavistiky, jehož hlavní pracovní náplní je sice výuka obchodní ruštiny, ale pracoviště se zabývá i aktivitami souvisejícími s širší slavistickou orientací při studiu bohemistiky a obecněji i teoretickou problematikou ruské gramatiky, popř. její výuky na českých vysokých školách (v této souvislosti ponecháváme stranou aspekt literárněvědný a kulturologický, jenž se při přípravě rusistů samozřejmě také uplatňuje). Z toho plyne přirozený zájem členů oddělení o práci na jiných rusistických pracovištích, tuzemských i zahraničních.

Jedním ze zahraničních pracovišť, s nímž ústecká rusistika udržuje mnohaleté kontakty, je katedra ruského jazyka FF PGU (Permské státní univerzity). Jak už to v životě bývá, na počátku těchto kontaktů se uplatnila náhoda – na ústecké katedře jako lektorky ruského jazyka působily dvě pracovnice z Permi, doc. N. P. Potapova, CSc. a prof. T. I. Jerofejeva, DrSc. Obě (i když tehdy ještě bez svých současných titulů) se již za ústeckého působení vymykaly z průměru přijíždějících lektorů svou pracovitostí, svědomitostí, ale především teoretickou fundovaností. Obě pak přednášely i na dalších zahraničních univerzitách, ve Francii, v USA i jinde. Na své domácí katedře v Permi podporují zájem o český jazyk, který tam N. P. Potapova v rámci slavistiky po léta přednáší (její studenti jsou stážisty českých univerzit, např. FF MU v Brně). Především jejím prostřednictvím jsem měla a mám od počátku 70. let minulého století možnost sledovat odborný profil permské katedry rusistiky a její publikační činnost. Protože jde o aktivity velmi záslužné, posouvající nejen vývoj rusistiky jako oboru, ale v mnoha směrech i vývoj lingvistiky obecně,⁹ domnívám se, že referování o nich by mohlo být zajímavé a prospěšné i pro zdejší filology – bohemisty a rusisty.

Odbornou orientaci permského kolektivu nasměrovaly především lingvistické ideje prof. B. A. Larina, kterého mnozí permští pracovníci pokládají za svého učitele ať již v doslovném, nebo přeneseném slova smyslu. Od narození tohoto významného ruského vědce uplynulo v r. 1993 již sto let, ale program, který pro ruskou filologii nastínil, je stále živý. Prof. Larin působil na Petrohradské univerzitě (dodnes jsou kontakty permských a petrohradských rusistů velmi těsné), ale také ve Vilniusu. Kromě mnoha jiných aktivit byl iniciátorem četných dialektologických projektů a stál u zrodu široce zaměřeného výzkumu sociální diferenciací jazykových prostředků. Z jeho bohatého filologického odkazu je pro permský kolektiv inspirující především idea vytvoření úplného dialektního slovníku a myšlenka zkoumání vztahu spisovného jazyka a jazykových různotvarů podmíněných lokálně a sociálně. Ty jsou zřetelné zvláště v řeči měst s dosud živým dialektním zázemím, což je právě případ Permi. Osobitý idiolekt tam pak mají i jednotlivci v závislosti na tom, z jakého jazykového prostředí vzešli, dále v závislosti na dosaženém vzdělání, na individuální orientaci technicky či humanisticky zaměřené atd. Dále v Permi navazují i na Larinův požadavek rozpracování historické dialektologie, pro niž tvoří základnu jak výzkumy v terénu, tak kritické vydávání místních písemných památek.

Zatím největším úspěchem permského pracoviště bylo vydání úplného dialektního slovníku vesnice Akčim Krasnovišerského okresu Permské oblasti za red. F. L. Skitové. Původní projekt desetidílného slovníku musel být omezen na čtyři díly, i tak jde však o úctyhodný počín. Slovníková kartotéka obsahuje přes dva milióny kartotéčních lístků. Na sběru se podíleli hlavně studenti při dialektologických expedicích, které mají v Rusku svou dávnou tradici, jež se ctí dodnes.

Permští lexikologové shromáždili i materiál pro úplný slovník idiolektu jedné z nositelek akčimského nářečí (sběr materiálu trval osm let), od něhož si slibují zasvěcenější vhled do problematiky vztahu národního jazyka a dialektu.¹⁰

⁹ Tak např. profesor V. Barnet z FF UK, jeden z našich předních rusistů druhé poloviny XX. století, jevil o odborný výzkum jazyka, konaný v Permi, vřelý zájem.

¹⁰ Podrobněji o těchto slovnících viz v recenzích: Trösterová, Z., Československá rusistika XXXIII, 1988, 2, s. 93-95 a Opera Slavica II, 1992, 2, s. 52-54.

Řada příspěvků na témata vytyčená prof. Larinem vycházela ve sbornících pod názvem *Živoje slovo v ruské řeči Prikamja*. Příspěvky se zabývaly vztahem kodifikované spisovné ruštiny a živé řeči oblastí podél toku řeky Kamy (v češtině slovo *Pokamí*, tvořené podle českého slovtvorného modelu, působí sice nezvykle, ale odpovídá realitě). Příspěvky jsou orientovány především na zkoumání problematiky synchronní dynamiky jazyka, jak se projevuje v řeči jednotlivých nositelů jazykových různotvarů, přičemž jedno jazykové individuum je nositelem několika různotvarů současně. Tak např. A. S. Štern (již zesnulá významná fonetička a fonoložka, profesorka Petrohradské univerzity, ale s vazbami k Permi) hovoří v tomto smyslu o městském bilingvistu a připomíná, že řeč individuálního nositele jazyka je nutné zkoumat z několika zorných úhlů: úzce lingvistického, sociolingvistického a psycholingvistického. Při fonetickém výzkumu řeči obyvatel Permi upozorňuje na modelovou situaci prolínání spisovné normy s dialektním fonetickým pozadím a na okolnost, že nejen produkce, ale i percepce fonetických jevů je v tomto prostředí osobitá.

Teoreticky se otázkami synchronní dynamiky jazyka zabýval např. L. N. Murzin, přičemž zajímavé v jeho přístupu bylo především zdůrazňování procesualnosti, které se uplatňuje i v pojetí takových jazykových jevů, jež jsou tradičně pojímány jako statické. Do této oblasti patří např. i jazykové opozice, vztah slovtvorby a textu, v němž podle situace přichází ke slovu jak jazykový synkretismus, tak vstupování slov do různých sémantických opozic, viz např. relativnost antonymních dvojic *studený x teplý*, *studený x horký*. To již souvisí s psycholingvistickým přístupem a experimenty, kterými se zabýval L. V. Sacharnyj (profesor Petrohradské univerzity, dříve působící v Permi), když se v četných statích věnoval kategorizaci obrazu světa v slovtvorném systému. K slovtvorbě přistupuje z hlediska potřeb „textotvorby“ (univerbizace, jindy naopak potřeba rozvíjení pojmenování, různá „zástupná pojmenování“, k nimž se utíkáme v řeči, např. *dej mi něco na psaní*). Takovýto přístup k procesu pojmenování a jemu odpovídající slovtvorby je pak alternativní k tradičnímu statickému popisu slovní zásoby jazyka. V tomto pojetí je tedy synchronní dynamika představena nejen jako statická koexistence variant na rovině jazyka (*langue*), jak se podává ve většině lingvistických příruček, ale i jako aktivní činitel na parolové rovině, spolupodílející se na každém vytváření textu. Zajímavý a podstatný je právě sám proces textotvorby, vztah mezi hotovým, jež si bereme ze zásobárny jazyka, a jeho užitím „ad hoc“, při němž dochází k posunům ve významu tohoto „hotového“, ať již jde o slova, slovní spojení či syntaktické konstrukce. Tyto textové posuny významu, primárně individuální a okazionální, se však zpětně promítají i na langovou rovinu. Oscilace mezi parolovým a langovým je pak oním „věčným hybatelem“, zdrojem napětí a pramenem neustálého obnovování živého jazyka spolu s tím, že mluvčí může sáhnout nejen do pokladnice jazyka spisovného, ale i různých dalších lokálních a sociálních různotvarů. Tím se bohatství možností ještě znásobuje a právě taková do jisté míry periferní centra, jako je Perm, dávají výborné předpoklady k výzkumům vedeným v tomto duchu.

Ve sborníku nazvaném *Literaturnyj jazyk i narodnaja reč'* je zajímavé např. metodologické uplatnění zkoumání vybraného okruhu gramatické problematiky na nářečním materiálu, což je postup jinak dost nezvyklý. Najdeme ho např. v příspěvcích N. P. Potapové, V. A. Mišlanova a dalších. Může přitom jít jak o problematiku morfologicko-syntaktickou, např. zkoumání uplatnění akuzativu a genitivu ve funkci přímého objektu, tak o problematiku syntakticko-textovou, např. zkoumání funkce konektoru „a“ v současných permských nářečích. Jak tomu ani jinak nemůže být, velká pozornost řady autorů je zaměřena na problematiku lexikologickou a lexikografickou, na místní frazeologismy, z nichž některé pro zajímavost uvedme (z oblasti „počasí“): *lisja pogoda* o vytrvalých deštích v srpnu (na Sibíři pro tentýž jev *kozje nenastje*), *angely kupajutsja* nebo *carevna plačet* o dešti, když svítí slunce, *zajac pivo varit* o mlze atd. V menší míře je zastoupena problematika diachronní, především v příspěvcích Je. N. Poljakové, která studuje prameny k historické rekonstrukci permských nářečí XVII. století. I pro tuto oblast je typické, co zdůrazňoval O. Leška pro ruská nářečí obecně, totiž že nebývají „čistá“ ve smyslu jednotnosti vnitřní struktury, ale promítají se do nich extralingvistické jevy, spojené především s migrací obyvatelstva v různých historických epochách.¹¹ Tyto migrace byly vyvolány

¹¹ Srov. Leška, O., *Jazyk v strukturním pojetí*, Euroslavica, Slovanský ústav, Praha 2003. Jeho obecný přístup k nářeční problematice v mnohém koresponduje s permským pojetím, srov.: „Nářečí se postupně nivelizují, na tom má podíl jednak konvergentní vývoj, jednak působení polodialektních útvarů, které vznikají především ve městech a jejich okolí a které jsou základním vodivým prostředím pro působení SpisR na nářečí. SpisR působí na nářeční bázi i šířením diglosie typu SpisR / nářečí. Jistě neujde naší pozornosti, že působení polodialektních útvarů nemusí být nutně jednosměrné, že nářečí mohou působit přes širší útvary

různými podněty, mimo jiné např. náboženským pronásledováním tzv. starověrců, staroobjradců, kteří se právě uchýlovali na různá „okrajová“ místa, k nimž oblast Uralu a Pokamí také patřila.

Zatím poslední série sborníků permské katedry rusistiky FF PGU nese název *Filologičeskije zametki* (v roce 2004 vyšel třetí svazek). Zatímco první dva svazky zahrnovaly i populárněvědecké příspěvky, třetí je orientován již výhradně vědecky. Vyšel ve dvou částech jako výsledek spolupráce Permské univerzity a univerzity ve slovinské Ljubljani. Sborník se realizoval na základě smlouvy mezi filologickou fakultou PGU a filozofickou fakultou ljubljanské univerzity, podle níž mají obě pracoviště zájem o rozvíjení srovnávacího studia v oblasti jazyka, literatury, filozofie a kultury. Práce se však ve skutečnosti účastní vědci z mnoha zemí, nejen Ruska a Slovinska, ale i Německa, Polska, Číny, Rakouska, Makedonie a dalších. Autory zajímá především problematika fungování slova v textu (tedy problematika, rozpracovávaná v Permi již po desetiletí), zpracovávaná s využitím metodologie různých vědeckých oborů – filologie, kulturologie, filozofie.

V dvoudílném třetím svazku jsou představeny oddíly „Filozoficko-kulturologické problémy“, „Historie a filologie“, „Slovo v historicko-filologickém kontextu“, „Současné socium v kultuře, jazyku a literatuře“ a „Výzkum řeči. Lingvodidaktika“. Pozornost je věnována např. takovým otázkám, jako je vztah jazyka k objektivní a subjektivní realitě, dále např. systémovosti a paradoxnosti a jejich dialektickému vztahu v jazyce, otázce obsahu a struktury „každodenního“ vědomí, otázce tolerantnosti řeči atd. Ruština je srovnávána s jinými slovanskými jazyky z hlediska typu jazyka existenciálního či posesivního (konstrukce *já mám – u menja jest*) – se závěrem, že ruský jazyk vždy patřil k prvnímu z typů, ale především vliv církevní slovanštiny (a jejím prostřednictvím i řečtiny) působil i na uplatnění posesivních konstrukcí (které jsou, dodejme, vlastní češtině). Ve sborníku se dále zkoumají antroponyma a toponyma s některými kořeny typickými pro danou jazykovou oblast (stať Je. Poljakové o slovech s kořenem *-ljad*), historie některých příjmení (N. Potapova – úvahy o příjmení rodičů, kde jsou zajímavé nejen partie etymologické, ale i historicko-kulturologické, právě ve vztahu k již vzpomenutým starověrcům). I poslední z publikací vydaných katedrou rusistiky FF PGU jsou tedy přínosné pro široký okruh filologů.

V Permi však pokračují i lexikografické práce – v současné době na dialektním slovníku „Slovar' Čerdyňskoj zemi“. Ta se nachází na severu Permské oblasti a sahá k městu Solikamsk.¹² Sběr materiálu začal, stejně jako pro Akčimský slovník, už v padesátých letech minulého století, ale realizaci odsunulo vydávání Akčimského slovníku. Čerdyňská země byla kolonizována z oblasti Novgorodu, Archangelska a Vologdy už v XIII. století, zatímco Akčim až v XVII.-XVIII. století. Jazykový materiál bude tedy jistě ještě zajímavější. Zatím vyšla slova na první tři písmena ruské abecedy: A, B, V.

Permská univerzita slavila v září 2006 devadesát let od svého založení. Původně vznikla jako filiálka Petrohradské univerzity, odtud ony po desetiletí velmi těsné kontakty. V současné době jde o významné vědecké centrum, v univerzitním kampusu je třináct objektů, z nichž nejstarší jsou z r. 1916 (dar kupce Meškova k založení univerzity), nejmladší je nově postavená a moderně vybavená budova geologické fakulty. K výročí univerzity se konaly mnohé vědecké konference, mezi nimi i konference katedry rusistiky, která se rozhodně v oblasti vykonané práce má za čím ohlédnout.

A i já osobně jsem hrdá na to, že již 35 let (tedy vlastně právě polovinu svého života) mohu sledovat rozvoj oboru, který se stal mým životním osudem, nejen v českých univerzitních centrech, ale i v daleké Permi, která se mi za tu dobu však stala blízkou. Kontakt s permskými rusisty mě obohatil lidsky i profesně na celý život. Přála bych i všem našim studentům, aby v životě měli štěstí na kolegy z naší republiky i zahraničí, kteří v nich podnítl další nuance zájmu o obor a otevrou jim nové obzory v možnostech jeho studia.

naddialektní, jako je lokálně zabarvený jazyk hovorový, i na SpisR a že i při diglosii SpisR / nářečí mohou snadno pronikat do SpisR více nebo méně nápadně lokální rysy, ty se mohou v novém kontextu přehodnocovat a stávat se prostředky slohotvornými. ... Nivelizace nářečí je složitý pozvolný proces interakce různých složek celonárodního jazyka, dodejme ale, že neprobíhá zdaleka tak rychle, jak se někdy předpokládá a jak míváme za to.“ (s. 60, 61).

¹² O této lokalitě vyšel na Permské univerzitě sborník *Čerdyň i Ural v istoričeskom i kul'turnom nasledii Rossii*, red. Čagin G. N., Perm 1999. Jméno uralského městečka Čerdyň by zřejmě naší kulturní veřejnosti nic neříkalo, nebýt okolností, že v něm trávil první část svého vyhnanství významný ruský básník Osip Mandelštam (viz Mandelštamová, N., Dvě knihy vzpomínek, Brno 1996). Jako místo vyhnanství však Čerdyň sloužila již za carského Ruska, současně jde však o staré uralské kulturní centrum, nejstarší město na západním Uralu, jehož historie je starší než půl tisíciletí. Ruské obyvatelstvo do těchto míst pronikalo již od XI. století, jak je zaznamenáno v Novgorodském letopisu. Čerdyňský kraj je pokladnicí starých tradic, zvyků, obřadů a způsobu života vůbec.

ABY BYL MEDIK JAZYKOVĚ KOMPETENTNÍ

výuka češtiny jako cizího jazyka na lékařských fakultách

Autor: Klára Hušková

Výuka češtiny zahraničních mediků, kteří studují v anglickém studijním programu, má poměrně specifický ráz. Studenti přicházejí do prvního ročníku bez jakékoli jazykové přípravy v češtině a během dvou let se mají připravit na komunikaci s českým pacientem v nemocnici, neboť součástí praktických klinických předmětů (a také státní závěrečné zkoušky) je anamnestický rozhovor s českým pacientem a jeho fyzické vyšetření.

Vzhledem k tomu, že jsou v tomto programu odborné předměty přednášeny v angličtině a studenti se ve volném čase sdružují přednostně podle svých národností, jsou hodiny češtiny často jedinou příležitostí, kdy jsou studenti vystaveni intenzivnímu „působení“ rodilého mluvčího v osobě učitele. Musím zde podotknout, že hovořím o situaci na lékařské fakultě v Hradci Králové, v jejímž rozvrhu celková hodinová dotace výuky češtiny nepřesahuje 150 hodin (v rozmezí 2 let). Je proto třeba pečlivě zvažovat, co je nutné a co je možné studenty naučit a jakým způsobem celkovou výuku pojmout.

Chtěla bych se na tyto problémy podívat z pohledu komunikačních kompetencí, které by si student–medik měl během studia češtiny osvojit. Využiji zde rozdělení komunikačních kompetencí tak, jak je překládá L. Rejmánková ve své stati, kde shrnuje pohled na komunikativní kompetenci v české a světové lingvistice za posledních 40 let.¹³ Vyjmenovává kompetenci jazykovou (gramatickou), řečovou a předmětovou, diskurzní, strategickou a sociokulturní. Podívejme se tedy na jednotlivé druhy kompetencí z pohledu potřeb studenta medicíny, který se v rámci svého studia připravuje „pouze“ na komunikaci s pacientem. Větší důraz pak položíím na kompetenci sociokulturní.

1) **Jazyková (gramatická)** kompetence „představuje znalost jazykového systému“¹⁴. Student musí ovládnout pravidla správné výslovnosti, která je pro něj důležitější než např. dokonalý pravopis. V oblasti tvarosloví je nutné dbát na aktivní osvojení slovesných tvarů (všechny časy, indikativ a imperativ, cvičit přednostně 1. os. sg. a 2. os. pl.). V deklinaci je třeba podpořit pochopení flektivnosti (nicméně nemůžeme očekávat, že studenti ovládnou celý systém jmenné deklinace z paměti). Avšak zájmena (zejm. osobní a přivlastňovací) a také číslovky jsou nezbytně nutné. V syntaktické oblasti je třeba studenty vést spíše cestou nápodoby a obměny již naučených vazeb a konstrukcí. Velký důraz je pak samozřejmě kladen na lexikum. Studenti se z obecné slovní zásoby učí ta témata, která se vyskytují v anamnestickém dialogu (představení se, rodina, jídlo, zaměstnání, časové údaje apod.), ale větší důraz je samozřejmě kladen na odbornou terminologii (názvy částí těla, orgánů, nemocí, způsobů vyšetření apod.).¹⁵

2) **Řečová** kompetence je „schopnost mluvčího používat jazyka, vnímat s porozuměním a tvořit výpovědi“¹⁶. Vzhledem k cíli výuky je pro studenty důležité vytvářet obsahově přesné věty (zejména otázky a pokyny). K tomu účelu slouží systém z paměti naučených frází, které by studenti měli být schopni obměňovat na základě znalostí gramatiky a pomocí bohatého lexika. Zároveň je třeba, aby byli schopni v pacientově odpovědi dešifrovat podstatné informace, které od něho potřebují získat. S tím úzce souvisí **předmětová** kompetence, která v tomto případě představuje nejen znalosti z teoretických lékařských oborů, ale také praktické zkušenosti z lékařského prostředí. Důležité je pochopení, jaké informace by měl student od pacienta získat, k čemu a jak by je měl použít. K tomu je velmi vhodné využít některých praktických manuálů pro komunikaci lékaře

¹³ Rejmánková, L., *K otázce komunikativní kompetence*.

¹⁴ Tamtéž, str. 130.

¹⁵ Podrobněji o propojení gramatiky s odbornou terminologií při výuce češtiny na lékařských fakultách viz Hušková, K., Šlemarová, Ž., *Vybrané problémy při výuce češtiny na lékařské fakultě*.

¹⁶ Rejmánková, L., *K otázce komunikativní kompetence*, s. 130.

s pacientem. Jako velmi názorná se jeví učebnice propedeutiky vnitřního lékařství, která studenty ve 3. ročníku uvádí do klinických oborů.¹⁷

3) Kompetence **diskurzí** je v komunikaci studenta s pacientem velmi důležitá, neboť jejich rozhovor můžeme nazvat řízeným dialogem¹⁸. Student tedy musí umět rozhovor zahájit a ukončit, přecházet plynule z jedné části anamnézy do druhé, opakovaně přivádět pacienta zpět k potřebnému tématu, projevovat osobní zájem pomocí zdvořilostních frází apod.

4) Kompetence **strategická** má pro naše studenty obzvláště velký význam, neboť díky ní mohou překlenout své jazykové nedostatky (které jsou nemalé). Musí umět slušně pacienta požádat, aby mluvil pomalu a hlasitě, aby opakoval slovo, kterému student nerozumí, popř. aby ho opsal jinak či předvedl nebo doprovodil nonverbálně.

5) V pořadí posledním typem je kompetence **sociokulturní**, která „předpokládá znalost společenských a kulturních faktorů, určujících charakteristiku řečových aktů“¹⁹. Podrobný popis těchto faktorů prospěšný pro cizince přijíždějícího do České republiky najdeme v popisu referenční úrovně A1.²⁰ Situace v nemocnici pak k těmto základním oblastem přidává některé další.

a) Při komunikaci s nemocným pacientem je třeba si uvědomit, že jeho úloha v dialogu není dobrovolná. Tím nemám na mysli, že pacient nemůže rozhovor se studentem–medikem odmítnout (jak se i často děje), ale že je v této roli pouze kvůli svému zdravotnímu stavu, ne proto, že by si chtěl s cizincem „popovídat“.

b) Dále musíme mít na paměti pacientovo psychické rozpoložení – vzhledem k závažnosti onemocnění, které vyžaduje hospitalizaci, je jeho psychická rovnováha velmi narušena (trpí bolestmi, je vytržen z domácího prostředí, má obavy o budoucnost apod.). V tomto stavu očekává, že na něho bude brán ohled. Když se setká se zahraničním studentem, který sice stojí v pozici lékaře, ale kvůli svému jazykovému handicapu sám od pacienta vyžaduje ohleduplnost a empatii, není často pacient schopen „vystoupit“ ze svých problémů a vyjít studentovi empaticky vstříc. Také se často v této citlivé chvíli probudí u pacientů předsudky (např. vůči barvě pleti), zejména pokud mají svolit k fyzickému kontaktu při vyšetření. Student by se měl v této situaci chovat přiměřeně sebedovědomě a rozhodně (aby na pacienta nepůsobil bezradně), zároveň se však nesmí chovat neuctivě, ale musí plně respektovat pacientovo soukromí a současný zdravotní stav.

c) Za výše zmíněných podmínek je pacient mnohem citlivější na mnohé společenské nedostatky ve studentově komunikaci. Student musí pacienta pozdravit, představit se mu a vysvětlit, oč ho žádá (zda by s ním mohl udělat anamnestický rozhovor a vyšetřit ho). Měl by si být vědom neverbálních zvyklostí v nemocnici, např. pacientovi při představování nepodávat ruku. Dále by měl mít upravený lékařský plášť a jmenovku. Při fyzickém vyšetření by měl vědět, jaký kontakt může být pro pacienta nepříjemný, nebo neúnosný (z hlediska vzdálenosti osob, bezprostředních dotyků nebo postoje těla), jak český pacient vnímá určitá gesta (pohyby hlavou, rukama, odlišné počítání na prstech) a mimické projevy (zejména přímý pohled do očí).

d) V řečovém projevu musí student správně oslovovat pacienta, nesmí si v žádném případě plést tykání a vykání, neměl by se vypyatvat necitlivě v oblasti tabuizovaných témat. Měl by vědět, jak se odlišuje přístup k dětskému, dospělému a staršímu pacientovi. V každém případě by měl mluvit dostatečně nahlas a nesnažit se mluvit zbytečně rychle.

¹⁷ Doporučujeme např. učebnici: Chrobák, L. et al. *Propedeutika vnitřního lékařství*. Společně s českou verzí vyšel také její anglický překlad: Chrobák, L., Gral, T., Kvasnička, J. et al. *Physical examination in internal medicine*.

¹⁸ O druhých dialogů viz podrobněji: Müllerová, O., *Dialogtypen und ihre Klassifizierungskriterien*.

¹⁹ Rejmánková, L., *K otázkám komunikační kompetence*, s. 132.

²⁰ Podrobně jsou sociokulturní kompetence pro obecný jazyk rozpracovány v popisu referenční úrovně A1: Hádková, M., Líněk, J., Vlasáková, K. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1*, s. 15-29.

e) Co se týče obsahu rozhovoru s pacientem, musí student v průběhu studia češtiny získat představu o tom, jaké „odborné“ znalosti má český pacient–laik, aby v komunikaci nepoužíval mnoho latinsko-řeckého odborného názvosloví, ale zároveň, aby pacientovy znalosti nepodcenil. Pro příklad uveďme, že někteří zahraniční studenti při vstupu na lékařskou fakultu neznají např. obsah pojmů *sedimentace*, *dioptrie*, *křečové žíly*, které jsou české laické veřejnosti známy.

f) Student by se měl také snažit o naslouchání pacientovi. Neměl by tedy jen klást zjišťovací a jednoduché otázky, na které předem očekává již známé odpovědi, ale měl by dát pacientovi širší prostor k sebevyjádření, z něhož může také „mezi řádky“ vyčíst informace, které pacient neřekl. Tento postoj k anamnestickým dialogům je z hlediska psychosomatického velmi užitečný,²¹ ale pro naše studenty velmi obtížný (vzhledem k jejich omezeným jazykovým dovednostem).

Pokusila jsem se stručně nastínit problémy, se kterými se vyučující češtiny na lékařských fakultách setkávají. Mám za to, že je nutné se jim z hlediska jazykových kompetencí hlouběji věnovat a na základě praktického výzkumu propracovat učební materiály z pohledu jazykových i odborných potřeb studentů–mediků.

Použitá literatura:

BERAN, Jiří. *Základy komunikace s nemocným*. Praha : Karolinum, 1997. 73 str. ISBN 80-7184-390-3.

HÁDKOVÁ, Marie; LÍNEK, Josef; VLASÁKOVÁ, Kateřina; *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1*. Praha : MŠMT 2005. s. 15-29.

HUŠKOVÁ, Klára, ŠLEMAROVÁ, Žaneta. Vybrané problémy při výuce češtiny na lékařské fakultě, In *Písemné zkoušky z cizího jazyka a společný evropský referenční rámec*. Ed. Marie HÁDKOVÁ; Gražyna BALOWSKA. Praha – Ratiboř : Univerzita Karlova – Státní vysoká odborná škola, 2007, s. 79-90. ISBN 973-80-901947-8-6; ISBN 978-83-60730-08-9.

CHROBÁK, Ladislav et al. *Propedeutika vnitřního lékařství*. Praha : Grada 1997. 200 s. ISBN 80-7169-274-3.

CHROBÁK, Ladislav; GRAL, Thomas; KVASNIČKA, Jiří et al. *Physical examination in internal medicine*. Praha : Grada 1997. 240 s. ISBN 80-7169-344-8.

MÜLLEROVÁ, Olga, Dialogtypen und ihre Klassifizierungskriterien. In *Text and the Pragmatic Aspects of Language*. Ed. Jan KOŘENSKÝ; Jana HOFFMANNOVÁ. Praha : Ústav pro jazyk český ČSAV 1984, s. 55-64.

REJMÁNKOVÁ, Ludmila. K otázce komunikativní kompetence. *Češtinář*, 2000-2001, roč. 11, č. 5, s. 129-136.

²¹ Více o charakteru anamnestického rozhovoru z hlediska psychosomatiky a psychoterapie viz Beran, J., *Základy komunikace s nemocným*.

Z tvůrčí básnické dílny Ivo Haráka

Masna (1999)

Autor: Alena Debická

Vysokoškolský učitel bohemistiky PaedDr. Ivo Harák Ph.D., rodem Moravan z Brna (4.11.1964), debutoval v roce 1992 básnickou sbírkou *Lednový motýl* (SURSUM Tišnov); text prvotiny vyvolal živý a pozitivní literárněkritický ohlas. Jako vánoční a novoroční tisk vychází básnická kniha *Země Dým* (PF Ústí nad Labem 1994); pouze ve 4 signálních výtiscích vydal autor v pořadí třetí knihu básní *Na dně popela* (Kapucín, Duchcov 1994). Obsahovou závažností a formální vyzrálostí navazují na text debutu básnické knihy *Masna* (Městská knihovna Děčín 1999) a *Měkké gumy* (Protis, Praha 2006 a CKK SV. VOJTĚCHA). I literárněvědecká práce I. Haráka je zacílena na básnickou produkci, a to zvláště na proud spirituální poezie; kriticky ji sleduje v četných studiích, v recenzích a referátech, v kritických článcích a glosách publikovaných např. v *Akordu*, *Proglasu*, *Tvaru*, *Dialogu*, *Hostu*, *Zlatém máji*, v *Lidových novinách*, *MF Dnes*. Knižně vyšly literárněkritické studie pod názvem *Nepopulární literatura* (Tišnov 1999), připravena je monografie o básníku Zdeňku Rotreklovi.

I. Již výstavba prvních básnických sbírek I. Haráka vypovídá o typu básníka, jeho základním obsahovém směřování, o volbě výrazových prostředků, a to těch, jež jsou příznačné pro daný básnický stylový typ, i těch, jež jsou jedinečné a jsou určeny individuálním autorským stylem básníka. I. Harák se představil jako citový a citlivý lyrik; příznačná je pro jeho básnickou výpověď vzrušená reflexe okamžiku, vázaná především na jeho osobní soukromou existenci. Tento intimní lyrický otisk prožitků, poznamenaný autobiografičností, nezůstává zpravidla v prostoru textu v podobě osamocené lyrického monologu. Naopak příznačné je v tvůrčím procesu směřování básnického sdělení autorského subjektu k partnerovi v básnické komunikaci: je projevem jakoby nutnosti autorského subjektu být v kontaktu, setkávat se. Dialogičnost, vyjádřená odpovídajícími prostředky (četnými apely, prostředky lexikálními a gramatickými, častými dedikacemi), rozšiřuje literární kontext, intertextově přesahuje a navazuje. Dynamický dialogický postup kontrastuje s impresivními lyrickými popisnými prvky, jež básnickou výpověď zklidňují. Zároveň tyto stylově impresivní a filozoficky meditativní obrazy uvádějí celek textu do stylové rovnováhy s expresivními obrazy, záznamy průniků vzrušené vnitřní reflexe autorského subjektu do struktury básnické výpovědi. Vedle kontrastu se na tvaru textů básnické sbírky podílí i kontrapunkt: a to jak ve vztahu k druhům lyriky, milostné, přírodní, reflexivní, tak i ve vztahu k motivické výstavbě básní. Autorský subjekt aktualizuje významovou výstavbu básnické sbírky kompozicí, významově neúplnými realizacemi výpovědi - fragmentární, neukončená sdělení otevírají prostor pro dotváření textu; básník příznakově pracuje s prostředky grafickými, především s členicemi znaménky. K modifikaci významové výstavby přispívají figury založené na opakování slov, symboly, klíčové motivy (vedle milostných motivů zvláště křesťanské motivy, motivy času, noci, ticha).

V přehledné zkratce jsme uvedli ve výběru podstatné rysy výstavby a poetiky poezie I. Haráka, příznačné především pro básnickou prvotinu *Lednový motýl*.

II.

*nakonec půjdeš sám
tak nepodobný v cizích vzpomínkách
zazděný v babylonské věži*
(Nakonec půjdeš sám, *Masna*, s. 39)

Básnická sbírka *Masna* je rozsahem poměrně útlý svazek: představuje 27 básnických textů na 41 stránkách. Strohý jednoslovný popisný název evokuje svým základním věcným významem pojmenování „místa prodeje masných výrobků“, výseku z celku zvířecích těl (vzhledem k současné jazykové praxi s pragmatickým

významem postupného zastarávání v čase). Autorský subjekt v podtitulu k názvu sbírky specifikuje svůj tvůrčí záměr: předkládá recipientovi text básnických výpovědí jako „výsek z poezie“. Ve významovém plánu celku básnického textu básník využívá bohaté škály konotací svázaných s pojmenováním sbírky; recipient vnímá význam pojmenování masna v metaforizované poloze, v níž se kombinují a prolínají v jedinečných kontextech dílčí významy, odkazující často ke krutým dějům v lidské každodennosti, s významy jevů citově pozitivně laděných, niterně zjemnělých, směřujících k vyššímu duchovnímu principu. Autorský subjekt v tvůrčím dynamickém procesu verbálně ztvárňuje prožitky, jež jsou „výsekem“ věčné skutečnosti i jejího časového omezení; básníkovo „sekání do mrtvé i živé“ skutečnosti, ukotvené v tvaru básně, je doprovázeno silným citovým prožíváním, filozofickou reflexí. Téma masny je v kompozici textu sbírky hlavní/dominantní: v textu sbírky se objevuje jako pojmenování jejího druhého oddílu a v něm jako pojmenování klíčové básně.

Básnický tematizovaná a stylizovaná skutečnost je v textu sbírky rozčleněna do dvou oddílů - tematických celků; tvoří je Soukromá archeologie (1993-1997), Masna básně a torza z let 1998/99. Do textu každého oddílu vstupujeme úvodní programovou básní-motem, graficky zvýrazněnou kurzivou, jež v symbolické poloze naznačuje smysl básnické výpovědi. První z nich *Haiku...?* (J. Rajlichovi) „nese“ filozofickou reflexi o dynamice bytí, jeho pomíjivosti, a to ve vztahu k člověku i k jeho tvorbě; nositeli jádra sdělení jsou zvláště pojmenování-symboly *cesta, pramen, stopy, proud*. Básnickým útvarem odkazuje I. Harák k prvnímu mistrovskému trojverší klasické japonské formy, aniž důsledně dodržuje její normy. Báseň *Nalezený rukopis* otevírá druhý tematický celek, oddíl Masna. Vzrušená dialogická výpověď, polemická milostná reminiscence, básníkovo kredo o tom, co z prožívání a i z tvorby zůstává jako podstatné: *myšlená dálka větší než ta psaná/ tajemství větší nežli klitoris* (21). Vyznání o spoutanosti bytí jedinice zde na Zemi a zároveň o jeho duchovní svobodě.

V obou tematických celcích se ve výstavbě textů básní setkávají, střetávají a prolínají výsostně osobní motivy (milostné, existenciální reflexe o jedinci ve vztahu ke společnosti) a motivy přírodní. Takto diferencovaná lyrika, v níž jsou tematické prvky uspořádány jako základními postupy úvahovým a popisným, jednak navazuje na sbírku Lednový motýl, jednak se vůči ní vymezuje a znamená kvalitativní posun. Tematickou kontinuitu vytvářejí rodinné motivy v básních *Po dědečkovi* (16), *Doba postní* (motiv maminky, 19), *Pohled z okna* (Tátovi, 24); posíleny jsou v tematickém plánu motivy křesťanství a jeho filozofie lásky, víry, soucitu, odpuštění. Procházejí textem celé básnické sbírky, jsou prostředkem jeho sémantické soudržnosti; tato duchovní dimenze je pevně kontrastně ukotvena v drsné, syrové životní realitě a tvoří k ní obohacující a nadějný kontrast. Autorský subjekt využívá k vyjádření básnické představy, k vytvoření básnického obrazu, k mnohoznačnosti a intenzitě básnické výpovědi křesťanské symboliky pojmenování, např. kříž v básni *Nihov* (Velikonoce 1997, 5), pojmenování jevů svázaných s událostmi v křesťanském roce (např. Velikonoce, 5; Vigilie, 18; Doba postní, 19; Bůh, 23; modlitba, kostel, 28). Ve srovnání s Lednovým motýlem je v básnických výpovědích jakoby zdánlivě ztlumena milostná tematika; peripetie na životní cestě, lidské i básnické dožrávání autorského subjektu vnáší do zobrazení lásky nové tóny a polohy. Postupné narůstání vzdálenosti mezi partnery v rodině, deziluze, postupné osamění v milostném vztahu, proces odcizování: *zase jsme osaměli se slovy/ rytými kdysi do paměti/ někým dnes neznámým // zase jsme osaměli/ se slovy// která se křičí ze sna neřikají/ nikomu* (Nikomu, 33). Intimní milostné prožívání je ve znamení zatmívání, zapominání, svírání, odumírání, mlčení, bolesti: *kazajku z noci a rubášem den // hovoříš mlčky stále to samé/ ostny jdou dovnitř: bolestí ven?* (Zatmy, 32). Do významového kontextu, v němž jsou zobrazena tato prožívání, jsou vhodně a působivě začleněny věčné, přesné, úsečné obrazy-momentky věcí, jež nabývají významu symbolů: *půl páté můj cizí byt/ s obrysy věcí v šeru/ nezřetelnými zatímco tvůj dech// slyšet nad tonoucími vteřinami/* (Vzpomínka (podruhé táž?), 15); *výmluvně vlání/ záclon a lustr nad/ obzorem dvou šálků ještě neumytých* (Do ranních mlh, 26); *mimo tebe a mne:/ zlomená vosková svíce* (Modlitba v kostele Svatého Materny, 28); *táž jiná jako dřív/ mezi tebe a mne/ staví zeď // sypu své básně slova/ mezi mnou a mnou/ vzpomínky zeď // a noc // z níž budí vlastní křik/ tvé chrápání a naše děti* (Noc, 36). Pod hladinou pojmenování, usouvztažněných ve výpovědích, doutnají a na povrch „prorážejí“ v stylizované obrazné podobě útržky dramatu lásky, jež autorský subjekt, následně i recipienta, přesahuje. Tento noetický a ontologický přesah, nazření do dosud nejsoucí skutečnosti (stvrzeno v

sdělení obsaženém v básnické sbírce *Měkké gumy*, 2006), prognostická funkce básnické výpovědi jsou tvůrčím činem, v němž spočívá tajemství poezie.

Značný podíl na tematickém plánu textu básnické sbírky *Masna* mají obrazy prostoru, zvláště pak přírodních míst, v nichž se básník fyzicky pohybuje. Co je příznačné pro vnímání, prožívání a modelaci tohoto prostoru? Především se „místopis“ v textech básní v souladu s životními peripetemi autorského subjektu rozšiřuje; s uplývajícím časem se vzdaluje, zmenšuje domovský moravský prostor dětství, mládí a postupně se v básnických výpovědích prosazuje a aktualizuje prostor, v němž se básník „zabývá“, a to zvláště oblast severních Čech (mihne se i prostor Českého ráje).

Zobrazení prožitků spjatých s daným prostorem je zakotveno v čase; ve sbírce jsou uvedena přímá pojmenování míst: Níhov - Hradčany - Ústí - Sudety - Český ráj - Křižanov - Dolní Kounice. V lyrických přírodních obrazech zasazených do určitého prostoru, např. v textu básně *Vlaková zastávka Hradčany* (6), *Září v Ústí* (7), se přírodní objektivní čas (obrazy probíhajících přírodních dějů, jejich znaků) a čas interní/subjektivní (projekce jedinečného básnickova prožívání) zpravidla prolínají. Pro celkový obraz času subjektivního v textu sbírky je charakteristický posun bytí básníka na časové ose života více do jejího středu, a to ve smyslu biologickém; s tím souvisí z podtextu básní vyplývající tušení zlomu v osobním životě. Tím se básnická výpověď dramaturgizuje, k tomu přispívá v poloze obecně existenciální vědomí básníka o dualismu bytí: o vnitřní duchovní svobodě v protikladu k determinaci fyzického bytí zde na zemi. Napětí básnického sdělení zvyšuje zobrazení založené na kontrastu: mezi zdánlivě věčným, nezaujatým postojem autorského subjektu k tematizované skutečnosti, způsobem její poetizace (básník využívá často strohou výčtovou evidenci jednotlivostí celku jevu, zvýrazňuje detail) a mezi silným a působivým účinem smyslu sdělení na recipienta, a to zvláště ve vazbě na téma osudu německých vyhnanců nebo Židů (srov. *Samota v Sudetech*, 8; *Židovský hřbitov*, 40).

Pro poetiku Harákovy básnické sbírky *Masna* jsou dále příznačné tyto podstatné jevy a principy, jež plně souznějí s jeho tvůrčím záměrem. Je to především zkratovitost, úspornost sdělení, a to jak v plánu tematickém, jazykovém, ale i se zřetelem k básnickým formám v textu sbírky. To dokládají básně *zkratky*, básně *torza* i básně *oslovení*, *úvahy*, *povzdechy* obsažené v I. oddíle sbírky (*Čtyřverší*, 11; *Sobota*, 2; *Deště podzimu*, 13; *Miláčku*, 14). Autor dále pracuje se záměrnou neúplností sdělení: v textu jsou četná odmlčení, nedopovězení, neukončení, přerušování sdělení; příznačné jsou i jistá uměřenost ve výskytu básnických přívlastků, zacílení básníka na postižení a vyjádření podstaty představy, často jednoslovným výrazem.

Pro vytváření významového kontextu textu básnické sbírky je signifikantní, že autorský subjekt postupně uvolňuje vztahy mezi tematickými prvky a jejich jazykovými formami. Ve výstavbě některých básní je prostředkem sémantické nespojitosti obsahových prvků volné řazení představ založené na jejich asociaci. Specifickým prostředkem textové inkoherence je izolace významů pojmenovacích jednotek způsobená jejich „roztržením“, zvětšením vzdálenosti mezi nimi v prostoru textu. Toto oddálení, porušení obvyklé prostorové následnosti jazykových jednotek rozdílnými mezerami, přesvědčivě funguje jako prostředek vyjádření pocitu samoty, cizosti autorského subjektu, intenzivního prožitku: *půl páte můj cizí byt/ s obrysy věcí v šeru/* (*Vzpomínka (podruhé táž?)*, 15); *zase jsme osaměli se slovy/ rytými kdysi do paměti/ někým dnes neznámým/* (*Nikomou*, 33); ve výstavbě básně tento jev slouží k vyčlenění a zvýraznění jádra sdělení umístěného v závěrečném textovém segmentu básně: *co oči nevidí opakuješ// si ve vyhnaném jazyce mein Kind/ von jetz an heilt's* (*Maria*, 41).

Významový plán textu sbírky *Masna* je dynamizován expresivními básnickými představami, následně jejich jazykovými formami, a to buď představami v textu básně dílčími: *Cedníkem stromů protlačené/ nebe.* (*Samota v Sudetech*, 8); *brýle ti nepadnou vázanky/ prosolené potem* (*Po dědečkovi*, 16); *a chlístá krev a rezne nůž/ zas v novém příběhu* (*Každý pátek velký*, 34), nebo exprese prostupuje celým významovým kontextem básně: srov. *Masna*, 37-38.

K prostředkům aktualizace, zvýraznění významového plánu textů básní náleží i četné druhy opakování; významový protiklad; větná parcelace - zvláště větněčlenská osamostatňování: *A cesta, která někam vede/ na konci nebe. Šedé, šedé.*// (*Vlaková zastávka Hradčany*, 6); zvukové figury založené na aliteracích: *v slunečních hodinách ubíhá/ čas/ stíhaný stínem stínaný//; pískovou pěšinou škrábou šlépěje/* (*Renesanční téma*, 10).

Významovou a jazykovou výstavbu vybraných básní (Samota v Sudetech, 8; Noc, 36; Maria, 41) obohacuje a odstiňuje interjazyková heterogenost. Prvky německého jazyka, ve formě větné i nevětné, odkazují k pohnutým dějinám česko-německého pohraničního prostoru, k národnostní a jazykové diferenciaci obyvatel. Podílejí se na utváření smyslu básnické výpovědi, autorský subjekt je klade na exponovaná místa textu básní: tvoří závěrečný nebo úvodní textový segment básně.

Co se týče grafické kompozice textu sbírky, je zapotřebí upozornit jednak na konkurenci antikvy a *kurzivy*, jednak na uplatnění členicích znamének. Kurzivou autor opticky zvýrazňuje úvodní rámcové složky textu básní - jejich názvy, celé texty vstupních básní do obou oddílů v textu sbírky; v oddílu Masna pak zvýrazňuje sémantiku vybraných pojmenování v básních Křížanov, 23; Do ranních mlh, 26; Neb se připozdívá, 27; Masna, 37; Nakonec půjdeš sám, 39. Kurziva tedy funguje ve vztahu k tematickému a textovému plánu výstavby jako prostředek horizontálního a vertikálního členění. S členicemi znaménky pracuje autorský subjekt třemi základními způsoby: uplatňuje je v textu v jejich ustálených funkcích, v souladu s aktuálními normami; vytváří básnický text bez členicích znaků; užívá je neobvykle tak, že záměrně porušuje dané normy a tím aktualizuje významovou výstavbu básní.

Přestože rozsahem je básnická sbírka I. Haráka Masna nevelká, představuje pravdivou a zaujatou osobní básníkovu výpověď, mapující jeho intenzivní prožívání reality; zároveň znamená další kvalitativní posun v procesu utváření a ustalování základních principů i prvků poetiky jeho básnické tvorby. To ostatně dokládá i struktura poslední autorovy básnické sbírky Měkké gumy, jež v podstatných rysech na výstavbu Masny navazuje.

Obraz Otakara Bystřiny v názorech vědeckých pracovníků, ve světle vzpomínek potomků a pamětníků²²

Autor: Ivana Kolářová

Sborník z česko-slovenského kolokvia *Otakar Bystřina a současná doba* není pouhým souborem statí a studií dokumentujících toto setkání, které se uskutečnilo v dubnu 2006 v Muzeu Komenského v Přerově při příležitosti 145. výročí narození a 75. výročí O. Bystřiny. Příspěvky autorů z různých společenských oborů prozrazují hlubokou znalost tohoto spisovatele a významné osobnosti společenského života 2. poloviny 19. a první třetiny 20. století, často je zřejmý i jejich vztah k regionu, z něhož Bystřina pocházel, a k místům, v nichž Otakar Bystřina, původním jménem Ferdinand Dostál,²³ působil. Autoři příspěvků ve sborníku poskytli velkou službu jak badatelům, tak zájemcům z řad laiků: představili Otakara Bystřinu v jeho životních osudech, ve světle přátelství s jinými osobnostmi, výstižně charakterizují jeho významná díla.

Několik statí a studií se zamýšlí nad odrazem životních zkušeností a zážitků O. Bystřiny v jeho díle. J. URBANEC ve studii *Otakar Bystřina v soudobé literatuře Moravy* uvažuje, jak mohl být rozvoj Bystřinova vypravěčského talentu ovlivněn tím, že pocházel z hospodského prostředí a od dětství naslouchal různým historkám. „Hospodské historky“ hrají důležitou úlohu i v neznámější Bystřinově próze *Hanácká legenda*,²⁴ v níž je vyprávějí tři tzv. mytizující postavy – vlastně tři „kumpáni“ stylizovaní do podoby připomínající pohádkové bytosti Dlouhého, Širokého a Bystrozrakého. Na tradici hospodských historek jsou postaveny Bystřinovy povídky ze souboru *Hanácké figurky*: J. KREMPL v článku nazvaném *Rodinná víska* popsal, jak v povídce *Společnata* využil Bystřina motivů z historek o opilcích pokládaných za mrtvé – motivů z hanáckého „černého humoru“, který se podle Krempla ve Věrovanech přenáší z generace na generaci. J. VÉVODA ve studii *Bystřina, Laškov a Úprka* dodává, že „Hanáci se v Bystřinových povídkách právem nebo neprávem nacházeli, Bystřina z toho měl nepříjemnosti, a proto využíval práva na fabulaci“ (s. 161). Jako příklad je uvedena povídka *Brablenčí chaloupky* ze souboru *Hanácké figurky*: při vyprávění jejího obsahu přechází J. Vévoda plynule od spisovné češtiny do hanáckého interdialektu (zejména při barvitějším popisu hlavní postavy strýce Chalánka).

Řada autorů ze sborníků si všímá pozoruhodných obrazů v příběhu *Hanácká legenda* (Urbanec, Všeticka, Kreml, Ondrák...). F. VŠETIČKA považuje část o nanebevzetí stařečka Šelepky ještě za jeho života za jednu ze dvou fokálních kapitol legendy (srov. studie *Hanácká legenda Otakara Bystřiny*, s. 19–25). Kreml zase ukazuje, jak na obraze nebeského prostředí Bystřina „narušuje konstantní pravdy. Jeho „stařeček“ Šelepka se v nebi setkává s mistrem Janem Husem i Janem Amosem Komenským a diví se, že tam póstitj i kaciře. (...) A samo nebe má své expozitury. Je hanácké, slovácké nebo valašské. Prostě takové, jaké je chceme mít. Věrovanští se cítili ve svém náboženském cítění velmi uraženi a ateistický stát se zase domníval, že dílo je zatíženo religiozitou.“²⁵ (s. 33). *Tovačovská anabáze Isidora Šelepky* je pro autory podnětem k zamyšlení nad možnostmi adaptability člověka v novém prostředí: autor stejnojmenné studie A. INDRÁK považuje za jeden z nejpůsobivějších momentů setkání stařečka Šelepky poté, kdy se z nebe vrátí na zem, ovšem asi o 100 let později, s vlakem a nádražím (s. 81–82). O souvislosti Bystřinova dětství, námětu jeho povídky *Proč jsem u stařenky neusnul* a bitvy u Tovačova se dozvídáme ve stati R. POKORNÉHO *Bystřina a bitva u Tovačova-Dubu*: Bystřina vzpomíná, jak s ním, s pětiletým dítětem, prchala matka v průběhu této bitvy na strýcově voze, na návrat do vyrabovaných Věrovan a také na to, jak si s chlapci z vesnice pak ještě dlouhou dobu hrávali na pruskou vojnu (s. 98–99).

Podle L. ŠEBELY začíná tzv. vlastní období hanácké literatury O. Bystřiny jeho příchodem z Plumlova do Prostějova (srov. stať *Bystřina na Plumlově a v Prostějově*). Šebela např. popisuje, jak se literáti a další

²² Sborník *Otakar Bystřina a současná doba*, Region Věrovany, Věrovany, 2006 (ve spolupráci s Muzeem Komenského Přerově), 370 s. Na vydání sborníků finančně přispěly Ministerstvo kultury ČR a Rada Olomouckého kraje. Všechny citované statí a studie jsou z tohoto sborníku.

²³ V dalším textu budeme užívat již pouze jméno Otakar Bystřina (resp. O. Bystřina).

²⁴ O tom srov. Všeticka, F., *Hanácká legenda Otakara Bystřiny*, s. 20–21. L. Šebela též připomíná pobyt Bystřiny v Luhačovicích (v zátiší Růžové vily), během něhož *Hanácká legenda* r. 1903 vznikla (s. 131).

²⁵ KREMPL, J., *Rodinná víska*, s. 26–48 + fotografie a archivní dokumenty.

představitelé kulturního života v Prostějově scházeli v restauraci U Brejníků a také v domě Pod žudrem, který byl tehdy považován za hlavní místo „zápasu o českou správu“ tehdy převážně německého Prostějova (s. 128). Březinův přítel MUDr. O. Příkryl podle Šebely vzpomíná, že zejména setkání U Brejníků bývala někdy poměrně hlučná, srov.: „Jak dále dr. Ondřej Příkryl uvádí, jednoho dne se probudil z tvrdého spánku, pod jeho bytem byly restaurační místnosti Brejníkovy a z těch se k němu bouřilo junácké veselí. Vzpomínal – aha, Ferda ukončuje sněmování Súčovské republiky.“²⁶ Významu Otakara Bystřiny pro život řady měst jsou věnovány i další stati, např. K. CHOBOT v příspěvku *JUDr. Ferdinand Dostál-Otakar Bystřina a Nový Jičín*: zdůrazňuje práci O. Bystřiny pro českou menšinu v tomto městě: přispěl významným dílem k založení České besedy v roce 1893, spolu s dalšími významnými osobnostmi se podílel na budování českého Národního domu. O působení O. Bystřiny ve Vyškově píše K. MLATEČEK (stať *Na zkušené ve Vyškově*): působil tam pouze v letech 1888–1990, ozvěny tohoto pobytu se odrážejí v knize povídek *Jak se naši škádlivají* (vyšla r. 1924 s podtitulem *Lidový humor*) – v souboru povídek, vyprávěnek, anekdot se Bystřina někdy snaží také vysvětlovat původ místních jmen (např. názvu Švábenice, srov. s. 176), pozornost věnuje životu v řadě měst a vesnic na Hané, na Valašsku, v okolí Brna, moravského Slovenska. Příležitostné působení O. Bystřiny v Praze v době studií ve službách Josefa Václava Friče a jeho občasná vystupování na prknech Červené sedmy připomíná opět J. Krempl, stejně jako pozdější působení jeho potomků v Praze.²⁷ Studentské léta O. Bystřiny na Slovanském gymnáziu v Olomouci líčí P. KOPEČEK ve stati *Vivat academia (středoškolské studium Otakara Bystřiny)*. B. VENCLÍK se v nenápadném příspěvku nazvaném *Hurávlastenci* kriticky staví k postoji některých Čechů, kteří bezprostředně po skončení 1. světové války vytýkali Bystřinovi publikování sbírky *Písně českých vojinů na bojišti*, v nichž někdy opěvoval císaře, aniž znali jeho skutečnou činnost v té době, tj. že např. v Novém Jičíně spolupracoval s těmi, kteří bojovali proti německé nadvládě (s. 257).

Autoři neopomínají ani přátelství Bystřiny s jinými významnými osobnostmi: Urbanec připomíná přátelství Bystřiny s Petrem Bezručem (s. 15-16). Šebela vypráví, že Petr Bezruč chodíval rád na „výplazy“ z Červeného domku v Kostelci na Hané (s. 126) – vzpomíná, že slezský básník obdivoval plumlovskou krajinu, a především plumlovský zámek (citována je Bezručova báseň *Plumlov I*). Bezručovu oblibu dlouhých túr připomíná v již zmiňované stati K. Chobot a neopomenul dodat, že P. Bezruč s O. Bystřinou také rádi poseděli u vína či slivovice. Krempl věnuje celou část kapitoly tématu Úprka – malíř Hanáků (s. 34–40)²⁸: Úprka byl přítelem O. Bystřiny (viz Kremplův odkaz na stejnojmennou Bystřinovu prózu). Krempl také rozvádí Bystřinovo svědectví o tom, jak Úprka restauroval „záračný obrázek panenky Marie Svatokopecké, na kterém je též „řvoucí Věrovan“; o tomto obraze je též důležitá zmínka v Hanácké legendě. Krempl připomíná pátrání po předloze jednoho z obrazů – Filoménc Smolkové. Připomíná, že Úprka maloval též pro obecní kapli ve Věrovanech (odkazuje na záznamy v místní kronice). Část stati *Bystřina, Laškov a Úprka* věnuje tomuto významnému malíři J. VÉVODA, vyslovuje mj. názor, že v Paříži se inspiroval obrazy J. Milleta, který maloval nejčastěji francouzské sedláky a hospodářská zvířata, také Úprku Vévoda nazval „malířem sedláků a hospodářských zvířat“ (s. 165). Krempl, Šebela i H. BARTKOVÁ (autorka studie *Prostějovští přátelé*) považují za velmi významné i přátelství O. Bystřiny s již zmíněným lékařem a básníkem MUDr. Ondřejem Příkrylem, které trvalo již od středoškolských let, jejich korespondence je opatrována ve Státním okresním archivu v Prostějově (srov. s. 140): např. v jedné z otištěných Příkrylových básní je zřejmé její sepětí s Hanáckou legendou, konkrétně s příchodem stařečka Isidora Šelepky do nebe, srov. Příkrylovy verše: *To Vám bela v nebi mela / dež tam stréček z Hané přeše*. A v jednom z otištěných vzpomínkových článků J. KALUSE se dozvídáme, že na sklonku života se O. Bystřina setkal s Františkem Kožíkem: pozval si jej, aby mu stenografoval jeho vzpomínky. Akademický malíř Oldřich Lasák ilustroval Bystřinovy humorné Hanácké črty. Další významné přátele O. Bystřiny připomíná F. HÝBL ve stati *Hanáci Otakar Bystřina, Matouš Běna, Jan Kabelík a Florian Zapletal*. Nejvíce pozornosti je věnováno životu, práci a tvorbě M. Běni, který byl v době studií nejlepším přítelem O. Bystřiny, ačkoliv, jak píše Hýbl, byly jejich povahy velmi odlišné: Bystřina byl spíše klidný a bohémsky vystupující, naopak Běna se jevil jako cholerik a bohémský život odmítal. Byl

²⁶ ŠEBELA, L., Bystřina na Plumlově a v Prostějově, s. 129. Fotografie Besedy U Brejníků a „žudra“ jsou zařazeny za textem článku jako Příloha 2.

²⁷ KREMPL, J., *Jurista Ferdinand Dostál a atak rodu na Prahu*, s. 11–13 + fotografie a archivní dokumenty.

²⁸ KREMPL, J., *Rodinná víska*, s. 26–48.

především učitelem, botanikem a také vynikajícím zpěvákem. Další z přátel O. Bystřiny Jan Kabelík si mj. dopisoval s Petrem Bezručem a ten se podle Hýbla právě v jednom ze svých dopisů Kabelíkovi poprvé přiznal k tomuto svému pseudonymu.

O Bystřinově ženě Terezii, roz. Horníčkové se dozvídáme od mnoha autorů publikujících ve sborníku, s její podobou se setkáme na mnoha fotografiích. O rodině – dětech O. Bystřiny se dozvíme blíže v již uvedené stati K. Chobota a ze vzpomínek Bystřinových potomků – vnučky NATAŠI JURSOVÉ (*Dědova brněnská a novojičínská odyssea*) a pravnuka PETRA BYSTRĚNY (*Praděd v genech potomků*). N. Jursová zřejmě čerpala i ze vzpomínek své tety, dcery O. Bystřiny Olgy: připomíná především Bystřinův smysl pro humor, který po něm zdědily i jeho děti. P. Bystřina navštívil s příbuzným – „kmetem místní větve rodu“ Jakubem Dostálem místa, která se objevují ve vzpomínkách i dílech O. Bystřiny. Přibližuje také poslední chvíle O. Bystřiny, o nichž se v rodě Dostálů/Bystřinů vyprávělo ve všech generacích a zachytil je A. GÖTZ v monografii *Otakar Bystřina – život a dílo*: Petr Bystřina popisuje „snové“ setkání O. Bystřiny s přítelem Čenkem Bakalou, který právě ve době tohoto setkání umírá, a spojuje líčení těchto okamžiků s úvahou o existenci posmrtného života. Vzpomínám potomků rodin přátel O. Bystřiny je věnován článek J. DAŇKOVÉ *Vzpomínky Úprkových potomků a vnučky Martina Zemana*.

Ve statích sborníku se často objevují zmínky o tzv. *Súchovské republice*. Podrobnější informace o ní i o obci Súchov se dozvídáme ve stejnojmenné stati J. MRÁKY²⁹ a ve stati *Súchovští republikáni* M. ŠVRČKA. Tato „svěrázná skupina bohémů“ (řečeno slovy M. Švrčka) se začala formovat r. 1882, hlavními zakladateli byli O. Bystřina a M. Béňa a dalšími Joža Úprka, Martin Zeman, Jan Hudeček, Alois Fiala a František Odrážka. Hodně se zabývali myšlenkou česko-slovenské vzájemnosti, usilovali o zachování tradice – lidových krojů, písní, tanců, výšivky, keramiky, lidových zvyků a obyčejů (s. 245). O. Bystřina napsal o tomto uskupení vzpomínkovou knihu se stejným názvem. Súchovské republice věnují pozornost ještě studie T. KUXOVÉ *Naléhavé otázky doby po „Súchovské republice“ a před rozpadem Rakousko-Uherska na příkladu osobnosti Karla Kálala* a studie J. KUXE *Súchovská republika jako předobraz Hanácké republiky v Luhačovicích a česko-slovenská vzájemnost ve vlastenecké práci lékaře Pavla Blaha, přítele Otakara Bystřiny*. T. Kuxová se detailně zaměřila na pedagoga a spisovatele K. Kálala, který působil jako učitel nebo ředitel na několika školách v Čechách i na Moravě, ale také v Banské Bystrici (s. 288). J. Kux ve své studii věnuje značné místo česko-slovenským vztahům a snaze „Súchovských republikánů“ o jejich rozvíjení. Za jednoho z hlavních organizátorů těchto aktivit považuje J. Kux MUDr. Pavla Blaha, kterému věnuje poslední studii ve sborníku též J. LEIKERT (*Pavol Blaho – vyznávač a šíriteľ československej myšlienky*). Tzv. Hanácká republika „vzduchoplavecká“, o níž hovoří název Kuxovy studie, vznikla v Luhačovicích z iniciativy J. Svozila, profesora tělocviku. Je považován za zakladatele moderní léčebné metody pohybem – zdravotních cvičení nazývaných též „vzduchoplavba“. Zpočátku je provozovala skupina jeho přátel, které se začalo říkat právě Hanácká republika. Výraznou pozornost věnuje J. Kux též podílu architekta D. Jurkoviče na celkovém vzezření Luhačovic.

Sborník uzavírají dvě studie J. Leikera, předsedy Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska. Ve studii *Úteky do Československej zahraničnej armády cez Horňácko* autor vzpomíná, že právě území, na němž působila tzv. Súchovská republika, a Slovensko patřily k těm oblastem, přes které se Češi a Slováci zejména na počátku 2. světové války pokoušeli dostat do vznikající československé armády v zahraničí. Velký význam tehdy mělo železniční spojení z Veselí na Moravě do Nového Města nad Váhom (srov. s. 307–308). Detailně jsou zachyceny mj. vzpomínky takto utíkajícího studenta Josefa Sommra a rodiny Zálešákových.

Není samozřejmě možné v jedné stati postihnout celý obsah sborníku a věnovat všem jeho příspěvatelům stejnou pozornost. Na závěr je možné zopakovat to, co bylo řečeno v úvodu: jde o publikaci důležitou nejen pro poznání samotného Otakara Bystřiny, nejen pro poznání literatury regionu a jejího sepětí s literaturou z jiných oblastí, ale společenského života 2. poloviny 19. století a části 20. století a jeho odrazu v literatuře. Kromě textů přináší sborník i velké množství archivního materiálu – dopisů, dobových dokumentů i fotografií.

²⁹ MRÁKA, J., *Súchovská republika a její pokračovatelé*, s. 245–255.

Co všechno slovo znamená, Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc., vědečtí redaktoři prof. PhDr. D. Moldanová, CSc. a prof. dr. hab. M. Balowski, PF UJEP, Ústí nad Labem 2007, 382 str., ISBN 978-80-7044-901-1

U příležitosti významného životního jubilea prof. PhDr. Marie Čechové, DrSc. vyšel výše jmenovaný sborník vědeckých příspěvků, do něhož přispěli kromě českých a moravských jazykovědců i mnozí badatelé z Polska, aby tak vzdali hold české lingvistice, která po mnoho desetiletí rozvíjí spolupráci právě především s polskými jazykovědnými pracovišti. Jak se po léta mohl přesvědčovat každý, kdo sledoval vědecký profil jubilatky, její odborné zájmy obsáhly široký diapazon lingvistické, lingvodidaktické a širěji filologické problematiky, čemuž odpovídá i charakter příspěvků uvedených ve sborníku, neboť jejich autoři tak reagovali na podnětné, mnohostranné a mnohovrstevnaté dílo M. Čechové.

Úvodní část publikace *laudatio* představuje stati *Životní jubileum profesorky PhDr. Marie Čechové, DrSc.* z pera jednoho z redaktorů M. Balowského, dále *Ústecká léta* od druhé redaktorky D. Moldanové a konečně lidsky velmi hřejivý příspěvek *Učitel a jeho žáci* J. Kostečky, který se jako jeden z žáků paní profesorky zamýšlí nad tím, jakou roli v životě člověka může sehrát dobrý učitel: „Známe to všichni z vlastní zkušenosti: na některé své pedagogy vzpomínáme celý život, vědomě či podvědomě je následujeme (nebo s nimi polemizujeme), napodobujeme jejich postupy při výchově vlastních dětí...“ (s. 14). Tým autor, středoškolský profesor, vyzdvihl i jinou vzácnou vlastnost jubilatky, totiž okolnost, že pro své žáky současné i minulé vždy našla slova povzbuzení a ujištění, že práce středoškolského kantora je stejně důležitá a cenná jako bádání vědců a univerzitních profesorů.

Za tímto oddílem následuje *Bibliografie vědeckých prací profesorky PhDr. Marie Čechové, DrSc. za léta 1967-2007* (zpracovaly J. Papcunová, A. Nejedlá). Na 16 stránkách je uveden podle jednotlivých let výčet autorčiných prací od drobnějších časopiseckých příspěvků a recenzí po obsáhlé vědecké monografie, učebnice atd.

A následují příspěvky téměř padesáti autorů, řazené podle příjmení autorů v abecedním pořádku. Bylo by totiž značně obtížné najít jednotící kritérium, které by stati seřadilo tematicky tak, aby toto řazení mělo svou logiku a nikde se jí nevyvíkalo. Jednotlivé příspěvky odrážejí zájmy jednotlivých badatelů, ale jak již bylo podotknuto, současně vždy reagují na některou z oblastí, o níž jevíla a jeví odborný zájem i jubilatka a ve svém rozsáhlém díle přispěla k jejímu obohacení.

Pokud jde o jazyk příspěvků, může si čtenář ověřit, nakolik rozumí vědeckým statím napsaným polsky, ale ojedinele i slovensky, ukrajinsky a bělorusky. Na katedře bohemistiky PF UJEP, která již od počátku 90. let rozpracovávala projekt „Čeština s širší slavistickou orientací“³⁰ a dodnes do učebních plánů fakultativně zařazuje slovenštinu, polštinu, lužickou srbštinu a bulharštinu (vedle ruštiny, která se učí jako bakalářský obor „obchodní ruština“ na oddělení slavistiky), je to jistě i pro studenty vítaná příležitost číst cizojazyčné odborné texty psané slovanským jazykem. Jeden příspěvek sborníku je uveřejněn anglicky.

Některé příspěvky publikace dávají však jakoby opačnou možnost – zamyslet se nad češtinou jako jazykem cizím. Tento aspekt je netradiční a je spojen jednak se snahou cizinců poznávat češtinu jako další jazyk, který je může obohatit kulturně i profesně, jednak se snahou imigrantů co nejdříve se začlenit do české společnosti. K příspěvkům takto orientovaným patří *Standardizovat výuku češtiny?* M. Hádkové, *K prezentaci české gramatiky pro německy mluvící studenty* J. Hasila a *K oboru čeština jako cizí jazyk* M. Hrdličky. Na tomto poli, relativně neoraném, bude třeba udělat ještě mnoho práce, i ve spojení s tím, pro jakou jazykovou oblast bude čeština prezentována.

Řada příspěvků sborníku je věnována stylistické problematice a otázkám, které s ní souvisejí – jejich autoři tak reagují na jednu z nejznámějších jubilatčiných publikací posledního období, *Současnou českou stylistiku* (Praha 2003, spoluautoři J. Chloupek, M. Krčmová a E. Minářová). Sama M. Krčmová se zamyslela nad integračními procesy ve stylizaci textů, dále např. A. Debická píše o jazykové ekonomii ve výstavbě textů

³⁰ Viz stejnojmenný grant realizovaný již v r. 1993 ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, ředitel Z. Trösterová (hlavní řešitel) a Z. Hauptová.

publicistického stylu, I. Kalita o problémech a zvláštnotech vývoje běloruského stylistického systému. Stylistické problematiky ve smyslu jiného teoretického přístupu k zkoumanému jevu se zprostředkovaně týká i příspěvek Z. Trösterové *K pojetí spisovnosti, hovorovosti a knižnosti v ruské lingvistické tradici*. Zřetel k stylistické problematice se projevuje i v článcích zaměřených na dílčí otázky, např. *Jak se píše o zdraví v současné publicistice* L. Zimové nebo *Mediální výchova (nejen) očima češtináře* J. Krause, kde je z hlediska „slohu“ zajímavá poznámka o češtině a psaní textu na počítači. Z jiného hlediska se týká stylu a jeho výuky i stať M. Balowského *Glottodidaktické otázky české frazeologie*, v níž autor mimo jiné zdůrazňuje, že pro vysvětlování a výuku frazeologismů je užitečná metoda sémantická a pragmatická, odvolávání se na propojení jazykových procesů s kulturou, se „světem textů“, s komunikačním aktem, s etnolingvistikou (především z etnokulturního a stylistického aspektu), s diachronním vývojem jazyka a národa atd. Frazeologii je věnována i stať P. Nejedlého *Od variantního frazému k frazeologickému modelu*.

Několika příspěvky je ve sborníku zastoupena i diachronie, např. ve stati N. Kvítkové *Přesvědčování a argumentace v politickém diskurzu 15. století* nebo v zamyšlení E. Siatkowské nad obrozenskými puristickými tendencemi v jazyku českém a v jazycích lužických v rozmezí konce 18. – začátku 20. století. O starých jazykových vlivech v kontaktech polsko-českých píše E. Szczepeńska.

Někteří autoři sborníku se zaměřili na interpretaci vybrané problematiky v dílech spisovatelů. Tak G. Balowska píše o *máku a růži* v poetickém obrazu světa Ó. Lysohorského, O. Matušek (-ová) o recepci Rafaelovy Sixtinské Madonny v ukrajinské literatuře, D. Moldanová o „Maryše, Vojnarce a těch druhých“, V. Nezkusil o „Krajině v těle“ J. Zahradníčka, M. Peisert (-ová) o obrazu světa v literatuře pro děti J. Twardowského, A. Zura (-ová) o jazykovém obrazu prostoru Čech ve sbírce J. Vrchlického Česká krajina.

I. Balkó připojuje do tematické šíře sborníku poznámky ke zvukové stránce projevu učitelů, J. Šlédrová píše o pedagogické empatii, zvláště té češtinářské, K. Rysová o nové podobě maturit z českého jazyka, M. Šmejkalová o českém jazyce jako vyučovacím předmětu, J. Šindelářová o propriích ve školské praxi, v jiné souvislosti si vlastních jmen všímá P. Odaloš v příspěvku *Ballekova publicistika versus vlastní mená*.

Jiné příspěvky jsou zaměřeny na vybrané úseky gramatické problematiky, další si všimají problémů lexikologických atd. Jestliže neuvádíme jmenovitě všech téměř 50 autorů a témat, neznamená to, že nejmenované stati jsou méně přínosné. Celý sborník by bylo možné označit oním latinským *miscelanea – různé, rozmanitosti*, jak se kdysi dělávalo. Ale toto označení vůbec nemá nést zápornou konotaci. Spíše naopak – především u studentů oboru by mělo prostudování sborníku vyvolat hrdost – jaký je ten můj obor bohatý a široký, v kolika zajímavých oblastech se mohu odborně uplatnit, kolika dalším vědeckým disciplínám filologie „podává ruku“, aby obohatila je a aby se jimi obohatila sama. Znovu si tedy při čtení sborníku uvědomujeme, *co všechno slovo znamená*.

Zdeňka Trösterová

БЕЛАРУСКАЕ ЭСЭ

Рэцэнзія або разважанні над кнігай Валянціна Акудовіча “Дыялогі з Богам”

Іна Каліга

“Калі вы напісалі эсэ, вы не напісалі нічога”

В.Акудовіч

Сучасная беларуская сітуацыя вельмі спецыфічная, ў тым ліку і ў полі літаратуры. Новая беларуская літаратура ідзе сваімі шляхамі, стварае новыя метады, пераасэнсоўвае старыя і асвойвае новыя для яе жанры.

Папулярнымі становяцца новыя пісьменнікі і не “новыя”.

Папулярным пісьменнікам ў Беларусі сёння з’яўляецца Валянцін Акудовіч. Феномен Акудовіча ў тым, што ён не “новы”, але папулярнасць да яго прыйшла як да новага. Даўно вядома імя Валянцін Акудовіч, але я асабіста не памятаю нічога з напісанага ім раней. У 2004 г. выйшла ў свет кніга “Разбурыць Парыж”, якая сапраўды зацікавіла. У 2006 г. з’явіліся “Дыялогі з богам”, якія немагчыма было адкласці на пазней.

Феномен Акудовіча ў тым, што сапраўдная вядомасць да яго прыйшла ў той час, калі ён прыйшоў да мовы. Да сваёй роднай мовы.

Нарадзіўся ў беларускім мястэчку Свіслач, вышэйшую літаратурную адукацыю атрымаў у Маскве, пяць гадоў у якой, паводле яго словаў, завяршылі яго русіфікацыю. Вярнуўся на радзіму і жыў сваім жыццём, публікаваў, хадзіў у горы, меў званне “Майстра спорта СССР”.

“Меў <...> згубнае перакананне, што, па вялікім рахунку, усё ў мяне ўжо было: і каханне, і справа, і вышыня. А значыць ад жыцця болей не варта чагосьці чакаць і таму далей адно застаецца трымацца свайго лапіку жыцця, пакуль яно ў нейкую хвіліну не выслізне ў цябе з-пад ног без астачы...”

І тут здарылася мова!

Я ашалеў. Я сноўдаўся самнамбулай – як закаханы. Зрэшты, чаму “як”? Я і быў закаханы ў “матчыну” мову.” (Акудовіч: 2006, 185.)

Феномен Акудовіча ў тым, што мова, да якой ён прыйшоў, дала яму шлях да самасцвярджэння і перадачы новага мыслення сваёй нацыі: “<...> гэта толькі здаецца, што кантэкст для слова таксама тчэціца толькі са словаў. Насамрэч кантэкст ствараецца з таго часу, у якім ты спеліш гэтыя словы”.

Калі Быкаў - яркі прадстаўнік 20 стагоддзя, то Акудовіч рэцыпіент быкаўскіх традыцый, асэнсаваных ў новым часе і рэчышчы праз прызму шматлікіх, нацыянальна асэнсаваных змен. Быкаў і пасля вайны пісаў аб вайне, ўсё яго жыццё – ваеннае жыццё: Вялікая Айчынная вайна, ідэалагічная вайна, вайна культур. Акудовіч нарадзіўся пасля Вялікай Айчыннай, але добра адчуў на сабе дзве другія. Яго творчасць пранікнёная сучаснымі праблемамі: “*Мінулае і будучае ходзяць рознымі сцежкамі. Таму няма сэнсу ні азірацца за спіну, ні пільнаваць далягляд*”. (Акудовіч: 2006, 51.) Але ўзнятыя пытанні ў абодвух пісьменнікаў азначаны подыхам экстрэму і водарам нацыянальнай адметнасці.

Кніга В.Акудовіча “Дыялогі з богам” (суплёт інтэлігібельных рэфлексіяў) - кніга эсэ. Трэба адзначыць, што для беларускай літаратуры гэта амаль неканруты жанр. У тлумачальным слоўніку беларускай мовы: *эсэ - “нарис, які трактуе літаратурныя, філасофскія, сацыяльныя і іншыя праблемы не ў сістэматычна-навуковым выглядзе, а ў вольнай форм”*. Але цікавым і адпаведным з’яўляецца прыклад да артукула: “*Сучасны воблік беларускай крытыкі даволі разнастайны па жанравых прыкметах: манаграфіі, праблемныя даследаванні, крытыка-біяграфічныя нарысы, літаратурныя нататкі, успаміны, партрэты, эсэ*”. Эсэ, як бачым, знаходзіцца на апошнім месцы, што сапраўды адпавядала стану тагачаснага развіцця. Эсэ было амаль недатыкальным жанрам, мала хто адважваўся пісаць эсэ. Сам Акудовіч ў сваёй кнізе называе двух беларускіх эсэістаў – І.Абдзіраловіча і Ф.Багушэвіча. Само

паняцце эсэ для аўтара – гэта **не толькі літаратурны** твор, гэта больш шырокае паняцце. Эсэ можа быць усё, што пранікнёна прайшло праз думкі, што кранула сэрца і, створанае і пераасэнсаванае некім, вярэдзіць душы іншым. Паводле Акудовіча, “*Развітанне з Радзімай*” Міхала Клеафаса Агінскага – эсе, геніяльным эсэ называе аўтар “*Чорны квадрат*” К.Малевіча.

Кніга прапаноўвае шмат цікавых тэм, кожнае эсе знітанае з нацыянальным кантэкстам, ўпоравень з нацыянальнымі, эсе Акудовіча закранаюць агульначалавечыя, наднацыянальныя, філасофскія пытанні.

Эсе як жанр стаіць на памежжы публіцыстычнага і літаратурнага стыляў, гэтай шматслойнасці дапамагае менавіта актуальнасць, немагчымасць прамаўчаць у момант хвалявання, немагчымасць абысці тое, што цябе хвалюе зараз, немагчымасць замаўчаць, калі нешта хвалюе.

Сярод шматлікіх тэм, уздымае аўтар тэму неабсяжную, заўсёды ў Беларусі актуальную, спрэчную і балючую. Круты сарказм і балючае хваляванне прачытваем у радках пра родную мову. Гэта не нараканні, бо “*колькі ж можна?*” наракаць на свой лёс, якому ты сам гаспадар, гэта спроба аналізу, які часта заснаваны на аўтарскім самааналізе, так званы шлях праз асабістае да агульнага. Выкарыстоўвае аўтар і адваротны прыём – праз агульнае да асабістага.

“Пісаць пра беларускую мову – што на могільках забаўляцца. У якім месцы не спынішся – усюды сум. <...> беларусы назлом галавы бягуць не ад мовы, а ад таго лёсу, што наканаваны ім роднай мовай <...>

Між іншым, долю мы выбіраем самі, а лёс нам наканаваны мовай. Якая мова – такі і лёс. У адрозненні ад старабеларускай – мовы княжай канцэлярыі, ужо тутэйшая беларуская мова доўгі час была мовай адно тых, хто жыў з мазаля. На ёй не размаўлялі ні святары, ні гандляры, ні настаўнікі, ні паны – і нават падпанкі не на ёй размаўлялі...

Тутэйшая мова была таўром, якая пазначала месца чалавеку побач з быдлам. І каб патрапіць у людскі свет, трэба было перадусім выдаліць з сябе гэтае таўро”. (Акудовіч: 2006, 74.)

У эсэ, якое так і называецца “**Мова**”, В.Акудовіч магчыма неўсвядомлена, але дакладна выводзіць спецыфічныя функцыі сучаснай беларускай мовы. Перад усім можна назваць знакавасць, сімвалічнасць, рытуальнасць і этыкетнасць. Усе рысы песна звязаны паміж сабой, часта адна дае пачатак ці абумоўлівае іншую. Знакавасць як таўро, як інакасць, як адасобленасць ад звычайнага для большасці спосабу паводзін і мыслення заключаецца ў выкарыстанні самога слова “беларус”. Аўтар ўзгадвае, як ён прыязджаў дадому, а бацька казаў: *беларус прыехаў*, на што сыну заўсёды карцела адказаць: “*А вы што, бацька, з неба зваліліся? Ці ж не такі вы самы беларус, як і я?*”

“Але не пытаўся, наколькі разумёў – бацька мае рацыю. Бо азначэнне “беларус” у нас найперш адсылае да свядомага ўжытку роднай мовы і з гэтага да адметнага спосабу мыслення і ладу жыцця, а ўжо потым да нацыянальнай прыналежнасці, якая сама з сябе ні пра што ні кажа”. (Акудовіч: 2006, 76.)

Мова сёння – знак ненарматыўнасці. Сама мова мае два варыянты - афіцыйны і неафіцыйны, так і яе носьбіты падзелены на афіцыйна “прычасаныя” - тыя, хто ёй навучыцца ў школе, неяк разумее, але не размаўляе і іншыя – якія на ёй па розных, незразумелых большасці насельніцтва прычынах, размаўляюць. В.Акудовіч вызначае раздзяленне другой групы – тых, што размаўляюць.

“Размаўляць па беларуску – гэта выключыць сябе з нормы і паўз уласнае жаданне быць для адных місіянерам новай веры, для другіх варожым голасам, а для ўсіх астатніх – ат, такім сабе блазнам.

Ва ўсім свеце чалавек, размаўляючы на роднай мове, проста размаўляе. У нас зусім інакш... Усялякі раз, калі на людзях мы гамонім па-беларуску, дык не проста сумовімся, а як бы ладзім грамадскую акцыю ці мастацкі перформанс, бо кожны побач адразу напінаецца ўвагай. Верагодна, у нейкую, магчыма і не зусім аддаленую пару, каб размаўляць па-беларуску, трэба будзе браць дазвол у гарадскіх уладаў з адзнакай месца і часу, як гэта робіцца, калі хтосьці ладзіць палітычны пікет ці аматарскі канцэрт на вуліцы”. (Акудовіч: 2006, 76)

Акудовіч закранае і яшчэ адзін бок моўнага пытання, аб якім звычайна і не спрачаюцца. Гэта надпісы на могілках. Выконваючы ролю сімвалічную ў сучасным грамадстве, беларуская мова застаецца такой жа сімвалічнай і пры пахаванні. Беларускія надпісы сустранем толькі на помніках дзеячоў культуры – пераважна беларускіх пісьменнікаў, гэта тое ж таўро, аб якім кажа Акудовіч, гэта з аднаго боку сімвал знітанасці з “быдлам”, з другога - знак прыналежнасці да эліты, ацэнка і адзнака таго, хто пры жыцці ўзняўся над будзёным і пасля смерці не баіцца прызнацца ў прыналежнасці да сваёй нацыі.

“Свядома трымацца мовы – гэта штодня выконваць ролю беларуса ў трагікамічным спектаклі без пачатку і канца. Гэта – жыццё і памерці на сцэне з родным словам на вуснах. Але і на смерці тваё імя напішуць на матчынай мове. Каб хто ні ішоў побач, дык запыніўся думкай:

- Бач ты, і на тым свеце яму наймецца.” (Акудовіч: 2006, 76)

Гэтую функцыю хутчэй можна азначыць як кантэкстуальна-этыкетную. Таксама, як павітаюцца ці развітаюцца беларускія навукоўцы па беларуску, але з іншымі ў іншай сітуацыі па руску, таксама як ў пэўнай сітуацыі дзяржаўная асоба прачытае прамову па беларуску, але ва ўсіх астатніх выпадках па руску, таксама як дыктар беларускага тэлебачання ў працоўнай функцыі будзе рэпрэзентаваць нармаваную беларускую мову, у сітуацыі будзённай - іншую. Кантэкстуальна-этыкетная функцыя праяўляецца спецыфічна і абмежавана, залежыць заўсёды ад сітуацыі, абставін, кантэкста падзей. Такім чынам, мова для беларуса – скарб, які ён хавае, а паказаць можа толькі блізкаму, у надзейнасці якога ён упэўнены.

Апафеозам кнігі **“Дыялогі з богам”** можна лічыць **“Эсэ пра эсэ”**, але яму варта было б прысвяціць асобны артыкул. Нават найлепшыя, самыя папулярныя падручнікі стылістыкі з цяжкасцю тлумачаць эсэ як жанр, што ўласна ён сабой ўяўляе. В.Акудовіч звяртаецца і да першапачаткаў эсэ, да гісторыі развіцця жанру і знітоўвае гэтае асваенне эсэ з беларускай глебай. Аўтар даводзіць, што ў савецкі час эсэ ў Беларусі не магло існаваць. Разам з тым выключна перадае сучасны падзел беларускай грамадзкасці-культуры-мовы-літаратуры на два лагера. І гэты падзел цудоўна тлумачыцца аўтарам праз паняцце эсэ.

“Няма сумневу, што беларуская літаратура і надалей будзе падзеленая адпаведна менталітэту яе аўтараў. Але калі чалавек сам заблытаецца, да якога свету ён належыць (еўрапейскага ці расейскага), папытайцеся ў яго: ці піша таварыш эсэ?” (Акудовіч: 2006, 89.)

“Дыялогі з Богам” у сучасным беларускім кантэксце – цікавая і нетрадыцыйная з’ява, па-першае размова ідзе пра развіццё новага для беларускай літаратуры жанра, рэпрэзентуе новы філасофскі падыход да асэнсавання “старых” тэм; кніга, цалкам прысвечаная нацыянальнаму, выходзіць далёка па-за яго рамкі.

ЛІТАРАТУРА:

АКУДОВІЧ, В.: Дыялогі з богам Мінск, Логвінаў, 2006.

АКУДОВІЧ, В.: Уводзіны ў новую літаратурную сітуацыю (ч.3.)

<http://frahmenty.knihi.com/9akudovich2.htm>

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5 т., том 5, кн. 2. Мінск, БелСЭ, 1984.

Рэцэнзія на кнігу эсэ “Дыялогі з Богам” вядомага беларускага культуролога і пісьменніка Валянціна Акудовіча раскрывае новы аспект у развіцці беларускай культурнай думкі. Кніга з’яўляецца сведчаннем наватарскага падыходу аўтара да шматслойных праблем сучаснага беларускага грамадства. Увага засяроджана на тым, што В.Акудовіч займаецца інтэрпрэтацыяй жанра эсэ, які для беларускай літаратуры і публіцыстыкі доўгія часы быў чужым. Шматлікія цытаты даюць магчымасць адчуць новы подых аўтарскай думкі, пазнаёміцца з наватарскім асмысленнем старых пытанняў і праблем.

Рецензия на книгу эссе „Диалоги с богом» известного белорусского культуролога и писателя Валентина Акудовича указывает новый аспект в развитии белорусской культурной мысли. Книга представлена как новаторский поход автора к решению различных современных проблем белорусского общества. Внимание заостряется на том, что Акудович начал интерпретацию жанра эссе, который для белорусской литературы и публицистики долгое время являлся не характерным. Многочисленные цитаты дают возможность прочувствовать новизну авторского подхода к интересующим его проблемам.

Recenze na knihu eseju „Dialogy s Bohem” známého běloruského kulturologa a spisovatele Valjancina Akudoviče ukazuje na nový aspekt v rozvoji běloruského kulturního myšlení. Kniha představuje novátorský přístup autora k řešení různých současných problémů běloruské společnosti. Pozornost je věnována okolnostem, za kterých Akudovič započal interpretaci žánru eseje, který byl pro běloruskou literaturu a publicistiku po dlouhou dobu cizí. Četné citáty přispívají k znovuprožití nového autorského přístupu k problémům, které ho zaujaly.

J. Horálek, *Diachronní sémantika a pragmatický význam*, Acta Universitatis Purkynianae 112, UJEP Ústí nad Labem 2005, 127 str.

S vročením 2005 (reálně v r. 2006) byla univerzitní Acta UJEP obohacena o výše nazvanou monografii J. Horálka, věnovanou lexikologické problematice. K termínu *diachronní sémantika*, jenž je uveden v názvu, je třeba podotknout, že v práci jde jak o tzv. makro-, tak mikrodiachronii, protože postupuje od lexikálních sond do středověké češtiny přes dobu obrozenskou, období první republiky a okupace a období komunistické totality až k době polistopadové a nejnovější. Řečeno slovy autora chce jeho práce „předvést určité možnosti analýzy a hodnocení české slovní zásoby z hlediska jejich proměn v čase.“ Činí tak prostřednictvím sond do jednotlivých vybraných vývojových období, představovaných buď jednotlivými lexémy, nebo určitými lexikálními okruhy (spíše ve smyslu jejich sepětí s dobovou realitou, než ve smyslu vývoje pojmových polí, ovšem vždy s přihlédnutím k jejich souvztažnosti s kognitivními procesy a vývojovými tendencemi jazyka). Autor uvádí, že práce vychází z jeho zkušeností nabytých při téměř dvacetileté spoluúčasti na zpracovávání *Staročeského slovníku* v sedmdesátých a osmdesátých letech XX. století, dále pak ze zkušeností pedagogických a popularizačních v letech devadesátých. Všechny tyto podněty se v práci kladně odrazily a zúročily.

V relativně stručném patnáctistránkovém úvodu osvětluje J. Horálek pojmy nezbytné pro pochopení textu: pojem *diachronní sémantiky*, *sémantiky lexikálního znaku* a *pragmatiky lexikální jednotky* a jejího významu. Uvádí: „Protože předmětem této práce je rovina lexikální, tj. lexikální jednotky, popř. jejich soubory vymezené určitými vztahy, je pro naše zkoumání relevantní sémantika lexikální, někdy též u nás nazývaná sémaziologií. Diachronii pak chápeme jako výsledek srovnání aplikace strukturního zkoumání určitého souboru jevů ... přinejmenším dvou odlišných časových rovin. Diachronní lexikální sémantiku (sémaziologii) takto chápanou chceme užívat jako určitý způsob zkoumání, deskripce a explikace lexikálních jednotek (a mimojazykových entit jimi pojmenovaných), zejména v konkrétních historických a sociokulturních kontextech a jejich vývojových souvislostech.“ (s. 7). Tolik autor k metodologickým východiskům práce.

V oddílu *Sémantika lexikálního znaku* autor připomíná různé existující modely, s nimiž lingvisté pracují (od saussurovského binárního *signifiant – signifié* po využití triády³¹ a zahrnutí i dynamických složek komunikace) a shrnuje, že význam lexikální jednotky je obecně určován významotvornými činiteli – věcným a psychickým a činiteli jazykovými (forma lexému a jeho vztahy paradigmatické a syntagmatické k jiným lexémům), popř. činitelem expresivně-stylistickým.

K pojmu *pragmatika* J. Horálek s odkazem na Ch. Morrisa podotýká, že jde o vztah znaků a jejich uživatelů (tzv. sémiotická pragmatika oproti sémiotické sémantice jako dílčí nauce o vztazích znaků a jejich významů a sémiotické syntaxi jako nauce o vztazích znaků navzájem). Pragmatika fungování lexikálních jednotek tedy zahrnuje vedle všech jejich významotvorných složek jazykových i mimojazykových i jejich začlenění do konkrétních řečových aktů, které zároveň nelze oddělit od jejich obsahů, záměrů mluvčích a účinků na adresáty, ale ani od kontextů sociálních a historických. Z toho pak plyne, že význam jazykového znaku se každým konkrétním užitím obnovuje a dotváří.

Takto metodologicky vyzbrojen přistupuje autor k analýze konkrétních lexémů a jejich skupin v kapitolách *Doba starší a stará* (Pojmenování žádoucího; Hrdinové, stateční; Dvorná slova; Dobročinnost; Víra; Několik depreciativ; Jména domácích zvířat; Šelma v českém středověku; Šelmové, taškáři, čtveráci; Kluk a holota; Zbraně, vojenství; Uspořádání, výzbroj; Střelba a palba; Pěší proti jízdě; Hrady a opevnění). *Doba novější a nová* (Národní obrození; Květen a máj; Kompozita v kontextu obrozenecké estetiky). *Konec němečtvi u nás* (Doznívání; Poznamenání Česko; Mnichov a mnichovství; Odsun, vyhnání; Vlast a právo na ni; Omluva; „Landsmanšaft“). *Doba předposlední* (Ideologizovaný jazyk; Charakter komunistického pojmosloví; Funkce formantů anti- a -ismus; Pán – pan a soudruh; Buržoza a měšťák; Puč). *Doba dnešní* (Osвобоzený jazyk?; Masakr a pendrekiáda; Odboj (třetí); Českoslovenství, Československo a jejich zánik; Slova politiky v publicistice; Jiné publicismy). Již sám tento výčet dává představu, o čem všem se lze v monografii poučit, a to jak z hlediska jazyka, tak historie a kultury, jež se v jazyce odrážejí, ale v nichž mnohdy i sám jazyk vystupuje jako aktivní činitel, který je spolutváří.

Ukažme alespoň na jednom příkladu (i když je obtížné vybrat jeden za všechny) způsob autorovy práce se slovem. Volíme lexém *landsmanšaft*, publicismus užívaný od 50. let XX. století, dlouho chápaný jako nespisovný a jako takový nezařazený do slovníků spisovné češtiny. Jde o počestěnou podobu části názvu organizace vysídlelců z bývalého Československa a jejich potomků Sudetendeutsche Landsmannschaft (česky oficiálně Sudetoněmecké krajanské sdružení). Autor upozorňuje, že jmenovaný přejatý lexém by mohl být chápán prostě jako bezpříznakový terminus technicus z pragmatického hlediska neutrální, ale „nepatrný detail způsobuje, že tomu tak není“. Tímto detailem je v daném případě hybridní pravopis. I když pro obě části kompozita existuje pravopisně počestěná podoba, srov. *lancknecht* a *mančaft/manšaft*, u sledovaného lexému zůstala první část v neutrální cizojazyčné (německé) podobě, zatímco druhá část v podobě pravopisně počestěné – *manšaft* odkazuje implicitně k slangu sportovnímu a vojenskému se všemi konotacemi, které se poji k tomuto lexému. Slovo tak dobře zapadlo do propagandistické publicistiky 50. let XX. století s jejím strašákem německého revanšismu a ať vzniklé v této podobě mimoděk či záměrně vytvořené (v tom případě přiznává J. Horálek jeho autorovi status jazykově pragmatického génia) představuje jeden z názorných příkladů, jak lze jazykem ovlivňovat podvědomí čtenáře a manipulovat s jeho vědomím. Autor uvádí, že dané slovo „v pojednávání podobě znevažuje, i když třeba podprahově. Svědčí o tom i to, že mladší, historii nezasažení pisatelé se mu zpravidla vyhýbají – zvláště píšeli-li o problematice, v jejímž kontextu ho lze užívat, věcně a nezaujate.“ (s. 81). J. Horálek připomněl v této souvislosti ještě jeden nezanedbatelný detail –

³¹ Jako rusistka chci v této souvislosti připomenout monografii ruského vědce V. V. Kolesova, jež je cele založena na principu triády: nejen rozvržení knihy do tří základních částí, nejen úvahy o tom, že v postupně měnícím se obsahu ruského slova se hrála důležitou úlohu středověká náboženská filozofie, snažící se postihnout tajemství Sv. Trojice, nejen trojí filozofický přístup ke světu: nominalismus, realismus a konceptualismus. Také postulování trojpostavy jsoucího, práce se sémantickým trojúhelníkem, který se někdy jeví jako vztah *idea – znak – předmět*, jindy jako *pojem – obraz – symbol*, vztahy mezi trojicí pojmů *denotát, designát, referent* atd. Viz recenzi Trösterová, Z., Kolesov, V. V., *Filosofija ruského slova, Sankt-Peterburg 2002*, Slavica 73, Praha 2004, s. 80-83.

jak snadno jazyk vyrazuje své uživatele a že i pravopis dokáže občas vyjevit víc, než jenom nedostatek jazykového vzdělání či lajdáctví při psaní.

Závěrem lze konstatovat, že Horálkova monografie o diachronní analýze a pragmatickém významu lexémů (obsažnější, že by se mohlo zdát podle počtu stran, protože celá tištěná petitem) je přínosná pro různé skupiny uživatelů: lingvisty znovu přiměje k zamyšlení nad problematikou slova, tohoto „mikrokosmu“ entit a vztahů (a není podstatné, že některé příklady budou považovat za zcela průkazné a jiné za spornější), studenty zasvěceně uvede do velmi složité lexikologické problematiky a před filology-amatéry (tedy „milovníky slova“ v původním slova smyslu) poodhalí svět mnohdy netušených faktů a souvislostí.

Zdeňka Trösterová

Libor Martinek: *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920*, Slezská univerzita, Opava 2006, 1. vydání, náklad 200 výtisků, cena neuvedena, 352 stran

Přestože představuje také pro naši literární vědu významnou výzvu (například jako modelový literární meristem), nevěnuje jí tato téměř žádnou pozornost: už dávno jsme tu totiž měli mít souhrnné dějiny polsky psané literatury na našem území vznikající (včetně zevrubného slovníku autorů). Přestože v jejím rámci vznikají díla nemalých hodnot – souměřitelná dokonce s majoritní literaturou polskou či českou (opus magnum nedávno zesnulého Wilhelma Przewczka *Kazinkowe granie*, postmoderní básně R. Putzlacherové) –, chybí zde – zejména z české strany – soustavná kritická recepce. Psaná s vědomím, že se problém vztahu mezi majoritní literaturou českou a minoritní polsky psanou literaturou českého Slezska zauzluje dnes více než kdy předtím: díky mizejícím hranicím ve sjednocujícím se prostoru evropském, díky bilingvistu některých autorů (Lech Przewczek) nebo projektů (Těšínské nebe; starší čísla čas. *Weles*), díky „přestupování“ autorů z jednoho jazyka do druhého (Bogdan Trojak – píšící dnes výhradně česky – začínal kdysi jako autor polský).

Pokud se naší polsky psané literatuře poslední dobou někdo věnuje, je to především Libor Martinek: jeho zájem je nejen soustavný, ale také dosti široký, jdoucí až k prezentaci jen málo známých (jinde nezjistitelných) materiálů rukopisných či textů z dávno již zaniklých revuí. Půjde-li kdo v jeho šlépějích, bude mít cestu značně usnadněnu.

Když jsem přemýšlel o tom, jak důkladně je Martinkova kniha *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* zatížena materiálově (ba místy až přetížena), povšiml jsem si, že mezi autory sekundární literatury nalézám – vedle tvůrců regionálních – jména těch, kdož byly potřebnými prameny vybaveni právě Liborem Martinkem: Věru neznám nikoho dalšího, kdo by se s takovou šíří věnoval u nás polské literatuře. Jako editor, jako překladatel, ano dokonce jako vydavatel. Jako pořadatel básnických večerů i jako její zasvěcený komentátor.

Literatuře polské národnostní menšiny u nás věnoval výše jmenovaný celou řadu studií – ty nejvýznamnější se pak očitly sebrány ve svazku *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*, který v roce 2004 vydala Slezská univerzita v Opavě. Na tuto knihu navázala zmíněná *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920*. Pokud jsem předchozí Martinkově práci vyčítal příliš mnoho sneseného a v knize prezentovaného materiálu, který autor více kvalitativně nezhodnotil, mohl bych ve svých výtkách pokračovat i zde: méně citací by text pročistilo, stylisticky protřídilo, učinilo přehlednějším. Na druhé straně nám tato rezidua pozitivismu umožňují, abychom, chceme-li se hlouběji věnovat problematice tematizované samotným názvem knihy, nemuseli už opakovat cestu, kterou za nás Libor Martinek vykonal.

Někdejší výtky stran chybějících hlubších vhledů interpretačních či absentujícího hodnocení musel bych ovšem nyní zcela opustit. Jak vidno, Martinek roste – a nebojí se soudů. Což je o to sympatičtější, že sám působí – jako vysokoškolský pedagog – nedaleko zkoumaného regionu (a jistě dobře ví, co se stane, nepozdraví-li u vrbiček). „Několik básníků, jak jsme se na to snažili poukázat, se odlišilo výrazným literárním talentem (např. Henryk Jasiczek, Władysław Sikora, Wilhelm Przewczek, Renata. Putzlacherová...), ale ani oni nevnese nic podstatného a novátorského do polské národní poezie.“ Takovéto soudy jsou o to důvěryhodnější, oč více jsou nyní podloženy zevrubnými rozbory textů.

Rysem ještě důležitějším než hodnotová stratifikace jest potřeba vidět jednotlivé jevy komplexněji – a ve vývojové perspektivě. Komplexněji – značí tedy: sledovat literární dění nikoliv jen v rámci úzce vymezeného regionu, ale vždy v sepětí s literaturou polskou a českou. Což znamená, že se Martinek nevěnuje toliko české literatuře, již učí na Slezské univerzitě v Opavě, ale také celku národní literatury polské: srovnání děl regionálních tvůrců s předobrazy vznikajícími za hranicemi nás přesvědčuje o opravdu obdivuhodné šíři jeho záběru.

A co se vývojové perspektivy polské poezie českého Těšínska po roce 1920 týká? Zde můžeme bezesporu konstatovat, že celý tento vývoj od počátku moderní literatury s uměleckými ambicemi po naši současnost je cestou překonávání regionálních resentimentů (případně také tendencí ideologických). „Trvalou hodnotou literatury českého Těšínska ... zůstane i nadále prolínání národnostního (regionálního) aspektu tvorby s národním i nadnárodním kulturním kontextem, do něhož vstupují díla s výrazným (univerzálním) estetickým a axiologickým potenciálem, schopná oslovit polského i českého čtenáře nejen z hlediska tematického (...), ale i formou nesentimentální identifikace s regionem, která přesahuje lokální mýty, vynucuje změny v kulturních návycích a postojích“ (s. 324).

Nepředstavuje-li zatímni Martinkova práce ucelenou „monografii literárních dějin polské literatury českého Těšínska,“ je k této (vědoma si zásluh předchůdců: Rosnera, Hierowského & cons.) nezbytnou průpravou. A je také alespoň malou splátkou velkého dluhu, jež většinová kultura česká vůči menšinové polské (otevřící této okny do Polska výhled do Evropy) zatím má.

Ivo Harák

Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí, Atlantis, Brno 2006, 1. oficiální vydání v ČR, náklad a cena neuvedeny, 344 stran

Pravil-li nad mnou právě recenzovaná kniha jeden z našich nejvýznamnějších poststrukturalistů Květoslav Chvatík, že „Všechny velké romány jsou vyprávěním o lásce;“ zdálo se mi to nejdříve být přesným vystižením podstaty - - Nicméně mi také připadlo, že tato podstata nakonec nebyla postižena ve své úplnosti, že tu pořád ještě něco přebývá.

Nesnesitelná lehkost bytí se totiž, po mém soudu, zabývá především *gramatikou* lásky: jejími možnostmi, jejími pravidly, jejich/jejím naplňováním. Láska se uskutečňuje vymezováním se vůči ostatním – nebo také touhou po splnutí. Potřebou seberealizace (Tomáš, Sabina) i potřebou sebeobětování (která může být štedrá – Tereza – i v posledku sobecká – Franz). Láska se stává katalyzátorem života. A gramatika lásky předobrazem i vyústěním gramatiky myšlení, gramatiky příběhu, gramatiky vůbec.

Což mne nakonec přivedlo k otázce, zdali nejsou všechny velké romány také vyprávěním o tom, z jakých pravidel byly utvořeny, zdali nepodávají vedle smyšlených příběhů stylizovaný příběh svého vzniku, zdali vedle tematizování mimoliterární skutečnosti neodkazují především ku materii, z níž je literatura utkána, totiž k jazyku.

Povšimněme si navíc Kunderova vypravěče, který se z oka kamery stává vzápětí vševědoucím, aby dokonce místy splýnul se subjektem autorským – tehdy, poukazuje-li na literárnost a vy-tvořenost jednotlivých postav a jejich příběhů. Autorský subjekt se ostatně v knize projedňuje filozofickými pasážemi esejistickými, v nichž se – provokativně – mísí sacrum a profanum („Hovno je obtížnější teologický problém než zlo.“) a jichž souvislost s příběhy výše jmenovaných postav je začasť jen metonymická.

Pro čtenáře v r. 1982 sice dopsaného (a v r. 1985 u Škvoreckých v Kanadě vydaného), ale v České republice teprve loni poprvé oficiálně vycházejícího románu **Milana Kundery** to může představovat nemalý oříšek: kulisy fiktivního světa románového jsou namalovány přes šmouhy skutečných *velkých dějin* (událostí kolem roku osmašedesátého), pravda k těmto odkazujících esejistických pasáží platí ovšem pro postavy a děje umělecké fikce: neboť jí je podřízen jejich rozsah, jí je podřízena zvolená argumentace (včetně kvantity i kvality sneseného dokladového materiálu).

Pokud jsem byl místy na rozpacích a místy jsem dokonce nesouhlasil (problém Kristovy tělesnosti, zdá se mi, byl křesťanskou teologií uspokojivě řešen – a vyřešen: to, zda Boží Syn defekoval, je otázka pro neznalého sice skandální, nicméně dosti zbytečná pro toho, pro něž je Synem člověka *do všech důsledků*; včetně potupné smrti na kříži; na němž ze zmučeného těla vytékají zbytky *poslední večeře*), abych si nakonec musel přiznat, *že jsem byl chycen*.

Že mi nezbývá, než ze sebe a za sebe dopovídat a přeformulovávat teze pasáží esejistických, ale též osudy jednajících postav – včetně pohnutek a důsledků jejich jednání. Zároveň s tím si ovšem uvědomovat, jak jinak by bylo lze toto vyjádřit skrze umělecký tvar, umělcovo slovo.

Nabízí-li tedy Kundera svému čtenáři obracečku umělecké fikce, která jako by dílo vyvazovala ze souvislosti se světem za okrajem stránky i s jeho dějinami, problémy současnými, s jeho etikou, činí pro něj nakonec – paradoxně – své dílo ještě závažnějším.

Učí jej totiž přesnosti vyjadřovací a myšlenkové, učí jej kreativitu a samostatnosti formulační: ve hře o to intenzivněji prožívané, že tato nechce být receptem na život skutečný.

A tu nezbývá, než si znovu vypomoci slovy Květoslava Chvatíka, jenž o Milanu Kunderovi říká, že „jeho román je románem člověka, který se ptá.“ Myslím dokonce, že se Kundera ptá i tam, kde něco tvrdí. Jinak tomu ostatně ani v knize založené na dichotomiích (lehkost – tíže, tělo – duše, Tristan – Don Juan, vesnice – město, muž – žena, seberealizace – sebeobětování, domov – cizina, přímá cesta – cesta oklikou, láska – sex, pravda – předstírání; hra na literaturu – hra na skutečnost) nemůže být. A je to věru dobře: až pomínou všechny ty historické konotace či aktualizace, přece se – a možná lépe než dnes – budeme ještě z Kunderovy knihy učit pravidlům přeměny myšlenky v řeč.

Ivo Harák

Sborník z poděbradské konference

Autor: Jiří Hasil

V červnu roku 2007 uspořádal Ústav jazykové a odborné přípravy UK v Poděbradech mezinárodní vědeckou konferenci nazvanou *Písemné zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec pro jazyky*. Jednání této konference navazovalo na odborné setkání, které se v Poděbradech konalo pod názvem *Ústní zkoušky z cizího jazyka a Společný evropský referenční rámec pro jazyky* v roce 2006. ÚJOP pak ve spolupráci se Státní vysokou odbornou školou v polské Ratiboři vydal sborník článků inspirovaných vystoupeními na obou konferencích. Podívejme se podrobněji na sborník *Písemné zkoušky z cizího jazyka a SERR* (Praha – Ratibor 2007; vědecké redaktorky Marie Hádková a Grażina Balowska; 239 s.).

Jak se můžeme dočíst v předmluvě, sborník je určen „nejen didaktikům výuky cizího jazyka, lingvodidaktikům, ale i lingvistům, může být dobrou inspirací k tvorbě a hodnocení písemných testů a zkoušek, protože ve sborníku jsou texty zaměřeny jak na témata obecná, teoretická a principiální, tak na témata vyplývající z praktických zkušeností; mnohé z nich obsahují i diskutabilní a diskusní náměty a otázky. Jednotčím motivem v podstatě všech příspěvků je reakce na Společný evropský referenční rámec, a to ve smyslu základního souhlasu s nutností standardizace, ovšem s přihlédnutím k potřebám jednotlivých institucí, vysokých škol a specificky zaměřených kursů.“ (s. 7).

Jednotlivé příspěvky se týkají jak výuky německého a anglického jazyka na našich vysokých školách, tak i výuky češtiny pro cizince v Česku i na zahraničních bohemistických pracovištích. Tato tematická pestrost je jednou z hlavních předností sborníku. Zkušenosti z výuky němčiny či angličtiny mohou být velmi inspirativní i pro výuku češtiny pro cizince a naopak.

Dva úvodní příspěvky tvoří dobrý teoretický úvod k celému sborníku, první napsala Grażina Balowska (Opole) a věnuje se v něm hodnocení znalosti cizího jazyka pomocí testů, druhý je z pera Mieczysława Balowského (Poznaň); jeho autor se v něm teoreticky zabývá glottodidaktickými otázkami testování (glottodidaktikou Balowski rozumí didaktiku cizích jazyků). Do této skupiny je možno zařadit i článek Evy Složilové (UO Brno), autorka si v něm klade základní otázku: „Co testujeme u dovednosti psaní?“ a zamýšlí se i nad reliabilitou a validitou testů. Z teoretického hlediska se zamýšlí nad testováním správnosti psaní i Urszula Żydek-Bednarczyk (Katovice). Následující příspěvky již odrážejí vlastní pedagogické zkušenosti jednotlivých autorů z výuky cizích jazyků.

Jak už to tak bývá, někteří příspěvatelé příliš nerespektovali hlavní téma konference (a následně i sborníku) a v podstatě pouze popisují svůj jazykový kurs, například Klára Hušková a Žaneta Šlemarová (UK Praha) se věnují výuce češtiny pro cizince v anglickém studijním programu medicíny, Dana Špatenková (JČU České Budějovice) informuje o jistě velmi inspirativních studentských prezentačních konferencích, které Jihočeská univerzita již tradičně pořádá, Barbora Štindlová a Svatava Škodová (TU Liberec) se zamýšlejí nad implicitním přístupem k výuce gramatiky češtiny jako cizího jazyka. Autorkou poznámek k Rámcovému curriculumu pro výuku němčiny jako cizího jazyka na vysokých školách v Polsku, na Slovensku a v Česku je Jitka Porupková (UP Olomouc). Výukou němčiny na České zemědělské univerzitě se zabývá Milada Odstrčilová (ČZU Praha). Rozhodně ale nelze tvrdit, že by tyto příspěvky byly nezajímavé.

Poněkud nesourodě působí článek Libuše Drnkové a Marie Hanzlíkové (UK Praha) nazvaný *Struktura písemných zkoušek z jazyků v humanitních oborech na VŠ*. Autorky v něm v první části opakují známé skutečnosti týkající se různých typů zkoušek němčiny jako cizího jazyka, jež nabízejí německé univerzity (především systém UNICert® či DaF), ve druhé podrobně popisují zkoušky z anglického jazyka, jak je praktikují v Jazykovém centru UK FF (proč se nevěnují též zkouškám z němčiny?).

Všechny ostatní příspěvky se již zabývají otázkami testování znalostí cizích jazyků. Alena Hošková (JČU České Budějovice) se zamýšlí nad využitím mezinárodních zkoušek ve výuce cizích jazyků. Miroslav Hrubý a Vojtěch Ondryhal (UO Brno) věnovali svůj článek písemné komunikaci v anglickém jazyce a jejímu testování na brněnské Univerzitě obrany. Písemnými testy z cizích jazyků na Univerzitě obrany, zvláště vztahu jednotlivých úrovní dle Společného evropského referenčního rámce a zkoušek STANAG 6001 (systém jazykových zkoušek uplatňovaný v rámci armád NATO), se zabývají Jana Buštová a Ludmila Koláčková (UO Brno). Významem standardizovaného testování jazykových kompetencí u studentů nefilologických oborů se zabývá Jiří Vacek (MU Brno).

Další příspěvky jsou primárně zaměřeny na češtinu pro cizince. Otázku „Jak testovat a hodnotit dovednost psaní?“ si klade Kateřina Vlasáková (UK Praha). Testováním zahraničních studentů, detekcí a diagnostikou jejich chyb se zabývá Renáta Večerková (Zlín). Nad významem počítačové prezentace jako formy zkoušení nerodilého mluvčího se zamýšlí Jitka Lukášová (ZČU Plzeň) a Marie Krejčová (UK Praha) se snaží odpovědět na otázku, jak může „Rámec“ pomoci jejím studentům. O testování čtecích a poslechových dovedností na SJOP Albertov referovala Radomila Kotková (UK Praha). Marie Hádková a Jaromíra Šindelářová (UJEP Ústí nad Labem) si pro svůj článek zvolily aktuální a zajímavé téma, totiž nakolik odpovídají jednotlivé referenční úrovně potřebám žáků-cizinců integrovaným do českých škol.

Slavomíra Ježková (ČZU Praha) nazvala svůj příspěvek *Internetový kurs češtiny CALL@C&S a vývoj jazyka*. Je ale velmi zarážející, že autorka tohoto článku, která se snaží cizincům osvětlit složitou a komplikovanou problematiku stratifikace češtiny, sama nemá v dané problematice zcela jasno (například termínu hovorová čeština se již delší dobu neužívá); v článku najdeme i několik dalších nepřesností (učebnice *Apprenez le tchèque avec nous* M. Hrdličky a H. Hrdličkové nebyla vydána v roce 1977, ale až v r. 1997; i tak nelze tvrdit, že byla zpracována s ohledem na SERR; totéž platí i pro učebnici *New Czech step by step* L. Holé – především proto, že popisy češtiny podle SERR byly publikovány až později).

Podnětné jsou i články zahraničních bohemistů. Nesporně k nim patří příspěvek Valentiny Bělousové a Niny Vorobjevy (MGU Moskva) věnovaný deziderátům a zkušenostem z písemných zkoušek z češtiny pro oborové bohemisty studující na MGU. Neméně zajímavý je i článek Neonily Zajčenko a Olgy Palamarčuk (Kyjev), věnovaný obecným požadavkům k organizaci kontroly znalostí cizího jazyka u začátečníků. Teresa Zofia Orłoś (Krakov) se zabývala nezbytností

znalosti základů obecné češtiny u zkoušky pro cizince na střední a vyšší úrovni a Teresa Piotrowska-Malek (Varšava) typickými chybami v testech z jazyka českého, jichž se dopouštějí polští studenti bohemistiky.

Na konci sborníku najdeme užitečný jmenný a věcný rejstřík.

Celkově lze konstatovat, že recenzovaný sborník Písemné zkoušky z cizího jazyka a SERR dobře plní svůj účel. Věrně zachycuje naše současné zkušenosti s implementací Společného evropského rámce pro jazyky do jazykové výuky na našich (a nejen na našich) školách. Ukazuje na širší dané problematiku, na její aktuálnost a také na to, že před námi je ještě celá řada nevyřešených otázek. Je jen dobře, že Ústav jazykové a odborné přípravy UK připravuje na červen příštího roku další mezinárodní konferenci, tentokrát věnovanou problematice testování ovládnutí sociokulturní kompetence. Už nyní se těšme na nový sborník, který bude odrážet úroveň jejího jednání a který bude věnován významu sociokulturní kompetence při učení se cizím jazykům.

Hydronymie Čech

Autor: Jaromíra Šindelářová

Myšlenka zpracovat hydronymii (vlastní jména vod) v širším evropském měřítku se zrodila v Německu v r. 1985 na Akademii věd a literatury v Mohuči. Dosud největší evropský projekt v oblasti hydronym dostal název *Hydronymia Europa* a jeho zakladateli byli W. P. Schmidt, J. Udolph a K. Rymut. Tito autoři navázali na projekt Huga Kraheho z r. 1962 *Hydronymia Germania*, který měl obsahovat řadu A, v níž měly být uvedeny názvy toků, a řadu B, která by podávala jejich jazykovou analýzu. Později, až v roce 1980, byla uzavřena spolupráce mezi Akademií věd a literatury v Mohuči (*Akademie der Wissenschaften und der Literatur zu Mainz*) a Institutem pro polský jazyk Polské Akademie věd v Krakově (*Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie*) a výzkum hydronym byl rozšířen až po řeku Vislu a její přítoky. Práce v tomto rozsahu už nemohla nést stávající název *Hydronymia Germania*, a proto bylo tedy zapotřebí provést změnu názvu a nově specifikovat záměr projektu. Projekt *Hydronymia Germania*, jenž se zabývá hydronymy v německy mluvících oblastech Evropy, se stal pouze součástí většího celoevropského projektu *Hydronymia Europaea*. Autorem prvního sešitu nové řady vydaného v r. 1985 v Akademii věd a literatury v Mohuči se stal Hubert Górniewicz, který v něm zpracoval oblast dolního toku Visly. Projekt *Hydronymia Europaea* by měl obsahovat názvy hydronym z celé Evropy, tj. názvy moří, jejich částí, mořských zálivů, názvy používané u vodopádů, vodních vírů, malých řek, potoků, struh a stok, jezer, rybníků, pramenů, bažin a močálů. Mezi stojaté vody jsou započítávány názvy jezer, zátok, lagun, chovných rybníků a dalších uměle vytvořených vodních ploch včetně pramenů a studní. Výklad jmen vyžaduje jejich dělení na hydronyma a hydrografické termíny. Mezi hydrografické termíny patří slova jako např. potok, rybník, řeka, jež se vztahují na více objektů téže třídy. Současná *Hydronymia Europaea* se nevěnuje názvům vztahujícím se k mořím a zároveň pomíjí nově vytvořené názvy rybníků odvozené od jmen majitelů. Materiál zpracovaný podle zásad *Hydronymia Europaea* by měl obsahovat úvod, názvy proudících toků, stojatých vod, seznam zkratk, seznam literatury a mapu zpracovávané oblasti.³²

Na Slovensku představil nový projekt na stránkách časopisu Slovenská reč P. Žigo (Žigo, 1994), který přiblížil jeho základní myšlenky, některé metodologické zásady zpracování hydronym a shrnul dosavadní výsledky výzkumu hydronymie na Slovensku. V současné době se projekt *Hydronymia Slovaciae* vytváří na základě samostatně publikovaných projektů jednotlivých povodí Slovenska, jež se postupně zpracovávají.

V České republice byl projekt poprvé představen v r. 1993 v Hradci Králové na V. semináři *Onomastika a škola* v příspěvku J. Malenínské (tiskem v r. 1995)³³. Bohužel se dosud na projektu pracovat nezačalo. Onomastické oddělení ÚJČ AV ČR v Praze je zaneprázdněno prací na přípravě *Slovníku pomístních jmen v Čechách* a vyučujících na vysokých školách se specializací na onomastiku stále ubývá. Je to velká škoda, neboť diplomanti ve filologických oborech by mohli zpracovat základní členění jednotlivých povodí podle základní vodohospodářské mapy v měřítku 1 : 50 000, terénním výzkumem získat lidové podoby názvů, excerpovat dostupné mapy, turistické průvodce a doložit historické názvy v dostupných pramenech, a tak navázat na dřívější významné práce našich jazykovědců.

Hydronymii se zabýval např. již v minulém století A. Sedláček v publikaci *Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy* (1920) a V. Šmilauer ve svých článcích v *Naši řeči O jménech našich řek* (1946) a v ZMK, kde uvádí *Třídění vodních jmen* (1960) a *Typologii rybníčních jmen* (1967) převzatou z *Vodopisu starého Slovenska* (1932). V roce 1964 zamýšlel M. Frydrieh vytvořit projekt *Hydronymia Bohemiae*, do něhož chtěl zahrnout celé území Čech. Plánovaný rozsah měl být 10 000 objektů a jeho dokončení plánoval v horizontu pěti let. J. Spal se orientoval na jména řek v Západočeském kraji³⁴, hydronymy na Moravě se zabýval B. Téma³⁵, D. Káralová se věnovala jménům jihočeských rybníků³⁶. V poslední době se u nás o hydronyma zajímají také J. Malenínská³⁷ a J. Matúšová³⁸.

Sémantickou a motivační analýzu hydronym v Čechách lze provádět jak na základě současného, tak i historického materiálu. Synchronní hydronymické doklady lze čerpat především z rozsáhlého materiálu archivu anoikonym

³² Schmid, P.W. – Rymut, K. – Udolph, J.: *Hydronymia Europaea*. Stuttgart: Franz Steiger Verlag Wiesbaden GMBH 1985.

³³ Malenínská, J.: K projektu *Hydronymia Europa*. In: Seminář Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, Hradec Králové 1995, s. 151-156

³⁴ Spal, J.: Jména řek v Západočeském kraji. In: *Minulosti Západočeského kraje 3*, Plzeň 1964, s. 170-181.

³⁵ Spal, J.: Poznámky ke jménům západočeských řek I. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 7, 1966, s. 22-28.

³⁶ Spal, J.: Bečva. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 13, 1972, s. 252-253.

³⁷ Např. Téma, B.: Jména pramenů, studánek a studní na severním Těšínsku. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 12, 1971, s. 698-699.

³⁸ Téma, B.: Jména studánek a pramenů na Jablunkovsku a Třinecku. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14, 1973, s. 745-750.

³⁹ Káralová, D.: Jména rybníků na Novohradsku. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 23, 1982, s. 318-329.

⁴⁰ Káralová, D.: Jména rybníků na Jindřichohradecku. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 24, 1983, s. 91-104.

⁴¹ Káralová, D.: Soupis jihočeských rybníků k 1. 1. 1981. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 24, 1983, s. 531-552.

⁴² Káralová, D.: Jména rybníků na Protivínsku. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 25, 1984, s. 35-43.

⁴³ Káralová, D.: Jména rybníků na Blatensku. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 26, 1985, s. 417-424.

⁴⁴ Káralová, D.: Názvy jihočeských rybníků. In: Cuřín, F. et al.: *Jihočeská vlastivěda – jazyk*. České Budějovice, 1986, s. 101-108.

⁴⁵ Malenínská, J.: Círvičný – jméno rybníka. In: *Onomastický zpravodaj*, 34-35, 1993-94, s. 220.

⁴⁶ Malenínská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: *Pomístní jména v Čechách*, Praha 1995.

⁴⁷ Malenínská, J.: K projektu *Hydronymia Europa*. In: Seminář Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, Hradec Králové 1995, s. 151-156.

⁴⁸ Malenínská, J.: K českým jménům tekoucích vod motivovaných charakterem vody a řečiště. In: *hydronymia slowiańska*, Tom II, Materiały z międzynarodowej konferencji hydronimicznej, Kraków 1996, s. 59-62.

⁴⁹ Malenínská, J.: Hydronymický kořen *brl- v pomístních jménech Čech. In: 13. slovenská onomastická konferenci, Bratislava 1998, s. 99-103.

⁵⁰ Malenínská, J.: K starobylým metaforickým označením bahnitých, bažinatých míst. In: *Slavia*, 67, 1998, s. 475-479.

⁵¹ Matúšová, J.: K hydronymům Mumlava a Jizera. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV* 30, 1989, s. 68-73.

⁵² Matúšová, J.: Projekt výzkumu hydronym Evropy. In: *Onomastický zpravodaj ČSAV* 31, 1990, s. 193-194.

onomastického oddělení ÚJČ AV ČR sebraného v letech 1963-1980, ze Zeměpisného lexikonu ČSR, Vodních toků a nádrží (1984) a několika diplomových prací³⁹.

Při klasifikaci hydronym je možné vycházet z komplexního Šmilauerova sémantického třídíče⁴⁰, který pro daný účel upravila J. Maleninská⁴¹, nebo ze Šrámkovy modelové analýzy, jež byla v Čechách uplatněna pouze v diplomových pracích V. Bambulové a L. Furchové⁴².

Původ vlastních jmen, tedy i hydronym, je zapotřebí hledat ve jménech obecných, neboť propria vznikala tehdy, když vznikla potřeba nějaký objekt pojmenovat, individualizovat, odlišit jej od ostatních objektů. Např. řeka byla nazývána „řekou“ do té doby, než člověk poznal jinou řeku. Potom obě řeky odlišně pojmenoval a použil k tomu dvou vlastních jmen. Při vzniku proprií hrál prvořadou úlohu uvědomělý pojmenovací akt, původem individuální, ale jeho výsledek (vlastní jméno) nabyl společenské povahy. Začal pojmenovávat a od sebe odlišovat podobné objekty, tj. začal plnit společenskou funkci.

Zkoumání říčních jmen, zejména větších vodních toků, je na našem území mnohem obtížnější než např. zkoumání místních jmen, která jsou většinou mladší. Pro život našich předků byly řeky velmi významné, neboť ryby v nich byly zdrojem jejich obživy a naplavená půda kolem vodních toků jim umožňovala orbu a chov dobytka. Zároveň sloužily jako dopravní prostředek a tvořily hranice pro demarkaci území malých i velkých národů.⁴³ Proto je třeba původ názvů větších řek hledat u obyvatel praevropských, které tvořily indoevropské kmenové skupiny Ilyrů a Venetů.⁴⁴

K praevropské vrstvě hydronym patří např. říční jméno *Metuje* (od indoevropského kořene *medh- 'prostřední', na našem území je opravdu prostřední řekou vzhledem k Úpě a Orlici⁴⁵) nebo *Jizera* (*eis-/ois/is- 'bystře, prudce proudit'⁴⁶). I název řeky *Ohře* je původu keltského, event. už předkeltského, neboť se v historických pramenech objevuje již v r. 805 (Agara), základem je indoevropský kořen *Aga, Agira, Agara s významem 'hbitý, pestrý'⁴⁷.

V prvních stoletích našeho letopočtu byli Keltové z našeho území vytlačeni dvěma germánskými kmeny – Markomany a Kvády. Proto i jména dvou největších českých řek *Labe* a *Vltava*⁴⁸ jsou původu germánského, kdy u jména *Labe* došlo k významovému posunu 'proudící' od indoevropského základu 'bílý, čistý, světlý'; jméno *Vltava* pak souvisí s 'divokou řekou'.

Baltoslovanský (event. i starší) původ má řeka *Úpa*. Dodnes není prokázána etymologie horního toku řeky Berounky *Mže* a jihočeské řeky *Otavy*.⁴⁹

Cizí původ však můžeme sledovat jen u malého počtu vodních toků, zatímco u slovanských a českých jmen je jejich etymologie podstatně průhlednější. Kromě středověkých listin a dalších historických pramenů se můžeme opírat i o stará kartografická díla. K dispozici máme např. samostatnou mapu Čech mistra Mikuláše Klauďána z r. 1518, v níž najdeme např. *Labe, Vltavu, Ohři, Jizeru, Orlici, Sázavu, Otavu*, přičemž *Otava, Lužnice a Berounka* v ní nebyly popsány. Informace o hydronymech lze čerpat i z Crigingerovy mapy z r. 1568. V horopisu a vodopisu Aretinovy mapy z r. 1619 nalezneme např. *Labe, Ohři, Úpu, Metuji, Orlici, Chrudimku, Jizerku, Cidlinu, Ploučnici, Vltavu, Malši, Lužnici, Blanici a Mži*. Poměrně podrobně je vykresleno vodstvo na Vogtově mapě Čech z r. 1712, i když plochy rybníků jsou v ní oproti skutečnosti mnohonásobně zvětšeny, a na Müllerově mapě Čech z r. 1720, v níž se některé názvy od současných odlišují.

Zvláště pečlivě byly vypracovány soubory map I. vojenského mapování, tzv. josefského z let 1764-1767, a III. vojenského mapování z let 1877-1880, jež zachycují také řeky, potoky a močály, a to v měřítku 1 : 25 000. Dodnes jsou užívány topografické mapy, které vznikly právě na podkladě map III. vojenského mapování.

Z těchto dokumentů lze sledovat i několik názvů, zejména u delších potoků a říček, jež se v průběhu doby měnily.

V současnosti převládá snaha pojmenovat jeden tok jedním jménem a tuto zásadu upřednostňuje i poslední edice našich hospodářských map. Aby však nedošlo k násilnému narušení místní tradice, jsou v závorkách uváděna jména v konkrétním regionu dosud užívaná. V dnešní době začíná převládat v české kartografii tendence pojmenovávat (jednoduše a přehledně) podle místních jmen, tj. podle sídlišť, event. místních částí, odkud vodní tok teče a kudy protéká.

Z hlediska toponomastického však vede tento způsob pojmenování ke vzniku sekundárních pomístních jmen jako projevu jmenotvorné sterility⁵⁰ a původní motivační a slovotvorná pestrost jmen vodních toků se postupně ochuzuje⁵¹. Proto je důležité, aby byl vytvořen soupis hydronym, jenž by umožnil zachytit mnohé starší názvy, a tak uchovat svědectví pro další generace. Hydronyma se tak mohou stát cenným pramenem pro historii, archeologii, geografii, geologii, etnografii, přírodovědu, vlastivědu a další vědní obory. Velmi cenná jsou však i pro jazykovědu, zejména pro dialektologii a historickou gramatiku, neboť mnohá z nich zachovávají starší stav jazyka.

Zpracování hydronymie Čech v rámci projektu *Hydronymia Europae* by přispělo k dalšímu kvalitativnímu posunu české onomastiky a jazykovědy, a to v souladu se současnými požadavky kladenými na vědecké disciplíny integrované v evropském prostoru.

³⁹ Např. Knoblochová, D.: Hydronyma v Poohří, DP na FF UK, Praha 1983; Vaněčková, M. Hydronymie povodí Sázavy, DP na FF UK, Praha 1983; Svobodová, J. Hydronyma povodí Jizery v okrese Semily mimo KRNAP, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 1987; Zelinský, L.: Hydronyma na Žatecku a jejich jazyková analýza, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 1992; Bambulová, V.: Hydronyma části povodí Ohře, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 2006; Furchová, L.: Hydronyma povodí Orlice, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 2006.

⁴⁰ Šmilauer, V.: Vodopis starého Slovenska, Praha a Bratislava 1932, s. 455-486.

⁴¹ Maleninská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 293-303.

⁴² Bambulová, V.: Hydronyma části povodí Ohře, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 2006; Furchová, L.: Hydronyma povodí Orlice, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 2006. Šrámkovu modelovou analýzu uplatnila ve své monografii *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (1996) slovenská autorka L'. Sicáková.

⁴³ Šmilauer, V.: 21. stovka onomastických zpráv, ZMK 8, 1967, s. 44.

⁴⁴ Šmilauer, V.: O jménech našich řek. NŘ 30, 1946, s. 161-165.

⁴⁵ Lutterer, I. – Maltán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa, Praha 1982, s. 195.

⁴⁶ Lutterer, I. – Maltán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa, Praha 1982, s. 138.

⁴⁷ Lutterer, I. – Maltán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa, Praha 1982, s. 220.

⁴⁸ Lutterer, I. – Maltán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa, Praha 1982, s. 169-170, 332-333.

⁴⁹ Maleninská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 288-289.

⁵⁰ Maleninská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 291.

⁵¹ Maleninská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 303.

Literatura

- Bambulová, V.: Hydronyma části povodí Ohře, DP na PF UJEP, Ústí n.L. 2006
Furchová, L.: Hydronyma povodí Orlice, DP na PF UJEP, Ústí n.L. 2006
Kálalová, D.: Soupis jihočeských rybníků k 1. 1. 1981. In: Onomastický zpravodaj ČSAV, 24, 1983, s. 531-552
Kálalová, D.: Názvy jihočeských rybníků. In: Cuřín, F. et al.: Jihočeská vlastivěda – jazyk. České Budějovice, 1986, s. 101-108
Knoblochová, D.: Hydronyma v Poohří, DP na FF UK, Praha 1983
Lutterer, I. – Maltán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa, Praha 1982
Malenínská, J.: K projektu Hydronymia Europia. In: Seminář Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, Hradec Králové 1995, s. 151-156
Malenínská, J.: K hydronymii Čech o jménech tekoucích vod. In: Pomístní jména v Čechách, Praha 1995
Matúšová, J.: Projekt výzkumu hydronym Evropy. In: Onomastický zpravodaj ČSAV 31, 1990, s. 193-194.
Spal, J.: Jména řek v Západočeském kraji. In: Minulosti Západočeského kraje 3, Plzeň 1964, s. 170-181.
Spal, J.: Poznámky ke jménům západočeských řek I. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 7, 1966, s. 22-28.
Schmid, P.W. – Rymut, K. – Udolph, J.: Hydronymia Europaea. Stuttgart: Franz Steiger Verlag Wiesbaden GMBH 1985
Svobodová, J. Hydronyma povodí Jizery v okrese Semily mimo KRNAP, DP na PF UJEP, Ústí n. L. 1987;
Šmilauer, V.: Vodopis starého Slovenska, Praha a Bratislava 1932
Šmilauer, V.: 21. stovka onomastických zpráv, ZMK 8, 1967, s. 44
Šmilauer, V.: O jménech našich řek. NŘ 30, 1946, s. 161-165
Vaněčková, M. Hydronymie povodí Sázavy, DP na FF UK, Praha 1983
Želinský, L.: Hydronyma na Žatecku a jejich jazyková analýza, DP na PF UJEP, Ústí n.L. 1992

Čeština pro cizince

Autor: Jaromíra Šindelářová

V poslední době, a to zejména po vstupu České republiky do Evropské unie, se neustále zvyšuje počet cizinců, kteří mají zájem studovat na českých vysokých školách. Racionální a rychlá integrace těchto cizinců (migrantů, azylantů, etnických minorit apod.) do českého vzdělávacího systému je totiž důležitým předpokladem nejen k uplatnění jejich přirozeného potenciálu ve prospěch jich samotných, ale i celé České republiky.

Nutnou podmínkou integrace je znalost jazyka země, ve které chtějí cizinci trvale žít a pracovat. Osvojování cizích jazyků je i jednou z priorit v rámci Evropské unie a Rady Evropy, a proto je třeba zlepšovat úroveň a rozšiřovat možnosti jazykového vzdělávání, a to i pro jazyky z hlediska Evropy méně užívané, k nimž čeština patří.

Proto již od tohoto akademického roku 2007/08 mohou zájemci o češtinu z řad cizinců studovat na katedře bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem nově otevřený filologický studijní obor ČEŠTINA PRO CIZINCE, který je určen výhradně pro studenty cizí státní příslušnosti, přesněji pro absolventy-cizince českých středních škol a škol v cizích zemích, jež odpovídají českým školám zakončených maturitní zkouškou. Jde o tříletý bakalářský studijní program, jehož absolventi (s akademickým titulem Bc.) získají praktické a teoretické znalosti a dovednosti v oboru český jazyk a česká literatura. Tím se podstatně zvýší míra jejich uplatnitelnosti na českém trhu práce, a tak jim bude usnadněno plnohodnotné začlenění do české společnosti. Stanou se např. vyhledávanými odborníky v oblasti kooperačních vztahů mezi českými a zahraničními firmami a státními institucemi, budou moci působit na českých úřadech v zahraničí, překládat a tlumočit nebo pokračovat ve studiu na českých vysokých školách.

Ke studiu tohoto oboru může být přijat uchazeč, jenž v zemi svého původu nebo v České republice úspěšně ukončil maturitní zkouškou střední všeobecné nebo střední odborné vzdělání; složil zkoušku z českého jazyka a úspěšně prošel přijímacím řízením v českém jazyce, při kterém se zjišťuje předpoklad ke studiu českého jazyka, čtenářská kompetence a všeobecný kulturní rozhled. Stupeň praktického zvládnutí českého jazyka by měl odpovídat úrovni standardu A2. Písemná část přijímací zkoušky se skládá z reprodukce jednoduchého textu, diktátu a testu, jenž má ověřit znalosti českého gramatického systému, především české morfologie a základů syntaxe. Ústní zkoušku vykoná student na základě předloženého seznamu přečtené literatury, souvisle promluví o přečteném díle, prokáže orientaci v českých realitách a motivovanost ke studiu filologického oboru.

Cizinci pak mají možnost před začátkem studia navštěvovat na PF UJEP měsíční intenzivní kurz českého jazyka. Podmínky pro absolvování nového studijního programu vyplývají ze Studijního a zkušebního řádu UJEP v Ústí nad Labem. Výuka se skládá z povinných, povinně volitelných a výběrových kurzů ukončených zápočtem či zkouškou a ohodnocených příslušným počtem kreditních bodů, jejichž počet závisí na náročnosti kurzu a typu kontroly. Studium uzavírá státní závěrečná zkouška, která se skládá z obhajoby písemné bakalářské práce a ústní zkoušky. Předmětem hodnocení jsou nejen získané znalosti, ale i stupeň praktického zvládnutí českého jazyka. Státní závěrečná zkouška je veřejná a skládá se v češtině před zkušební komisí.

Výstupní znalosti a dovednosti absolventa vycházejí z přehledné znalosti obecně lingvistických disciplin, aktivního zvládnutí pravopisného, fonologického, gramatického a lexikálního systému jazyka, jenž umožní rozvoj komunikativních dovedností a stylistické kompetence ve formě psané a mluvené jako předpoklad kompetence komunikativní; v oboru česká literatura z přehledného zvládnutí literárně teoretických disciplin, aktivní znalosti základních vztahů literárních dějin, znalosti interpretačních postupů a porozumění uměleckému textu.

Vzhledem k tomu, že ČEŠTINA PRO CIZINCE je koncipována jako ucelený studijní obor s výrazným praktickým zaměřením nejen na složku jazykovou a literární, ale i na prezentaci široce chápaných realit, musí student při této zkoušce prokázat také všeobecný přehled o českých národních realitách a kulturních dějinách. Znalost českého jazyka odpovídá výstupní úrovni B2 podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky.

V důsledku toho, že již od devadesátých let 20. století začala čeština fungovat jako multikulturní dorozumívací prostředek, není a ani nemůže být cílem výuky pouze znalost českého jazyka a jeho gramatiky, ale především schopnost působit a komunikovat v prostředí, v němž se cizinec právě nachází. S využitím referenčních popisů a učebních podkladů vytvořených na jejich základě pak lze dovést konkrétního cizince k nově definovatelné a strukturované komunikační kompetenci. Referenční popisy tak vytvářejí možnost standardizovat úroveň znalostí tzv. malých jazyků (jako je např. čeština) s jazyky velkými (jako je např. angličtina a francouzština), a tak zvyšovat povědomí o jazykové rozmanitosti evropských států v rámci jejich integrace.